BIBLIOTEKA
PWSP
KRAKÓW
2415

BIBLIOTEKA
KRAKOWIE
K 138470

L. 195.

USTAWY

L. 195.

KOMISYI EDUKACYI NARODOWEJ

DLA

STANU AKADEMICKIEGO

I NA SZKOŁY

W KRAJACH RZECZYPOSPOLITEJ

PRZEPISANE.

W WARSZAWIE ROKU 1783.

(WYDANIE NOWE STARANIEM DYONIZEGO FR. BUJALSKIEGO).

Dyrekcja Państw. Kursów Nauczycielskich w Krakowie

NAKŁADEM KSIĘGARNI
M. BORKOWSKIEGO.
WARSZAWA
MARSZAŁKOWSKA, 97.

1902.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 31 Іюля 1901 года

BIBLIOTEKA
Państwowej
Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w KRAKOWIE
2415

EX LIBRIS
UP Muzeum Podręcznika

UP - Kraków BG
1050145492

ZAMIAST PRZEDMOWY OD WYDAWCY.

MOWA

JMCI PANA LIPIŃSKIEGO, POSŁA PODOLSKIEGO

na sesyi 38-ej Sejmu 1776 roku, dnia 18 Października [1]).

Od wyznaczoney wolą Waszey Krolewskiey Mości Pana naszego Miłościwego y Prześwietnych Stanow do roztrząśnienia czynności, troiakiego rodzaiu Kommissyi na Seymie przeszłym, z okazyi zgaszonego Zakonu *Societatis Jesu*[2]) ustanowionych, Delegacyi; z przyiętey na siebie obligacyi, W. K. Mci P. N. Mił. y Prześwietnym Skonfederowanym Stanom, dzieła naszego, bez starunku o słowa, mam honor odnosić wiadomość. Z porządku nam przepisanego, y potrzeby, zaczęliśmy to dzieło naszey Delegacyi od Kommissyi Edukacyi Narodowey, w ktorey dwa obiekta stawały nam do czynienia: *Nayprzód:* Weyrzenia w czynności teyże samey Kommissyi i przedsięwzięte przez nią systema nauk kraiowych. *Powtore:* Obrachowanie przychodu, y rozchodu, oraz poznanie całej massy funduszu, na Edukacyą Narodowey Młodzi poświęconego.

Co do pierwszego obiektu. Ciąg czynności Edukacyiney Kommissyi od czasu ustanowienia swego, *immediate*, to jest: od pierwszey Sessyi dnia 11 Octobris w roku 1773 zaczęty, i nieprzerwanie kontynuiący się, okazany nam iest Protokułem każdej Sessyi podpisanym przez Prezesa, i Kommissarzów zasiadaiących. Przy Protokule mieliśmy osobno nam podane relacye dokładne wizyt corocznych do wszystkich Szkoł Rzeczypospolitey wysyłanych od Kommissyi.

Rapporta cokwartalne, ze Szkoł wszystkich *cum judiciis* o Professorach y Nauczycielach. Uregulowanie czasowne porządku Nauk w szkołach, tak Woiewodzkich, iako Powiatowych. Przepisy, powinności Rektorom, Prefektom, Nauczycielom i Dyrektorom. Ustawę nową wielce użyteczną Towarzystwa, ludzi uczonych w Warszawie, do pism dla Edukacyi Młodzi

---

[1]) Patrz „Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem Konfederacyi Generalncy Oboyga Narodów agituiącego się“ w Warszawie 1776, stron. 334. — Następna mowa tamże str. 420.—Tablica Szkół Kom. Eduk. tamże przy str. 388.

[2]) Zakon Jezuitów zniesiony został przez papieża Klemensa XIV dnia 21 Lipca 1773 roku. Sejm 1773 roku przeznaczył fundusze po-Jezuickie na cele Edukacyi Narodowej.

Narodowey potrzebnych, które aktualnie pracuie, częścią około napisania, częścią około examinowania pisanych w obcych kraiach ksiąg początkowych do wszystkich nauk, iakie się w Szkołach Rzeczypospolitey znayduią, lub znaydować będą.

Rozrządzenie wewnętrzne Kancellaryi, Archiwow i Aktow teyże Kommissyi Edukacyiney. Przepisanie powinności wszystkim Officyalistom, w tymże rozrządzeniu zażytym. Ułożenie porządnego Archiwum papierow funduszowych, w części tey, iaka się do rąk tey Kommissyi dostała, nad czym aktualnie pracuią.

Doskonałe systema nauk, iakie Kommissya Edukacyina do skutku zupełnego, ile iey sposoby dozwolić mogą, prowadzi, wydaie się w ułożoney y porządney Hierarchii Szkolney. *Universitas* nauk iedna w każdey Prowincyi: dla Wielkopolski w Poznaniu, Małopolski w Krakowie, dla Wielkiego zaś Xięstwa Litewskiego w Wilnie. Szkoły Wojewodzkie są subordynowane Rektorowi *Universitatis*, Szkoły Powiatowe, które maią tylko Prefektów, są subordynowane Rektorom Woiewódzkich Szkoł. Że zaś do Szkoł dostawać się powinna Młodź, już umieiąca czytać i pisać, dla łatwości i zręczności nauczenia się dzieciom ubogiey Szlachty, iest w zamyśle Kommissyi Edukacyiney, przez ułożone konwencye *cum Loci Ordinariis*, mieć przy Kościołach Parafialnych Szkoły Parafialne, z subordynacyą do Prefektów Szkoł Powiatowych. Przy Akademiach każdey Prowincyi, i przy Szkołach Woiewódzkich, iest w plancie Kommissyi, mieć, ile dochody wystarczyć będą mogły, Konwikty dla ubogiey Szlachty, którąby opatrzona *necessariis victus et amictus*, czerpać mogła z publicznego źrzodła nauki światło. Jest w plancie teyże Kommissyi, pomagać przez drobne *subsidia* Pauperom, z innych zarobków ręcznych, o sposob uczenia się w Szkołach pracuiącym.

Takowe tedy Systema Nauk Narodowych okazała nam Kommissya Edukacyina: iż w części iuż iest *in executione*, ile doszłe dochody dostarczyć iey mogły. . . .

. . . . . .

. . . . . .

MOWA

JMCI PANA MAŁACHOWSKIEGO, PISARZA W. KORONNEGO, POSŁA POZNAŃSKIEGO,

na sesyi 42-giej Sejmu 1776 roku, dnia 21 Października.

Naylepszy Rząd, naydoskonalsze Ustawy do zaszczepienia, czyli pomnożenia szczęśliwości kraiowey służące; daremną pracujących Stanow okażą się usilnością: ieżeli początki, Nayświętsze społeczności obowiązki, y najczystsze Obywatelstwa cnoty odkrywaiące; starym przesądom, fałszywemu zdań uprzedzeniu, i własnym każdego namiętnościom zostawione będą.

Jako zaś wzgarda cnoty, nieposłuszeństwo Prawom, i zaniedbanie obowiązkow powinnych; z złej i niedoskonałej naywięcey wypływaią Edukacyi, tak iey poprawa i naygruntownieysze ustanowienie: miłość Oyczyzny wymaga, aby szczegulnieyszą w Stanach seymuiących znalazła uwagę i względność.

Mowić o Edukacyi, iest wspomnieć o naypierwszym Narodu szczęściu, iest wydobyć źrzodło nayobfitszych dla całego kraiu pomyślności, iest na koniec rzucić wyborne nasienie pożytecznych, trwałych i niezawodnych dla nas i następcow naszych zyskow i owocow.

Edukacya, w Prawodawstwie ostrożność, w Zwierzchności łagodność, w Sądach sprawiedliwość, w Towarzystwie ludzkość, w obcowaniu przyiemność, w przypadkach odwagę, w przeciwnościach męstwo, mnoży y utrzymuie. Edukacya, polityczne y moralne, a wolnym zwłaszcza Narodom nayprzyzwoitsze cnoty y obyczaie wkorzenia, gruntuie y ubeśpiecza. Zgoła

Edukacya będąc mądrości płodem, własnej matki albo rozszerza sławę, albo iey szacunek podnosi. Tey potrzebę wszystkie szczęśliwe przyświadczaią Państwa; tey niedostatek, nasze y u nas opłakuią czasy: wielu dotąd nie znaiąc nawet własności oyczystego rządu; nie wiedząc powinności osobistego Stanu, nie pilnuiąc obowiązkow swego powołania; albo przeszkadzaią, czemu nie należy: albo dozwalaią, czego się nie godzi. . . . . .

. . . . . .

. . Znakomite w zacności y dostoieństwie Osoby, pod pierwszeństwem J. O. Xięcia JMci Biskupa Wileńskiego, trudnić się dozorem i wprowadzeniem naydoskonalszey Edukacyi przedsięwzięły. Na koniec wybrani w porze obrad teraźnieyszych, badania się tak o ułożenie Edukacyi, iako y sposob iey utrzymania, z pośrod nas Mężowie, tym iawnieysze, im świeższe łaskawey Waszey Krolewskiey Mości względem tego dzieła pieczy okazuią dowody. Miey przeto Nayiaśnieyszy Panie nieskażoney wdzięczności tyle ubeśpieczenia, ile wskrzeszona, podniesiona y ugruntowana w Narodzie Edukacya niezawodnych korzyści spodziewać się każe.

A ieżeli Edukacya naypierwszą Narodu naszego, iawnie widzieć się daie pomyślnością; słusznie więc wydoskonaleniem i ugruntowaniem tego dzieła Zgromadzonym Rzeczypospolitey Stanom zatrudnić się przystoi. Każdy żyiący w społeczności podług Stanu, powołania, i zdolności, ile z siebie może, do iey uszczęśliwienia przyczyniać się obowiązany.

Przeto z tak słodkiey Oyczyźnie moiey wypłacaiąc się powinności, co znam y czuię w Edukacyi naypotrzebnieyszego w trzech, przez opis Prawa, nawet z rozciągnieniem przyzwoitey o zaniedbanie kary, żądałbym mieć umieszczone w punktach. *A nayprzód: Wiarę Sw. Katolicką Rzymską, y iey nayczystsze prosto do spokoyności, y naydoskonalszych wszelkiego Towarzystwa pożytkow dążące prawdy.* Niechay Nauczyciele przez wszystkie nauk stopnie, codziennym powtarzaniem iak naydokładniey w umysły y serca uczniów wpaiaią: Ta naygruntowniey, Panuiącemu uszanowanie, Zwierzchności wzgląd, Prawom podległość, y posłuszeństwo wkorzenia; Ta cnot Obywatelskich szacunek podniesie, ta namiętności człowieczeństwu podchlebne, lecz człowieka ochydzaiące uskromi, ta wszelkiego rodzaiu występki, iako niegodne stworzenia rozumnego, i aż wieczystą ciągnące karę, oczerni, a prostość obyczaiów, sprawiedliwość, ludzkość i szczerość nieumieraiącą; zasługuiące nadgrodę y chwałę rozkrzewi y ugruntuie.

Powtore: Niechay Nauczyciele naydotkliwszym w myślach y poięciu Uczniow piętnuią wyobrażeniem: *Państwo Rzeczypospolitey, w którym się rodzą, rosną i ćwiczą, za iedną i rodzoną ich Matkę, wszystkich równie kochaiącą, o wszystkich pomyślność równie troskliwą, nad wszystkich w powszechności, y nad każdego w szczegulności przeciwnością równie cierpiącą.* Taka uwaga wznieci naygorętszą ku swey Oyczyźnie miłość, zapali naysprawiedliwszą do iey usług ochotę, zachęci do naytrudnieyszych o iey całość prac i zabiegów; złączy wszystkich chęci w jeden węzeł ustawicznego o iey Dobro starania. Samę nawet ambicyą w ten czas tylko okaże godziwą, ieżeli uprzedzać się będą o iey ratunek w potrzebach, o iey dźwignienie w upadku. Każdą zaś względem niey występność, dopieroż zdradę, kryślić im będzie dziką y obrzydliwą Matkoboystwa szkaradnością.

Potrzecie: Niechay Nauczyciele, tę niewzruszoną wbiiaią prawdę: *Że wszyscy w Kraiu Obywatele iesteśmy iednego ciała cząstki, iedney głowy członki, iedney Matki Synowie a zatym rodzeni Bracia.* A ieżeli krew y Natura zdaie się zwiększać y wzmacniać ścisłość w Rodzeństwach przywiązania; O iakże szczęśliwa Familia! która procz przyrodzenia znayduie czyste w rozumie pobudki; aby zgodę, miłość, y iednomyślność, wśrzod siebie na zawsze utrzymywała.

Takie zdanie wskrzesi ow pożądany rowności szacunek, okaże konieczną każdego dla wszystkich, i wszystkich dla każdego wzaiemney przychylności potrzebę: większych zaś czyli maiątkiem, lub dostoieństwem znacznieyszych, wystawi iako Braci Prawem tylko starszeństwa ozdobionych, do względu przeto i uszanowania pierwszych; lecz uchroni od podłego ich wyniosłości ulegania, i oczerni ślepe ich rozkazom posłuszeństwo.

Taka mowię myśl stłumi dotkliwą pychy dzikość, y nauczy młodź wzrastaiącą powinney ostrożności; aby ieden na drugiego mniey uprzymiotowanego, albo mniey szczęśliwego

nie poglądał pełnym, a wskroś przerażaiącym wzgardy okiem: Bo uboższy albo słabszy, rownym iest naymożnieyszemu człowiekiem, a w Narodzie wolnym nie przestaie być rownym naymaiętnieyszemu Obywatelowi Bratem. Y to to iest wyborne, podług nayczystszey Filozofii, serca i rozumu utworzenie.

Takie tedy w Edukacyi początki zaszczepią Obywatelow Bogu wiernemi, Zwierzchności szanującemi, Prawu podległemi, Oyczyznę kochaiącemi, społeczności użytecznemi, i wszystkich dla wszystkich sprawiedliwemi, wspaniałemi, dobroczynnemi, czułemi, i wzaiemnemi uczynią.

Jżaliż w takim stanie postawiona Rzeczpospolita, nie ma sobie obiecywać naypewnieyszego szczęścia? O! iakieyże od nierychłey potomności spodziewać się mamy wdzięczności, która tak myślących wśrzod siebie mieszcząc wspoł-Braci, w każdym powszechności lub szczegulności tykaiącym przypadku, ustawiczney, a zawsze rowney doświadczać będzie zgody, iedności y pracy . . . . . .
. . . . . .

PRZEDMOWA.

W potrzebie opatrzenia na dal dla młodzi Polskiey zgodnych nauczycielów, za nayprzyzwoitszy śrzodek osądziliśmy założenie w Koronie i Wielkim Xięstwie Litewskim Stanu, z powołania i obrania na ten iedyny koniec poświęconego, aby nieustannie dostarczał w Narodzie ludzi, przez oświecenie, przez cnotę, przez gorliwość zdatnych do dawania publiczney edukacyi. Nauczyciele, ktorzy się w rzeczonym stanie tworzyć i kształcić maią, w tym widoku uważani być powinni, iako iedneyże Rzeczypospolitej Obywatele, przeięci świętością zamierzenia swego i urzędu tak wielkiey wagi: tym iedynie zabawieni, aby iak naydokładniey co do wiary Świętey, czystych obyczaiów, miłości Oyczyzny, znaiomości praw narodowych, i nayużytecznieyszych w społeczności ludzkiey nauk wychowywali i doskonalili synów Obywatelskich. Na ten koniec Ustawy ninieysze przepisane do wiadomości powszechney podaiemy, i ogłaszamy. Znaydzie w nich powszechność narodowa określone obowiązki, podane sposoby, okazane pobudki, przyrzeczone korzyści i zaszczyty dla osób, które na tę przeważną dla kraiu swego posługę poświęcić się zechcą. Widzieć będzie w całey osnowie i w szczególnych rozrządzeń związku, iako ostrożna na wszystkie okoliczności baczność, i daleka od innych powodów chęć pospolitego dobra, całym postępowaniem naszym kierowały.

Przychodzi to dzieło przed sąd powszechności, byle ten, godnemi światłey i przyzwoitey krytyki pobudkami miarkowany, zupełnego rzeczy obięcia oraz pilnego i bezstronnego roztrząśnienia nie uprzedzał. W zamiarze bowiem tych ustaw naszych, połączone są z naycelnieyszym pożytkiem zaradzenia potrzebom edukacyi, względy na inne korzyści kraiowe. Wzywaiąc młodzież narodową do przysposobienia się i poświęcenia na publiczną edukacyą, opatruiąc do tego śrzodki i pomocy, zagradzamy wyiściu z kraiu tych dochodów, których znaczna część za granice na sprowadzanie obcych nauczycielów wychodzić zwykła. Jeżeli niepomyślne czasów ninieyszych okoliczności pospolite z strony Obywatelów zażalenia sprawuią, iż mało iest sposobów umieszczenia przyzwoicie Szlacheckiey młodzi, tedy otwierając stan godny nayzacnieyszego urodzenia, stan, w którym posługa iest publiczna, praca nayużytecznieysza, opatrzenie na cały bieg życia uczciwe i dostatnie, podaiemy kondycyą dla współziomków naszych, równie chwalebną, iak pożyteczną. Chcąc całą młodź szlachecką, bez obraźliwey częstokroć w edukacyi po osobnych konwiktach różnicy, w iednostaynym trybie zatrzymać i określić, zabiegamy przeciwnym równości Obywatelskiey skutkom. Utrzymywanie dzieci w szkołach z funduszu pospolitego, których urodzeniu nieodpowiada maiątek (pod imieniem konwiktorów ubogiey Szlachty) częścią już założone, częścią w nayszczerszey chęci zamierzone, podług opisu tey Ustawy, zapewni rodzicom nadzieię odbierania gruntownych pociech z potomstwa swego. Takie względy, takie uwagi mieliśmy przed oczyma, stanowiąc rozrządzenia nasze.

Wam szczególnie, których naychwalebnieysza chęć do poświęcenia lat i sił na publiczną edukacyi posługę wiedzie, wam z nayszczerszą otwartością przed oczy stawiamy te Ustawy, które obowiązki wasze wymierzają, i losu waszego stałość zapewniają. Z nich zabie-

rać macie ducha powołania waszego i następnikom go waszym przesyłać, w nich rzucone są nasiona zdań gruntowney sprawiedliwości i nayszlachetnieyszego czucia. W określonym zgromadzeń waszych rządzie, w przepisanych wam prawach, w założonych korzyściach i zaszczytach postrzeżecie, iaki wzgląd miano, aby powinności stanu, z należytą człowieka i Obywatela wolnością zgadzały się i łączyły, aby dostoyność publiczney usługi nieoddzielnie szła z osobistym każdego pożytkiem. Po większey części w ustawach ninieyszych wskrzeszone i do czerstwości swoiey przywrócone są starodawne Królów Polskich ze krwi Piastów i Jagiellonów, a mianowicie Kazimierza Wielkiego, Zygmunta I, Zygmunta Augusta, około szkół kraiowych rozrządzenia, i nadane od nich nauczycielom przywileie. Nie można wątpić, że wpatrzywszy się w ustawę całą, nabierzecie wysokich myśli, i szlachetnych chęci łączenia się gorliwością z temi, którzy ią wam, po dokładnym publicznych i waszych w szczególności pożytków rozważeniu, podaią.

Są w tym zbiorze przepisów ustawy fundamentalne i nieodmienne. Przysposobienie do nauczycielstwa kandydatów, rząd wewnętrzny, obrady, wybieranie na urzędy w stanie całym i w zgromadzeniach, związek tychże z Szkołami Głównemi, ubieganie się do głównych katedr drogą wyższey zasługi, zabezpieczenie wolności, podług opisu, oddalenia się od tego stanu, oraz rozrządzenia własnością swoią, zapewnienie płacy i nagród wyznaczonych; to wszystko do *wydziału* ustaw fundamentalnych należy. Co się zaś przepisanego sposobu nauk lub innych szczególnych okoliczności tycze, iako to z samego tylko upodobania nigdy odmieniać się nie powinno, tak doskonalone, i za podanemi od was samych radami i uwagami, poprawiane być może. Do czego przełożenie Szkoły Główney, lub kilku przynaymniey *Wydziałowych* Zgromadzeń iednomyślne zdanie, potrzebne będzie.

Przeyrzawszy pilnie wszystkie uchwały i przepisy, mówić będziecie współobywatelom waszym, cokolwiek człowieka pobożnym ku Bogu, oświeconym i cnotliwym w całym życiu, a zatym sprawiedliwym i czułym względem bliźnich, dobrym Oyczyzny synem, szlachetnym w zdaniach, posłusznym prawu, znaiącym swobody swoie, około własnego dobra opatrznym, czynić może; cokolwiek do wychowania zdrowego, męzkiego, od wymysłów płochych dalekiego służy, to iest, cokolwiek do uszczęśliwienia osobistego i powszechnego prowadzi, to wszystko w tym zbiorze zalecono, radzono i nakazano iest.

Skutek ten pracy i pieczołowitości naszey, z którą włożone na nas od Stanów Rzeczypospolitey obowiązki wykonywać usiłuiemy, podaiąc powszechności Narodowey, mamy sobie za nayściśleyszą powinność oddać z największą czułością winny hołd wdzięczności Nayiaśnieyszemu STANISŁAWOWI AUGUSTOWI, którego opieką i powagą naywyższa nad edukacyą zwierzchność na wzór innym narodom, i wzięty iuż w niektórych przykład, ustanowiona oycowskim JEGO zamysłom dogadzaiąc, zamierzonych na przyszłość pociech i popraw nadzieie wzbudza i spełnia. A iako sami tych wiernych chęci daninę przed Tron Królewski zanosiemy, tak do ich uczestnictwa współobywatelów pod hasłem miłości dobra publicznego wzywamy.

USTAWY
KOMMISSYI EDUKACYI NARODOWEY
DLA
STANU AKADEMICKIEGO I NA SZKOŁY
W KRAIACH RZECZYPOSPOLITEY
PRZEPISANE.

Zamyślaiąc Kommissya Edukacyi Narodowey opatrzyć raz na zawsze szkołom Rzeczypospolitey osoby do instrukcyi publiczney sposobne z pewnym iednych po drugich następowaniem, zakłada Stan Nauczycielski, który *Stanem Akademickim* nazywać się będzie. Przepisuie mu obowiązki i śrzodki do tego celu nayskutecznieysze, powinności przepisane z nienaruszeniem wolności człowieka i obywatela iako nayprzyzwoiciey miarkuiąc. W tym społeczeństwie utrzymywany i nieprzerwanie przesyłany być ma skład ducha i prawideł edukacyi. Stanowi temu i przez powołanie a posługi iego, i przez wybór a doświadczenie osób, i przez pożytki, które z nich Oyczyzna odbierać ma, wszelką cześć, wysokie poważanie, i okazanie wdzięczności Kommissya zaręcza.

ROZDZIAŁ I.

Stan akademicki.

1mo. Stan akademicki składać się będzie z Szkół Głównych, zawieraiących wszelakie nauki, Rządców i Nauczycielów w nichże; ze Zgromadzeń Akademickich *Wydziałowych i Podwydziałowych*, a zatym ze wszystkich w tym społeczeństwie rządzących, uczących, posługi duchowne dla uczniów odprawuiących, i z tych, którzy w takowych posługach zasłużonemi będą. Ci zaś, co tylko w Szkołach Głównych stopnie Doktorskie otrzymaią, ustawom na Stan Akademicki przepisanym nie podlegaią.

2do. Rządu stanu Akademickiego ogólne określenie (którego części w swoich mieyscach wyszczególnione będą) takowe iest: Ustawy i rozrządzenia tyczące się powołania i powinności nauczycielskiey, Kommissya Edukacyi Narodowey, iako naypierwsza w tey części rządu kraiowego źwierzchność, wydawać ma władzą. Tey źwierzchności wszyscy do posługi edukacyiney od niey użyci, podług opisu praw, podległość winni.

3tio. Dozor ustaw i władzy wykonywaiącey, oraz dostarczania i odmian przełożonych, nauczycielów i innych osób w nagleyszych przypadkach poruczony będzie Rektorowi i Radzie Szkoły Głównej. Takowe Szkoły

dwie ustanowione są: pierwsza Koronna w Krakowie, druga Litewska w Wilnie.

4to. Do Szkoły Główney Krakowskiey wszystkie nauczycielów osoby w szkołach Koronnych, do Szkoły Główney Wileńskiey wszystkie w szkołach Litewskich należeć będą. Związek ten między Szkołami Głównemi z jedney, a zgromadzeniami szkolnemi z drugiey strony zależeć będzie na tym: *naprzód*, iż Kandydaci do nauczycielstwa przy Szkole Główney zostawać będą; *powtóre*, iż wszyscy po zgromadzeniach Akademickich nauczyciele spółubiegania się do katedr Szkół Głównych mieć będą prawo; *potrzecie*, iż Wizytatorowie do zgromadzeń Akademickich od Szkoły Główney wysyłani będą; *poczwarte*, iż wszystkie raporta szkolne do Szkoły Główney odsyłane być powinny; *nakoniec*, iż Rektor Szkoły Główney władzą sądzenia osób stanu Akademickiego, podług opisu w Rozdz. II. *Szkoły Główne*, mieć będzie.

5to. Dzielić się cała społeczność Stanu Akademickiego będzie na różne wydziały pewnym okręgiem kraiu określone. Wydział każdy zawierać ma: *naprzód* zgromadzenie *Wydziałowe* maiące Rektora, Prefekta, sześciu Nauczycielów, Kaznodzieię, Kandydatów do Stanu Akademickiego wybranych, i Zasłużonych; *powtóre*, zgromadzenia *Podwydziałowe*, które się składaią z Protektora, Nauczycielów, Kaznodziei i Zasłużonych, a które jedno społeczeństwo *Wydziałowe* pod pierwszeństwem Rektora czynią. Osobna takowych wydziałów tablica oznaczy szkoły do każdego *Wydziału* należące. Związek między niemi wzaiemny i granice podległości opiszą się w Rozdziale VI. *Zgromadzenia Akademickie*, i w Roz. VIII. *Rektor Wydziałowy, Prorektor.*

Każde zgromadzenie Akademickie *Wydziałowe* będzie zgromadzeniem osobnym, i drugiemu w niczym niepodległym; wszystkie iednak podległe będą swoiey Szkole Główney w rzeczach, które się tu wyżey w Artykule *3im* i *4tym* wyraziły.

6to. Takowy związek, takowa w przyłączeniu osnowa między Szkołą Główną a szkołami *Wydziałowemi*, podług opisu w tym i następuiącym Rozdziale, składa i gruntuie Hierarchyą Stanu Akademickiego.

7mo. Chcący wniść w stan Akademicki ma być przypuszczony za kandydata w zgromadzeniu Akademickim *Wydziałowym*: z tamtąd podług opisu w Rozdziale V. *Kandydaci do Stanu Akad.* odesłanym będzie do Szkoły Główney, gdzie, skończywszy przepisany bieg nauk, i wziąwszy edukacyą nauczycielską, przyiętym zostanie do rzeczonego stanu, z obowiązkiem oduczenia lat sześciu z powinności, utrzymywany nakładem pospolitym. Wszystkie obowiązki, które na siebie zaciągaią obieraiący stan Akademicki, kładną się pod Rozdziałem V. *Kandydaci.*

8vo. Każdy Akademik podległy będzie bliższym i wyższym zwierzchnościom w obrębach władzy każdey na swym mieyscu określić się maiących. Dla tego wszystkim przyimuiącym stan Akademicki zbiór ustaw ukazany, a od nich przeczytany być powinien, niżeli przystąpią do opisu, którym się wchodzący w stan Akademicki obowiązywać maią. Opis ten położony iest w Rozdziale V. *Kandydaci.*

9no. Każdy Akademik posiadać będzie mógł ruchomy i nieruchomy maiątek, i onym podług woli swoiey, stosownie do praw kraiowych i przywileiów Szkołom Głównym służących, rozrządzać. Któryby iednak, w przedsięwziętym stanie Akademicklm do śmierci przetrwawszy umarł bez testamentu, pozostałe po nim książki, kopersztychy, narzędzia Matematyczne, Fizyczne i tym podobne służące do nauk sprzęty, Zgromadzeniu Akademickiemu zostaną, a Szkoła Główna rozrządzi, gdzie takowych rzeczy

udzielenie potrzebnieysze iey zdawać się będzie: inny Jego maiątek cały, komu podług prawa należy, dostać się powinien. Po śmierci tych, którzyby odebrawszy kosztem funduszowym edukacyą nauczycielską, sześciu lat z powinności nie oduczyli, Sukcessorowie przy odebraniu maiątku koszt wyłożony na edukacyą powrocić powinni będą. Gdy który z Akademików czyniąc dyspozycyą maiątku swego, legować co z niego będzie na fundusz edukacyi, legacya taka w całości utrzymana być ma; i Szkoła Główna w miarę wyświadczonych dobroczynności wdzięczną i chwalebną pamiątkę dla czyniących legacye przyzwoitym sposobem zachowa. Approbacya testamentów po zmarłych Akademikach i sprawienie się z urzędu exekutorskiego, podlug dawnych przywileiów konstytucyami potwierdzonych, przed Rektorami Szkół Głównych uskutecznioną być ma.

10mo. Każdemu Akademikowi po oduczeniu *sześciu* lat z powinności (która to powinność z mocy umowy i osobistego obowiązku przyimuiącego stan Akademicki kandydata wypływa), wolno będzie odstąpić rzeczonego stanu, byle za wczesnym na rok cały szkolny Rektora *Wydziałowego* i Szkoły Główney uwiadomieniem.

11mo. Po wypełnionych sześciu latach oduczenia z powinności w tym *Wydziale*, z którego był kandydatem, albo w innym, do którego był władzą Kommisyi przeniesiony, wolno będzie każdemu zostać w rzeczonym stanie, lub go odstąpić: równie iako i w dalszym lat nauczycielskich ciągu, na woli będzie każdego to uczynić, zapowiedziawszy zawsze rokiem pierwey na początku roku szkolnego Rektorowi i całemu zgromadzeniu, iż dłużey w nim trwania nie ma woli.

12mo. We wszystkich posiedzeniach, obradach, odprawach publicznych, żadnego innego między osobami stanu Akademickiego nie będzie pierwszeństwa, prócz dawności w tymże stanie, wyiąwszy tych, którym z urzędu zwierzchności, albo z prawa prezydowania pierwsze mieysce należy.

13tio. Gdzie będą szkoły publiczne Zakonnikom pozwolone, te, co do przepisów edukacyi i instrukcyi, co do rządu szkolnego, co do wizyt do Szkoły Główney wysyłanych, ustawom i rozrządzeniom Kommissyi, dozorowi Szkoły Główney, bliższemu wglądaniu i wizytowaniu Rektorów *Wydziałowych* podległemi być powinny. W szkołach Zakonnikom pozwolonych na Prefektury y Professorstwa ci tylko dawani być maią, którzy przez lat trzy przynaimniey w Szkole Główney brali nauki, y maią świadectwa odbytych w niey doświadczeń i examinów, iakie uczącym się w Szkole Główney Kandydatom są przepisane. Gdyby zaś Kommissya i Szkoła Główna z osób zakonnych upatrzyła które maiące zdatność do nauczycielstwa, za zniesieniem się o to z zwierzchnością przyzwoitą, może ich wezwać do stanu i zgromadzeń Akademickich, a przyięci dawszy submisyą przepisaną, i odbywszy przez lat sześć w Szkołach Akademickich nauczycielską pracę, będą przypuszczeni do praw i przywileiów stanu Akademickiego, to iest do urzędów szkolnych, do pensyi dorobkowey, i do pensyi zasłużonych po wyuczeniu lat ustawami przepisanych.

ROZDZIAŁ II.

Szkoły Główne.

Szkoły Główne, iedna Koronna w Krakowie, druga Litewska w Wilnie, iako są przywileiami Królów nadane, i prawami Rzeczypospolitey potwierdzone, a we wszystkich prerogatywach między sobą porównane, tak

przy tychże przywileiach, prawach i prerogatywach (ile które z nich iuryzdykcyi i władzy Kommissyi Edukacyi poźnieyszemi konstytucyami ustanowioney nie są przeciwne) zostawać maią.

1mo. Kommissya Edukacyi Szkoły Główne w troiakim sposobie chce mieć użytecznemi: w *pierwszym* uważaiąc ie, iako Towarzystwo ludzi rożnemi naukami zaleconych, a czyniących iedno zgromadzenie; z których każdy, oprócz obowiązków do katedry swoiey przywiązanych względem dawania lekcyi publicznych, znaydzie w szlachetności swoiego serca i gorliwości dla kraiu silną pobudkę do rozszerzania w nim światła i potrzebnych wiadomości, iużto przez wydawanie pism w różnych materyach Fizycznych lub Moralnych, iużto przez odkrywanie prawd użytecznych, i wyszukiwanie rozmaitych kraiowych produkcyi, oraz wydoskonalenie sposobów przydatnego onych użycia. Te i tym podobne prace nie maią żadnych dla siebie przepisanych ustaw; Kommissya Edukacyi zostawuie ie gorliwości osobistey każdego, a w miarę zasług w tym rodzaiu, i publiczney z nich użyteczności, pomoc, zaletę i nadgrodę zaręcza. W *drugim* sposobie względem obowiązku dawania w Szkołach Głównych wyższych nauk i umieiętności wszystkim stanom przyzwoitych, Kommissya Edukacyi, zapatruiąc się na nieiednostayne mieyscowe między Szkołami Głównemi okoliczności, podług nich nieiednostayny, ale iaki gdzie iest przyzwoitszy i potrzebnieyszy, osobny poda układ nauk. Podział umieiętności i nauk w Szkołach Głównych traktować się zwykłych, podług bliższego między sobą związku na dwa *Collegia* rozkłada. W *trzecim* sposobie naycelnieyszey dla kraiu użyteczności uważa Kommissya Szkoły Główne, iako maiące powierzony sobie rząd całego Stanu Akademickiego, dozór instrukcyi publiczney i dostarczenie Professorów do szkół kraiowych; i w tym względzie wkłada na nie obowiązek nayściśleyszy przestrzegania bliższego exekucyi tego wszystkiego, co w zbiorze ninieyszych ustaw iest przepisano pod Rożdziałami: *Stan Akademicki*, *Konkursa do Katedr Szkół Głównych*, *Wizyta Zgromadzeń Akademickich*, *i Szkół Narodowych*, *Obrady Zgromadzeń Akademickich*, *Zgromadzenia Akademickie*, *Sąd*, *Kary*, *Nadgrody*.

Podług tego więc zamiaru, porządku, i podziału, skład i rząd wewnętrzny Szkół Głównych, źwierzchność i władza im służąca z mocy teraźnieyszych ustaw nad osobami do Stanu Akademickiego i szkół publicznych należącemi, nie mniey podległość ich iuryzdykcyi Kommissyi Edukacyi niżey opisuią się.

2do. Zgromadzenie całe Szkoły Główney składać się będzie: *naprzód* z osób iey urzędowych, iakie są, Rektor, dway Prezesowie *Collegiorum*, i Sekretarz; *powtóre* z Professorów zasłużonych; *potrzecie* z Professorów aktualnie uczących i w równym z niemi stopniu około nauk pracuiących, iacy są: Astronom Obserwator, y Bibliotekarz; *poczwarte* z Towarzyszów, to iest, Doktorów wyborem Szkoły Główney do Towarzystwa któreykolwiek nauki przyiętych, *popiąte* z Viceprofessorów, to iest tych, którzy mieysce Professorów w potrzebie zastępuią, i tych, którzy innemi zabawami w pomocy naukom zaięci w stopniu z Viceprofessorami są porównani.

3tio. Szkoła Główna ma mieć swoią Radę, którey Kommissya daie władzę przyzwoitą, iaka do dozoru wykonania ustaw całego Stanu Akademickiego i innych rozrządzeń Kommissyi, do rządu wewnętrznego Zgromadzenia Szkoły Główney, i do dyrekcyi nauk iest potrzebną. Rozciąga się iey zwierzchność w mierze ustawami ninieyszemi opisaney do wszystkich zgromadzeń w szkołach kraiowych, które każdey Szkole Główney przez osobny wydział do Kommissyi są podane, równie iak i do innych osób, które bądź z praw i przywileiów Szkołom Głównym nadanych, bądź też

ninieyszemi ustawami za rozrządzeniem Kommissyi rządowi i iuryzdykcyi są poruczone. Z tego powodu nietylko zgromadzenie całe Szkoły Główney, ale też wszystkie szkoły kraiowe, *Wydziałowe*, *Podwydziałowe*, *y Zakonne* w rzeczach temi ustawami opisanych do Rady Szkoły Główney udawać się, i iey rezolucyom z temi ustawami zgodnym podlegać są obowiązane.

4to. Sessye Rady Szkoły Główney będą ordynaryine, i extraordynaryine. Ordynaryine odprawiać się maią trzy razy na miesiąc w dni święte, i wolne od lekcyi, o których Rektor osoby zasiadaiące na pismie obwieści: *pierwsza* w materyi rządu i dozoru tak ogólnego Stanu akademickiego, iako też wewnętrznego Szkoły Główney; *druga* w materyi nauk i instrukcyi publiczney; *trzecia* w materyach ekonomicznych i prawnych. Extraordynaryine składane być mogą każdego czasu, dla okoliczności i przypadków prędkiey potrzebuiących rezolucyi.

5to. Rada Szkoły Główney zamyka się w osobach, które głos i mieysce na Sessyach maią, a te są: Rektor, dway Prezesowie *Collegiorum*, Sekretarz, Professorowie zasłużeni a od prac wolni, Professorowie aktualni, i którzy są w stopniu Professorskim. Na Sessyach ekonomicznych Prokurator, Pisarz sądowy, y Regent Archivi *cum voce informativa* znaydować się maią. Towarzysze i Viceprofessorowie tylko na Sessyach w materyi nauk mieysce i głos mieć będą.

6to. Żeby Rada zupełna i rezolucye iey ważnemi były, z większey połowy osób mieysce i głos w Radzie maiących, według materyi, która się traktuie, zebraną być powinna. Rektor Szkoły Główney, a w nieprzytomności iego Prezes któregokolwiek *Collegium*, podług starszeństwa w uczeniu prezydować ma. Sekretarz naprzeciwko Prezyduiącego ma mieysce na wszystkich Sessyach, oprócz ekonomicznych, na których Prokurator toż mieysce zastąpi. Professorowie zasłużeni pierwsi po Prezesach zasiadać będą, po nich Professorowie aktualni, nieprzywiązuiąc się do wyższości mieysc, iako w stopniach sobie równi. Na Sessyach w materyi nauk, po Pofessorach Towarzysze, i Viceprofessorowie mieysce wezmą. Wszystkie propozycye, któreby iednomyślnością głosów konkludowane być niemogły, będą rezolwowane większością głosów. Po głośnych wotach wolno każdemu z zasiadaiących prosić o sekretne. Rektor lub Prezyduiący w każdym przypadku, prócz osobistey kreski, równość wotów rozwiązywać będzie.

7mo. Sessye tak ordynaryine, iako extraordynaryine tym porządkiem odbywane będą. Rektor otworzy Sessyą, Sekretarz przeczyta, podług rodzaiu materyi traktować się maiącey, protokół ostatniey Sessyi; z którego, ieżeli się okażą interessa zaległe, a rezolucyi potrzebuiące, te naprzód rezolwowane będą. Po nich materye y propozycye, które na tey Sessyi traktowane być maią przez Rektora, lub kto na iego mieyscu prezyduie, do rezolucyi porządkiem podawane będą: a iak te odeydą, wolno każdemu mieysce i głos maiącemu w Radzie, w materyi, którą potrzebną być upatrzy, podać propozycyą. Wszakże podaiący w przód, nim ią wniesie do Rady, powinien mieć roztrząśnioną prywatnie z trzema przynaimniey osobami Rady, i przy wniesieniu pokazać świadectwo podpisane od nich: iako propozycya, którą podawać ma, iest uznana przez nich za potrzebuiącą rezolucyi. Jeżeli propozycya iest złożona, i zawiera w sobie kilka podań, na każde podanie osobne wota iść maią. Jeżeli propozycya odwołuie się do proiektu, proiekt będzie przeczytany, a kiedy iednomyślnością nie będzie przyięty, Prezyduiący wyznaczy osoby do roztrząśnienia, z którego zdanie na następuiącą sessyą przyniesione będzie, i proiekt albo zgodnie albo przez wota na każdą w nim propozycyą i podanie, w całości lub częściach przyięty, albo odrzucony zostanie. Do każdego proiektu, propozycyi i podania

przymówić się wolno przed podaniem propozycyi *ad vota*; lecz kiedy *ad vota* przyidzie, to tylko w iednym słowie, *affirmative* lub *negative* dawane być maią. Do wotów sekretnych kałkuły dwóch kolorów, lub kartki iedną ręką pisane, iedna *affirmative* druga *negative* przez Sekretarza wotuiącym rozdane będą. Każdy w zakrytym od widoku mieyscu, iednę kartkę lub kałkuł wrzuci w naczynie wotów decyduiących, drugą w naczynie *nullitatis*. Wota z naczynia wyimowane i liczone będą przez Prezyduiącego w przytomności naystarszego w uczeniu Professora, i osoby, która wniosła propozycyą. Większość głosów Prezyduiący deklarować będzie. Porządek wotowania, bądź głośnego, bądź sekretnego z dołu zaczynać się ma, a kończyć się na Prezyduiącym. Konkluzye rady bądź iednomyślnością, bądź większością wotów publicznie, lub sekretnie decydowane, nie schodząc z sessyi Sekretarz, a w materyach prawnych i ekonomicznych Regent Archivi w protokół wpisze. Prezyduiący po głośnym przeczytaniu w przytomności wszystkich, protokół na sessyi podpisywać będzie.

8vo. Ufaiąc Komissya gorliwości osób w Szkołach Głównych pracuiących, iż nietylko nauki rozkrzewią w Narodzie uczeniem w katedrach, lecz oraz nowych dzieł pomnożeniem, a użytecznych wynalazków odkryciem, postanawia, iako się wyżey rzekło, co miesiąc sessye w materyi nauk. Na tych sessyach stanowiono być ma, do których katedr w Szkole Główney potrzebne iest ogłoszenie propozycyi dla konkuruiących, i czyniony być ma examen otrzymuiących wygraną lub *accessit*, iako w Rozdziale III: *Konkursa do katedr*, iest przepisano. Władza przyimowania Towarzyszów, oraz obowiązek utrzymowania korrespondencyi z zagranicznemi Akademiami i innemi w materyach uczonych do tychże sessyi należeć będzie. Składać się będą ze wszystkich osób należących do zgromadzenia Szkoły Główney. Może Szkoła Główna w ciągu tych sessyi postanowić dni pewne na publiczne posiedzenia, podczas których czytane będą dzieła uczone, wynalazki własne lub obce, pochwały zasłużonych w nauce osób; byle to wszystko, co na publiczney sessyi ma być czytane, wprzódy prywatne Sessye iednomyślnością, lub większością głosów przyięły. Sekretarz Szkoły Główney i na tych sessyach w swoich obowiązkach zasiadać ma.

9no. Na sessyach w materyi rządu i dozoru ogólnego Stanu Akademickiego, oraz wewnętrznego Szkoły Główney, czytane będą rezolucye, iakie od Kommissyi Edukacyi do Szkoły Główney doydą, oraz raporta i listy do szkół kraiowych przesyłane, lub od Szkoły Główney do nich posłanemi być maiące. Roztrząsane będą potrzeby edukacyi publiczney, iakie są: dokładność wykonywania urzędowych Professorskich i innych powinności, zaradzenie potrzebne każdemu przeciwko onymże wykroczeniu, pilność i baczność w formowaniu i uczeniu kandydatów, dawanie o nich sprawy przez dozorców, doniesienie o promocyach do stopni doktorskich i innych; osób do beneficiów, urzędów, lub posługi Szkoły Główney należących wybieranie.

10mo. Na sessyach ekonomicznych czytany naprzód będzie dziennik przychodów i rozchodów kassy całego miesiąca, i rachunek zamknięty przez Prezyduiącego podpisany; potym korrespondencya teyże kassy z kassą generalną Warszawską, i expedycyą sądową Kommissyi Edukacyi, tudzież z Plenipotentami od Szkoły Główney przy teyże Kommissyi lub gdziekolwiek postanowionemi. Nastąpią materye dochodzenia zatrzymanych intrat, całości dóbr, które *immediate* do Szkoły Główney są przywiązane, utrzymywanie fabryk i inne materye stosuiące się do rządu ekonomicznego, do rachunków percept i expens. Assygnacye na wydatki od całey Rady uznane, tudzież rachunki od niey roztrząśnione, i kwity wydane, Rektor lub

Prezyduiący podpisywać ma, przydaiąc do podpisu te słowa: *za uznaniem Rady.*

11mo. Trzy będą protokóły do zapisywania konkluzyi Rady; *pierwszy* na materye rządu i dozoru powszechnego Stanu Akademickiego, oraz rządu wewnętrznego Szkoły Główney; *drugi* na materye instrukcyi publiczney i nauk. Te dwa protokóły Sekretarz Szkoły Główney trzymać będzie, *trzeci* na materye prawne i ekonomiczne trzymać będzie Regent Archivi.

12do. W materyach, gdzie roztropność radzi, aby rezolucye w sekrecie trzymane były, osoby Radę składaiące do sekretu pod uczciwością i odpowiedzeniem u sądu Akademickiego za niedotrzymanie sekretu są obowiązane, i w takowych przypadkach extrakty rezolucyi z protokołów bez pozwolenia Rady wydawane być niemogą. W innych materyach extrakty rezolucyi i rekwiruiącym pod pieczęcią Szkoły Główney wydawane być powinny, za dołożeniem się Rektora.

13tio. Pieczęć Szkoły Główney Koronney będzie Orzeł z dwoma berłami i cyfra *S. A.* teraz panuiącego Króla, napis koło pieczęci takowy: *Schola Princeps Regni.* Pieczęć Szkoły Główney w Litwie będzie takaż sama, z różnicą, iż na mieyscu Orła, Pogonia być powinna i napis do koła: *Schola Princeps Magni Ducatus Lithvaniae.* Przy Sekretarzu Szkoły Główney będzie pieczęć, przy którym też zostawać maią Akta konkluzyi we wszystkich materyach, wyiąwszy ekonomiczne.

14to. Podług podziału nauk na Fizyczne, i Moralne dwa będą *Collegia*; do pierwszego należeć będą nauki Teologiczne, Prawne, Historyi, Krytyki, Literatury i tym podobne, do drugiego nauki Matematyczne, Fizyczne, Historyi naturalney, Medycyny, i tym podobne.

15to. Każde *Collegium* mieć będzie swego Prezesa i Sekretarza, Professorów, Viceprofessorów i Pomocników. Prezes *Collegii* co cztery lata z samych tylko Professorów ma być obierany; i na dalszy czas potwierdzonym być może. Sekretarz *Collegii* może być obierany nietylko z Professorów, ale też z Viceproffesorów, i po czterech leciech może być potwierdzony. Professor iednego *Collegium* może być Towarzyszem i Professorem drugiego, lecz tylko tey lekcyi, która iest za dodatkową płacę. Prezesem być nie może tylko tego *Collegium*, gdzie daie lekcyą za pryncypalną płacę. Każde *Collegium* mieć będzie dwoiakie obrady, *iedne* dla wyboru i rozesłania propozycyi do konkursu, oraz sądzenia o dziełach odpisuiących na nie, podług opisu w Rozdziale III: *Konkursa do Katedr w Szkołach Głównych*; dla examinowania żądaiących doktoryi, dla naradzania się w materyach tyczących się rządu i karności *Colegii*, na których Professorowie tylko i Viceprofessorowie zasiadać będą; *drugie* obrady ściągaiące się do nauk, do wykonania lub poprawy przepisów około sposobu dawania onych, i do rzeczy tym podobnych; na takich posiedzeniach mieysce mieć będą Towarzysze *Collegiorum.* Gdy obrady *Collegii* złożone będą dla elekcyi Sekretarza, i dla sądzenia konkuruiących, na tych Rektor Szkoły Główney przytomny prezydować będzie; na innych zaś obradach *Collegiorum* znaydować się nie iest obowiązany.

Każde *Collegium*, gdy będzie w zupełney liczbie, ułoży sobie ustawy około nauk wydziału swego i sposobu dawania onych, około kondycyi dla maiących odbierać doktorskie lub inne stopnie; które to ustawy, gdy na Radzie Szkoły Główney roztrząśnione, i za zdaniem teyże Rady do Kommissyi podane otrzymaią od niey potwierdzenie, mieć będą moc ustawy.

Jakie przez rok examina, i doświadczenia uczniów Szkoły Główney, czy to prywatne, czy też publiczne, a iakie na końcu popisy być maią, to każde *Collegium* każdego roku przy otwarciu szkół ułoży wedle liczby

uczniów i innych okoliczności, i ten układ Radzie Szkoły Główney do potwierdzenia poda: przyimowanie zaś uczniów na lekcye Szkoły Główney należeć będzie do Prezesów; co iednak nikomu nie zagradza wolności znaydowania się na lekcyach publicznych. Obowiązkiem tych Prezesów będzie raz przynaymniey w każdym miesiącu bywać na lekcyach publicznych swego *Collegium.*

Extrakty z ksiąg i protokółów każdego *Collegii*, świadectwa publiczne w materyach nauk i obyczaiów, oraz patenta na doktorye wydawane będą z podpisem Prezesa i Sekretarza, z pieczęcią Szkoły Główney. W patentach na Doktorye położony być ma tytuł Rektora i Rady Szkoły Główney. Sekretarz Akta *Collegii* trzymać powinien, podzielone na następuiące księgi; *w pierwszey* ma spisywać ustawy *Collegii* od Kommissyi potwierdzone; *w drugiey* ma każdego roku dokładnie opisywać, *naprzód* stan *Collegii*, iako składaiący się z Prezydenta, Professorów, Viceprofessorów, Sekretarza, Towarzyszów i uczniów. Tych wyrazi urodzenie, oyczyznę, wiek, stopnie nauk w przód nabytych i szkoły do których chodzili, oraz zaświadczenia przełożonych szkolnych, lub innych osób im dane; *powtóre* układ materyi maiących się dawać w każdey nauce, porządek lekcyi pryncypalnych i dodatkowych, rozłożonych na dni i na godziny z wyrażeniem Professorów, przez których maią być dawane; *potrzecie* na końcu każdego roku *judicia* Prezesa i Professorów dokładnie wyrażone w tabeli na to ułożoney, o każdym z uczniów względem dowcipu, applikacyi, i postępku w naukach, oraz względem obyczaiów i innych przymiotów. Ma ieszcze mieć Sekretarz inne dwie księgi, czyli dwa protokóły, wedle dwoiakiego rodzaiu obrad, których konkluzye osobno zapisywać będzie. Tam gdzie pisać będzie o examinowaniu żądaiących Doktorstwa stopniów, ma wyrazić dokładnie urodzenie, wiek, oyczyznę, stan, nauki i wszystkie przymioty konkuruiących o rzeczone stopnie. Toż rozumieć, o osobach przychodzących przez konkurs do osiągnienia placów Viceprofessorów. Te wszystkie księgi maią być podpisywane na końcu roku szkolnego od Rektora Szkoły Główney i Prezesa *Collegii.*

Nadto, powinności każdego Sekretarza *Collegiorum* będą następuiące: *1mo* każdy z nich pomagać będzie Sekretarzowi Szkoły Główney, maiącemu pisać historyą teyże Szkoły Główney, oraz wszystkich nauk i wynalazków, do zebrania, ułożenia i dokładnego traktowania tych materyi, które są właściwemi obiektami nauk dawać się zwykłych w ich *Collegiach*; *2do* każdy z nich wykona to wszystko względem inwentarza domu, lub mieszkań w których *Collegium* iest umieszczone, co się przepisuie w Rozdziale *IX: Dom;* a z exemplarzów inwentarza podpisanych od Rektora Szkoły Główney i Prezesa, ieden zachowa w swoim archiwum, drugi odda Prezesowi, trzeci złoży w archiwum Szkoły Główney; każdego zaś roku przy lustracyi zesłaney od Rady Szkoły Główney zapisze w rzeczonych exemplarzach, co przybyło lub ubyło.

16to. Rada Szkoły Główney w materyach wszystkich, tak co do rządu, iako też do nauk należących, i w rzeczach ekonomicznych może zalecać obradom *Collegiorum* roztrząśnienie, i ułatwienie onychże w rozmaitych potrzebach, iakowe są: przygotowanie proiektów do rezolucyi Rady Szkoły Główney, układy i roztrząśnienie dzieł różnych, dozór i examina kandydatów, dochodzenie przyczyn *phaenomenów* Fizycznych, opisanie onychże i publikowanie; rozwiązanie kwestyi Teologicznych, Prawnych, i innych, oraz dawanie odpowiedzi na zapytania przyzwoicie Szkole Główney uczynione. W tych iednak i tym podobnych okolicznościach, gdy Rada *in pleno* uzna potrzebę, może wyznaczać partykularne delegacye

z mniey lub więcey osób złożone, przepisuiąc instrukcye, i czas do wykonania dzieła zamierzaiąc, którym też exekucyą rozrządzeń swoich, bliższego i ustawicznego baczenia potrzebuiących powierzyć może. Rektor osoby nominować będzie, a wyznaczeni na takowe delegacye lub inne posługi wymawiać się od nich niepowinni, chyba w przypadku słabości zdrowia.

17mo. Co do wewnętrznego i mieyscowego w zgromadzeniu Szkoły Główney rządu, Rada, bądź *in pleno*, bądź przez *Collegia*, ułożony porządek i bieg nauk, powinności Professorów, Viceprofessorów, pomocników i innych osób naukami zaiętych. Ustanowi examina i wizyty w czasie dawania publicznych lekcyi, także po wszystkich mieyscach, gdzie się nauki traktuią, iakoto w obserwatoryach, salach Fizyki, Mechaniki, Anatomii, Historyi naturalney, w ogrodach Botanicznych, Bibliotekach, generalney i partykularney każdey nauki, a to dla dozoru i porządku lekcyi, dla oszczędności w expensach, ochędostwa i porządku wszędzie potrzebnego. Przepisze dozor kandydatów w exekucyi tego, co w Rozdziale: V *Kandydaci do Stanu Akademickiego*, iest zawarto. Obrządek dawania stopni i promocyi do doktorowania z Teologii, Prawa, Medycyny, nauk Fizycznych i Wyzwolonych postanowi, ułatwiaiąc z iedney strony przystęp do nich przez oszczędzenie wydatków dla staraiących się, z drugiey strony zabiegaiąc spowszednieniu tychże stopniów, przez pilne i ścisłe examina osób do otrzymania ich prezentuiących się. Ułoży także porządki obierania i przyimowania Towarzyszów przytomnych i nieprzytomnych, ażeby z przytomnych Szkoła Główna miała pomocników mieyscowych pracy swoiey w naukach, z nieprzytomnych zaś korrespondentów dla wzaiemney kommunikacyi nowych wynalazków. Akty publiczne Szkoły Główney, które w dni uroczyste obrządkiem kościelnym, lub sposobem popisów i publicznych posiedzeń odbywane być zwykły, Szkoła Główna w przyzwoitym zachowa porządku. Przepisze utrzymywanie i dozór kościołów, domów i budowli wszystkich, które do niey należą, co do ostrożności od ognia, ratunku w czasie pożaru, bezpieczeństwa od wszelkich szkodliwych przypadków. Ułoży także Rada czasy i mieysca posiedzeń i konwersacyi, ile iakich dla rozmaitych osób zgromadzenie Szkoły Główney składaiących potrzeba, iużto dla pożytecznego w towarzystwie obcowania, iużto dla utrzymania ducha iedności i użyteczney gorliwości w naukach; a takowe przepisy i rozrządzenia swoie Rada Szkoły Główney poda Kommissyi, które od niey potwierdzone wszystkich do wykonania obowiązywać będą.

18vo. Elekcya Rektora takowym sposobem odprawić się powinna. Na sessyi ordynaryiney, która na początku miesiąca Lipca przypadać będzie, gdy iuż czteroletni czas rządom Rektora upłynie, zaradzać będzie Szkoła Główna o przyszłey elekcyi Rektora. Tym końcem ustawy o Rektorze Szkoły Główney na tey sessyi czytane bydź powinny. A że nietylko osoby Radę Szkoły Główney składaiące, ale nawet wszystkie stany szczególniey do iuryzdykcyi Szkoły Główney należące do elekcyi wchodzą; przeto ułatwiaiąc trudności, któreby pochodziły z wielkiey liczby uczniów maiących prawo wotowania na elektorów przyszłego Rektora, Rektor Szkoły Główney wyda obwieszczenie do uczniów Szkoły Główney, i uczniów szkoły *Podwydziałowey* przy Szkole Główney będącey, aby na następuiący akt elekcyi wybrali z pomiędzy siebie osoby reprezentuiące, dzieląc uczniów Szkoły Główney na *Collegia*, a uczniów Szkoły *Podwydziałowey* na klasy. Po obwieszczeniu Rektorskim, pierwszego dnia rekreacyi uczniowie każdego *Collegium* wybiorą iednomyślnością, lub większością głosów cztery osoby reprezentuiące, a klassa każda szkół *Podwydziałowych* przy Szkole Główney będących wybierze po dwie osoby. Wybrani będą mieli prawo

wchodzenia w elekcyą przyszłego Rektora z mocą wotowania na elektorów. Dnia 20 Czerwca stany Szkoły Główney będą zgromadzone na iedno mieysce. Stany zaś składaiące Szkołę Główną są te. *1mo.* Uczniowie szkoły *Podwydziałowey* przy Szkole Główney będącey w osobach od siebie wysłanych; *2do.* Uczniowie Szkoły Główney w osobach od siebie wysłanych; *3tio.* Kandydaci do Stanu Akademickiego; *4to.* Rektorowie Wydziałowi, którzyby się na ów czas znaydowali, Prorektor i Professorowie szkoły *Podwydziałowey*; *5to.* Professorowie, Viceprofessorowie i Zasłużeni w Szkole Główney. Zgromadzonym prezydować będzie naymłodszy z Professorów Szkoły Główney; ten wybierać będzie z każdego stanu kandydatów po pięciu, z których wybrani być maią ci, którzy znowu obiorą Rektora w ten sposób Dawszy Prezyduiący pięciu kandydatów losem wyciągnionych z iednego stanu, wypisze ich na tablicy; wszystkie Stany Akademickie wybiorą z nich iednomyślnie, lub większością głosów iednego. Takim sposobem postąpi się względem inszych stanów. W ten czas owi pięciu wybrani póydą do inney sali, i tam obiorą iednomyślnością, lub większością głosów przez sekretne kreski pięciu elektorów z pomiędzy osob maiących mieysce w Radzie Szkoły Główney. Gdyby w wyborze elektorów pierwszych *paritas votorum* trafiła się, Prezyduiązy Aktowi *paritatem* rozwiązywać będzie. Ci elektorowie, po ogłoszeniu swoim przed stanami przez prezyduiącego, udadzą się znowu do osobney sali, gdzie iednomyślnością, lub przez sekretne kreski wybiorą Rektora z liczby Professorów uczących lub zasłużonych i w stopniu Professorskim będących. Obranego Rektora Prezyduiący przed stanami ogłosi, a elektorowie przeszlą zaraz z podpisami swemi doniesienie Kommissyi o wybraniu onego; którego gdy Komissya potwierdzi, przyszle mu dyploma podpisane ręką Prezyduiącego i wydane z kancellaryi swoiey. Jeżeliby zaś wybrany Rektor nie mogł być od Kommissyi potwierdzonym dla przyczyn, które Kommissya za sprawiedliwe uzna, powtórna elekcya z iey nakazu nastąpić powinna: a Rektor dawny tym czasem rząd utrzymywać będzie. Jednakże Kommissya w takim przypadku raz tylko zostawuie sobie wolność nieprzyięcia wybranego. Lubo elekcya Rektora przypada dnia 20 Czerwca, dla nadchodzących iednak wakacyi, i przesłanych w tey mierze do Kommissyi expedycyi, inwestytura i obięcie rządów niemoże pierwey nastąpić, aż dnia pierwszego Października; dla tego Rektor Szkoły Główney poprzedzaiący, rządy aż do pierwszego Października zastępować będzie. Pod czas inwestytury Rektora czytane będzie publicznie dyploma postanowienia onego na urzędzie Rektorskim, po którym dawnemu Rektorowi da *manum stipulatam*, i w te słowa obowiązki swoie zaszlubuie: „Przyrzekam, że ustawy Szkoły Główney i całego Stanu Akademickiego „we wszystkim zachowam, że w sądach iuryzdykcyi moiey podług prawa „i sprawiedliwości ustaw na Stan Akademicki przepisanych, przywileiów „i statutów Szkoły Główney sądzić będę, że na niedbałych, przestępuiących „ustawy, i w czymkolwiek wykraczaiących kary w tychże ustawach przepisane uznawać bez względu będę, że Kommissyi Edukacyi podług przepisu ustaw teraźnieyszych podległym będę, że o pomnożenie edukacyi „w kraiu, o dobro Szkoły Główney, i całego Stanu Akademickiego starać „się będę“.

19no. Urząd Rektora czteroletni, potwierdzony przez nowe elekcye może być tyle razy, ilekroć Radzie Szkoły Główney zdawać się będzie, zawsze za potwierdzeniem i daniem patentu od Kommissyi. Prócz wyż wyrażonych obowiązków Rektor prezydować będzie na sessyach Rady Szkoły Główney i obradach *Collegiów*, one podług potrzeby i okoliczności zwoływać. W przypadkach nagłey rezolucyi potrzebuiących, w którychby Rada

tak prędko zgromadzoną być niemogła, Rektorowi wolno dawać rezolucye, o których na pierwszey sessyi Radzie doniesie z przełożeniem powodów. Przy rozpoczęciu iuryzdykcyi Sądowey, Rektor dwóch lub iednego Surrogata do sądzenia spraw, i Pisarza aktów sądowych wyznaczy, także dwóch Bedellów mieć będzie: Regenta zaś dla dozoru i porządku Archivi obieranie do Szkoły Główney należeć ma, który extrakty w interessach ekonomicznych i prawnych wydawać powinien, i zostawać będzie przy swoim urzędzie bez odmiany, chybaby przez wykroczenie przeciwko obowiązkom, lub przez niedbalstwo na nią zasłużył. Prokuratora Rada podług uznaney w tym potrzeby na urzędzie potwierdzić, lub odmienić może. W przypadku śmierci Rektora Szkoła Główna do obierania nowego nieprzystąpi, aż dnia 20. Czerwca: tym czasem jeden z Prezesów któregokolwiek *Collegium*, starszy w uczeniu, z tytułem Prorektora mieysce Rektorskie zastąpi. Prawa sądzenia i rządzenia też same służyć mu będą co i Rektorowi, inwestytury iednak przyiąć niemoże, i na aktach publicznych czarney togi z mucetem fioletowym używać będzie.

20mo. Prezesowie *Collegiów* obierani na Radzie *in pleno*, i od Kommissyi patentowani będą. Każdy na obradach swoiego *Collegii* w niebytności Rektora prezydować, porządku i dokładności onychże ma przestrzegać. W naukach do *Collegium* swoiego przyłączonych mieć będzie naybliższy dozor lekcyi, examinów, popisów, i innych aktów publicznych. Promowuiących się na doktorye i inne stopnie Radzie donosić, i w protokół osobny examinów zapisywać, oraz patenta i zaświadczenia tymże wydawać będzie.

21mo. Sekretarz Szkoły Główney na Radzie obrany i od Kommissyi patentowany sprawować będzie ten urząd póty, póki go albo dobrowolnie nie złoży, albo z przyczyn ważnych od Kommissyi nowa elekcya zalecona nie będzie. Trzymać będzie dwa protokóły, o których się wyżey namieniło, utrzymywać korrespondencye wszystkie Szkoły Główney zagraniczne i kraiowe w materyach nauk: zmarłych w szkole Główney nauczycielów w posługach około nauk sławnych życie i dzieła opisywać, i one na publicznych posiedzeniach teyże Szkoły czytać: historyą Szkoły Główney pisać, umieszczaiąc w niey porządek nauk każdego roku, oraz szczególnieysze wynalazki i odmiany: utrzymywać porządnie archivum pism uczonych, które bądź w Szkole Główney wychodzić, bądź ze szkół narodowych, lub od kogożkolwiek z zagranicznych przysłane będą: trzymać porządnie księgi, *iednę*, w którą wpisywać się będą kandydaci przystępuiąc do Stanu Akademickiego, *drugą* do wpisywania uczniów Szkoły Główney, *trzecią*, w którą z raportów szkół wszystkich wpisywani będą Professorowie i uczniowie do iuryzdykcyi Szkoły Główney należący. Sekretarz przestrzegać będzie porządków i zwykłych ceremonii podczas aktów publicznych; przeto wcześnie przed każdym aktem znosić się powinien z Rektorem i Prezesami *Collegiów*, pilnuiąc, ażeby się wszystko działo podług ustaw Kommissyi, i z naywiększą przystoynością.

22do. Kommissya w czasie i okolicznościach od siebie upatrzonych wysyłać będzie wizyty do Szkół Głównych, wybieraiąc do tego osoby z grona swoiego: oraz wizyty extraordynaryine, bądź do szkół wszystkich, bądź do niektórych, gdzie i kiedy potrzebę tego uzna, wyznaczać będzie. Corocznie raport generalny o stanie nauk w Szkołach Głównych, i innych w Koronie i Litwie będących do Kommissyi ma być przysyłany, przy którym Rektor i Rada Szkoły Główney, gdzie w exekucyi ustaw uzna potrzebę nowych rozrządzeń, Kommissyi przełożenie na pismie uczyni, żadnych bez wiadomości Kommissyi nie stanowiąc przepisów i odmian. Wypis konkluzyi wszystkich z protokółów Rady Szkoły Główney, podobnież raz do

roku do Kommissyi odsyłany będzie. W sprawach większey wagi, iakie są: oddalenie od Stanu Akademickiego, zawieszenie od urzędu, katedry, lub pensyi, i inne; te podług Rozdziału: XXIV. *Sąd, kary, nadgrody*, do Sądu Rektora przychodzić będą, i tam wyrok odniosą. Strona z dekretu nieuspokoiona może po rewizyą onegoż udać się do Kommissyi Edukacyi. Rektor Szkoły Główney, iako ma władzę sądzenia osób do Stanu Akademickiego i iuryzdykcyi swoiey należących, tak sam z urzędu swoiego iuryzdykcyi Kommissyi Edukacyi podległym iest, i w przypadku wykroczenia do niey zapozwanym być może.

23tio. Wszyscy Professorowie i Viceprofessorowie, iako też osoby urzędowe od Kommissyi patenta otrzymywać powinny. Odbieraiący patent od Kommissyi okaże go Rektorowi Szkoły Główney, od którego wezwany na sessyą da *manum stipulatam* na to: że prawa i przywileie Szkoły Główney zachowa, że wiernie pracować będzie, i że sekretu obrad nie wyda.

24to. Pensye dla osób Szkoły Główney wyznaczone będą następuiące: naprzód, *pensye Professorskie* przywiązane do katedr pryncypalnych *Collegiorum*; powtóre, *pensye urzędowe*; to iest przywiązane do urzędów Szkoły Główney; potrzecie *pensye dodatkowe* przywiązane do tych lekcyi, które niemaiąc osobney katedry za dodatkową płacę dawane będą; poczwarte, *pensye Viceprofessorskie*; popiąte, *pensye zasłużonych* w Szkole Główney, którzy oduczywszy lat 16. mieć będą dwie trzecie części *pensyi Professorskiey* do końca dni swoich. A ieżeliby kto z nich chciał daley zostać przy swoiey katedrze ma otrzymać na to od Kommissyi pozwolenie. Zasłużeni duchowni, którzy otrzymaią w beneficyach nadgrodę swoich zasług, pensyi brać nie będą.

ROZDZIAŁ III.

Konkursa do katedr w Szkołach Głównych.

1mo. Sami tylko Akademicy w szkołach narodowych uczący, i to po wyuczonych sześciu latach z powinności, do ubiegania się o katedry w Szkole Główney wzywani będą, wyiąwszy: *naprzód*, katedry w Szkole Lekarskiey, do których ogólnie wszyscy w tey sztuce biegli w konkurs wchodzić mogą; wyiąwszy *powtóre* przypadki nadzwyczayne, w którychby się zdarzyło, żeby kto nie będąc w stanie Akademickim żądał od Kommissyi być przypuszczonym do konkursu o katedry w *Collegium Physicum* zawarte: taki, ieżeli od niey pozwolenie otrzyma, będzie mógł drogą zwyczayną konkursu i sądu do tegoż *Collegium* być przyiętym. Te konkursa będą na Viceprofessora któreykolwiek katedry w Szkole Główney, to iest maiącego zastępować w potrzebie Professora co do lekcyi iego a w czasie następować po nim na katedrę.

2do. Konkursa odprawiane będą tym sposobem. Rektor z Radą Szkoły Główney na sessyi nauk większością głosów postanawiać ma, do iakiey katedry naypotrzebnieyszy iest Viceprofessor. Wtedy ten Professor, któremu osądzony iest potrzebny Viceprofessor, poda cztery propozycye w materyi nauki swoiey, z których iednę, maiącą się podawać do odpisania przez konkurs, wybierać będą na obradzie, w przytomności Rektora, Prezes i Professorowie wszyscy tego *Collegium*, dla którego Viceprofessor iest potrzebny: a gdyby się żadna z podanych nie podobała większey liczbie tychże osób, natenczas inne cztery propozycye większością głosów między sobą ułożone podadzą: z tych zaś iednę wybiorą iednomyślnością

lub większością głosów przez sekretne kreski. W przypadku równości w liczbie głosów, przy Rektorze moc rozwiązania zostanie.

3tio. Trzy lata całe odprawa konkursu trwać będzie. W pierwszym roku w przeciągu trzech pierwszych miesięcy szkolnych uczyniony być powinien wybór propozycyi do ogłoszenia, i zaraz nastąpi doniesienie o tym do Kommissyi z podpisem Rektora, Prezesa i Sekretarza *Collegii.* We dwa miesiące potym ogłoszona będzie propozycya z podobnym, iak się rzekło, podpisem, Rektorom wydziałowym w Koronie i Litwie; a Rektorowie rozeszlą onę zaraz po zgromadzeniach i szkołach swoiego wydziału. Przy propozycyi ma być wymieniono, do iakiey katedry iest konkurs o Viceprofessorstwo. Toż ogłoszenie na cały kray drogą gazet publicznych uczynione będzie. Propozycye ogłoszone zapisywane będą w protokóle na to osobnym, w swoim *Collegium*, z podpisem trzech wzwyż wzmiankowanych osób: a za nastąpionym rozesłaniem, w protokóle każdego zgromadzenia Akademickiego w Koronie i Litwie z podpisem Rektora lub Prorektora i dwóch naystarszych w uczeniu Professorów. W ciągu drugiego roku chcący wchodzić w konkurs wygotuią i przeszlą pisma swoie do Szkoły Główney sposobem niżey opisanym, tak, aby wszystkie doszły na dzień otwarcia szkół w trzecim roku. We dwa miesiące od tego dnia zaczną się roztrząsać przysłane odpisy.

4to. Odpisuiący na propozycyą do konkursu podaną odesłać ma dzieło swoie do Prezesa w ogłoszeniu propozycyi podpisanego, nie wyrażaiąc w nim ani mieysca ani imienia swego, lecz ie w karteczce zapieczętowaney do pisma przyłączy, a tak na tey karteczce, iako i na czele dzieła ma być iaki napis łacińskim lub Polskim ięzykiem położony. Inaczey przysłane odpisy przyięte niebędą.

5to. Jeśli z tych odpisów nie będzie się znaydowało dwóch przynaymniey na propozycyą na początku przypadaiącego terminu sądzenia, ma być sąd zawieszony; o czym uwiadomienie do Kommissyi posłane będzie: i na ten czas Szkoła Główna powinna zaraz powtórnie teyże samey propozycyi uczynić ogłoszenie w przeciągu wyznaczonych na sąd dwóch miesięcy, rok cały na odpisanie naznaczyć, a po upłynionym roku, we cztery miesiące sąd odpisów zakończyć.

6to. Sąd przysłanych pism odprawi się tym sposobem. Zgromadzeni na obradę Rektor Szkoły Główney, Prezes *Collegii* ze wszystkiemi Professorami składaiącemi to *Collegium*, które podawało propozycye: z tych każdy koleią brać będzie wszystkie przysłane dzieła konkursowe, które, gdy każdy z osobna przeczyta, na drugiey obradzie poda na pismie zdanie swoie. Nastąpi potym obranie trzech Professorów, którzy, w umówionych między sobą godzinach, zniosą wszystkie zdania, i krótko ie zebrawszy na trzeciey *Collegii* sessyi przełożą. Dawać potym będą wszyscy zasiadaiący kreski sekretne, których iednomyślność, lub większa liczba stanowić będzie wygraną. Po zakończonym sądzie Rektor odpieczętuie kartkę przyłączoną do tego pisma, i imię otrzymuiącego wygraną, oraz otrzymuiącego *accessit*, ogłosi. Jeżeli się znaydzie drugi odpis, który po pierwszym za naylepszy osądzony będzie, otrzyma *accessit.* W przypadku równości kresek Rektor Szkoły Główney rozwiązywać ią będzie, inne zaś kreski zapieczętowane do pism konkuruiących przyłączone na teyże sessyi spalone być maią.

7mo. Po nastąpionym sądzie zaraz w protokóle *Collegii* zapisana będzie wygrana z wyrażeniem imienia wygrywaiącego, zgromadzenia, w którym zostaie, dawności w uczeniu, i do iakiey katedry na Viceprofessora otrzyma wygraną. Toż się zapisze względem otrzymuiącego *accessit.*

8vo. Przyzwie potym Rektor Szkoły Główney tego, którego pismo

otrzymało wygraną. Ten przybywszy do Szkoły Główney odprawi examen, aby dokładniey upewnić się można, czyli ma tyle biegłości w nauce, ile do napisania wygrywaiącego dzieła potrzeba było. Examen tym sposobem nastąpi: Rektor i Prezes tego *Collegium*, o którego katedrę konkurs odprawuie się, na sessyi nauk *in pleno* podadzą materye konkuruiącemu Akademikowi, stosuiąc się do rzeczy, w którey dał odpis na propozycyą podaną do konkursu, i ogólnie do nauki, o którą idzie. Na te materye iednomyślnością, lub większością głosów od zasiadaiących przyięte na pismie odpowiadać ma. Czas i mieysce od wszelkiego podeyrzenia bespieczne i strzeżone do przygotowania odpowiedzi wyznaczone mu będą. A gdy ten czas przyidzie, sessya nauk powtórnie złożona będzie i pismo roztrząsane: po którym roztrząsaniu decyzya przez sekretne kreski nastąpi większością głosów. Jeżeli przez taką większość głosów examinowany za autora pierwszego odpisu uznany zostanie, doniesienie o tym Kommissyi uczynione będzie, gdyby zaś z examinu pokazało się, iż nie był zdolnym do napisania konkursowego dzieła, które za naylepsze osądzone było, tedy do Kommissyi o tym doniesiono być ma, a ten, który otrzymał w tymże konkursie *accessit*, równie iak pierwszy, przywołany, examinowany i sądzony będzie. Ten, którego zwyż wyrażony sąd na Viceprofessora przyimie, przy Szkole Główney zaraz zostanie; a gdyby żaden z odpisów nie otrzymał *accessit*, wtedy postąpić się ma podobnie, iak w przypadku, wyżey pod artykułem *5tym* opisanym.

9no. Gdyby w iedney Szkole Główney zbywało razem na Professorze i Viceprofessorze, na ten czas taż Szkoła Główna doniesie Kommissyi o takowym niedostatku, która swoią powagą przeniesie z drugiey Główney Szkoły gotowego tamże Viceprofessora na wakuiącą katedrę, a tego, który wraz z nim otrzymał *accessit*, na pozostałą tamże Viceprofessoryą po uczynionym przez examen sądzie opisanym wyżey w artykule 8, przyiąć rozkaże. W przypadku zaś, gdyby ani Viceprofessora, ani otrzymuiącego *accessit* nie było, Komissya czas konkursu do katedry wakuiącey przyspieszyć zaleci, a Szkoła Główna temu niedostatkowi docześnie zaradzi, pokąd dzieło konkursu uskutecznione nie zostanie. Po dokończonym konkursie przychodzący na Viceprofessora, nim otrzyma patent od Kommissyi, powinien być wprzód doktorowany w tey umieiętności, do którey iest wezwany.

ROZDZIAŁ IV.

Wizyta zgromadzeń Akademickich i Szkół Narodowych.

1mo. Ponieważ wykonanie ustaw Stanowi Akademickiemu i zgromadzeniom szkolnym przepisanych iednostayne i trwałe być nie może bez dozoru i bliższego wglądania, za nayprzyzwoitszy do tego śrzodek Kommissya sądzi coroczne szkół kraiowych wizyty, i aby sposobem niżey podanym odprawowane były, stanowi.

2do. Wizyty będą dwoiakie, *iedne* które w pierwszym półroczu szkolnym każdy Rektor w swoim wydziale wykona, podług obowiązku w Rozd. VIII. *Rektor*; *drugie* które Wizytatorowie generalni od Szkoły Główney wysłani do wszystkich zgromadzeń Akademickich i szkół w ręku Zakonników będących odprawią.

3tio. Rada Szkoły Główney *in pleno*, tak, iak na sessyą nauk zgromadzona wybierać będzie co dwa lata w miesiącu Styczniu Wizytatorów generalnych z osób tych wszystkich, które maią prawo zasiadania na teyże sessyi. Rektor Szkoły Główney, lubo ma prawo z urzędu swoiego wizyto-

wać szkoły każdego czasu tak Akademickie iako i Zakonne, na Wizytatora iednak obranym być niemoże, równie iak i inne osoby urzędowe Szkoły Główney. Elekcya odprawi się iednomyślnością lub większością kresek sekretnych. W przypadku równości głosów Rektor Szkoły Główney onę rozwiąże. Po zakończeniu tey elekcyi Rektor z Radą Szkoły Główney każdemu Wizytatorowi wydzieli zgromadzenia i szkoły, oraz mianować będzie Substytutów dla każdego Wizytatora w przypadku śmierci lub zachorowania przed swym wyiazdem na wizytę. Takowy cały układ ma być w protokóle Szkoły Główney zapisany, i w doniesieniu do Kommissyi o wybranych Wizytatorach i Substytutach wyrażony.

4to. Zlecenia Wizytatorom dane prócz ogólnych, które w tym Rozdziale znayduią się, będą szczególne do osobnych zgromadzeń i szkół stosowane, ile tego potrzeba wyciągać będzie; do których ułożenia ostatnie Rektorów wydziałowych i Wizytatorów raporta służyć maią: dla czego Wizytator odbierze kopią raportu ostatniey wizyty poprzednika swego, i Rektorów wydziałowych, którzy na końcu miesiąca Lutego do Szkoły Główney odsełać ie powinni.

5to. Obrani Wizytatorowie wezmą na miesiąc przed wyiazdem swoim płacę dodatkową Wizytatorom służącą, którą Kommissya wyznaczy.

6to. Światło i doświadczenie obieraiących Wizytatora dostatecznie okazywać im będą, iakich przymiotów, iakiey roztropności i sprawiedliwości, iakiey ludzkości i łagodności w obyczaiach ten być powinien, któremu poruczyć się ma tak ważny i tak wiele powinności obeymuiący urząd.

7mo. Wizytatorowie od Szkoły Główney naznaczeni wyieżdżać nąypoźniey powinni ostatnich dni Kwietnia, (wolno im będzie prędzey, owszem powinni, gdy interessa wyciągać tego będą) a kończyć wizytę swoią w Lipcu przed zaczęciem wakacyi.

8vo. Gdyby przypadaiąca choroba nie pozwoliła będącemu iuż w drodze Wizytatorowi zwiedzieć zlecone sobie szkoły, na mieyscu swoim wyprawiać ma ze Szkoły Główney wyznaczonego Substytuta: ieżeliby zaś tego nie mógł uczynić dla krótkości czasu lub odległości mieysca od Szkoły Główney, natenczas wyszle, podług własnego wyboru Rektora, albo którego z Zasłużonych lub Professorów naystarszych w uczeniu zgromadzenia Akademickiego wydziałowego, opatrzywszy go ugodnie kosztem potrzebnym na wizytowanie ze swoiey płacy dodatkowey; o czym doniesie zaraz Kommisyi i oraz Szkole Główney z wyrażeniem osoby na swoie mieysce wyznaczoney. Podobnie w zachodzącey trudności doiechania do którey podwydziałowey szkoły, Wizytator tym, iak wyżey sposobem, subdelegować może, o czym w raporcie swoim Szkołę Główną uwiadomi.

9no. Ziechawszy na mieysce Wizytator obwieści całe zgromadzenie na obrady, i zapisze otwarcie wizyty w protokóle sporządzonym, podług *Wzoru I.*

10mo. Podać sobie każe zbiór ustaw na Szkoły Narodowe, protokół wizyt i inne, które w Roz. VIII. *Rektor*, *Prorektor*, przepisane są. Księgi podane przeyrzy, aby łatwiey mogł wchodzić w roztrząsanie rzeczy tyczących się rządu i nauk.

11mo. Potym porządkiem zacząwszy od Rektora, przyzywać będzie każdą zgromadzenia osobę, przyzwoite o rządzie domowym, o prowadzeniu nauk, o powinności każdego urzędu i osoby, i o innych potocznych rzeczach a związek z temi maiących wybadywania czynić, i odpowiedzi dla pamięci zapisywać u siebie będzie. Te przy rozmowie z każdą osobą wzaiem znosić, i we wszystkim z wielką bacznością, z powagą i łagodnością, z winnym każdemu poszanowaniem postępować powinien. Należyty sekret,

wzgląd na sławę cudzą, wstręt niepotrzebnego donoszenia, niepotrzebney ciekawości, iako nayściśley zachowa, nic iednak z obowiązków urzędu swego nie spuszczaiąc.

12do. Weyrzy w obyczaie przełożonych, nauczycielów, kandydatów, dyrektorów, uczniów; wywiadywać się będzie, czyli nabożeństwo przepisanych czasów i godzin odprawiane bywa.

13tio. Roztrząśnie stan domu, kasy prowincyonalney, fabryk, biblioteki, *musaeum.* Znosić będzie inwentarze i regestra w każdym rodzaiu tegoroczne z przeszłorocznemi, które wszystkie podpisywać ma, gdy ie dokładne znaydzie; wyiąwszy regestr wydatków spólney zgromadzenia kassy, w które wzierać nie ma, chybaby kto z owego zgromadzenia o to dopraszał się: weyrzy oraz we wszystkie księgi domowe, które w archiwum swoim Rektor trzymać powinien, i one podpisze, czyniąc, ieżeli potrzeba wyciągać będzie, przyzwoite przestrogi. Przeyrzawszy rachunki kasy remanent pieniężny przeliczy, regestr *sartorum tectorum* zweryfikuie na mieyscu; tak co do reparacyi iuż uskutecznioney, iako co do przysposobionych materyałów, w proporcyi do ustanowioney na każde mieysce summy przez Kommisyą, i kopią tegoż regestru przez siebie, Rektora Wydziałowego lub Prorektora podpisaną Szkole Główney odda, lub odeszle. Kwestye, od kassy generalney sobie podane, tyczące się interessów pieniężnych i funduszu, na mieyscu wyexaminuie, i o tym iey doniesie.

14to. Na tych wizytach podczas examinów uważać będzie, czyli pisma i odpowiedzi uczniów zgadzaią się z temi pismami i ćwiczeniami szkolnemi, które, według ustawy w Roz. XV. *Klassy i Nauki* w Art. 9. Nauczyciele zachowywać maią.

15to. Prócz examinów, z iak naywiększą dokładnością każdą klassę wizytować będzie, uważaiąc iako naypilniey z odpowiadania uczniów, tak zdatność i sposób uczenia z strony Professora, iako przymioty dowcipu i postępek z strony ucznia. Przed wizytą szkół przeyrzeć powinięn, co na każdą klassę i na każdego nauczyciela w ustawach i książkach elementarnych iest przepisano, aby nic w tey mierze pamięci iego nie uszło.

16to. Upewnić się o sposobności i pilności kandydatów powinnością iego będzie. A gdy się który z uczniów z chęcią przyięcia Stanu Akademickiego oświadczy, zniosłszy się Wizytator z Rektorem lub Prorektorem, i z Professorami wszystkiemi, ieśli za nim dobre świadectwa co do przymiotów, obyczaiów i nauki dane będą, zapisze go do raportu, równie iako i tych, którychby rzadkim umysłu przymiotem i wyższym dowcipem obdarzonych znalazł.

17mo. Oświadczy uczniom i dyrektorom, iż ktoby z nich życzył sobie mówić z Wizytatorem, ma wolność mówienia i przekładania żądań swoich.

18vo. Szczególniey weyrzy w edukacyą i utrzymywanie młodzi ubogiey Szlachty kosztem pospolitym od Kommissyi, albo iakimkolwiek funduszowym podeymowaney, aby się o należytym dochodów użyciu, o potrzebach i wygodach teyże młodzi upewnił. Do niego należyć ma przyimować zalecenia ubogich uczniów na konwiktorów funduszowych, których Kommissya nominować będzie.

19no. Do Wizytatorow także należeć będzie, ieśli są iacy w mieyscu wizyty iego nauczyciele i nauczycielki trzymaiące u siebie młódź w spólnym pożyciu na edukacyi, poznać ich stan, rząd, zdatność osób, sprawowanie się co do religii, obyczaiów, nauki; i o tym punkt w doniesieniu swoim umieścić powinien. Względem tey rzeczy rządzić się ma prawidłami przepisanemi dla Rektora w Rozdz VIII. Art 22. Nie ma się

żadną miarą wdawać w prywatne i szczególne w domach obywatelskich edukacye.

20mo. Wywiadywać się będzie, ieżeli w owych wydziałach, które wizytuie, nie znayduią się iakie szkoły, któreby bez pozwolenia Kommissyi otwarte były, i albo sam do nich doiechawszy, albo przełożonego tamtych szkół przyzwawszy do siebie, wnidzie w roztrząśnienie rzeczy, i iak naywcześniey będzie mógł, Kommissyi doniesie. Gdzie Kommissya konkordaty z Biskupami o obligacye duchowne uczyniła, i gdzie *Collegia* i domy niektórym Zakonnikom pod szczegulnemi warunkami są pooddawane, tam będzie obowiązkiem Wizytatora zweryfikować, czyli, tak konkordatom z Biskupami uczynionym, iako też obowiązkom przez Zakonników na siebie przyiętym zadosyć się dzieie: o czym w raporcie dostatecznie informować ma.

21mo. Może po drodze zwizytować kilka szkół parafialnych i wieyskich, weyrzeć w sposób instrukcyi onychże, z łagodnością zalecaiąc w czym osądzi godne poprawy. A z duchownemi mieysca pasterzami, z dziedzicami i ich namiestnikami postępuiąc sobie ze wszelką ludzkością i roztropnością, oświadczać powinien tym, którzy się do założenia i utrzymywania szkół rzeczonych przyłożyli, szacunek i wdzięczność imieniem Kommissyi i oyczyzny, innych zaś do podobnego dobrodzieystwa publicznego zachęcać, oraz zalecać, aby się z Rektorem wydziałowym lub Prorektorem około sposobu prowadzenia nauk znosić chcieli.

22do. Kiedy który z uczniów z iednych szkół do innych, lub z iedney kondycyi do szkół przenosząc się, należytego świadectwa nie będzie mógł okazać Prefektowi, a w tym przypadku uda się do Wizytatora; ten naprzód starać się będzie zasiągnąć wiadomości o przyczynach nie danego świadectwa, potym wszelkie okoliczności zważywszy, gdy słuszność i roztropność dozwoli, może udaiącemu się dać listy do Prefekta z zaleceniem przyięcia iego, i nakazaniem pilnieyszey baczności na sprawowanie się dalsze. Tego iednak dobrodzieystwa użyczać nie ma tym, którzyby publicznie ze szkół rugowani byli, iako iest w Roz. XXIV. *Kary.*

23tio. W przypadkach spraw iakowych do niego wytaczaiących się, których inaczey, tylko formą sądową, zakończyć nie będzie można, sąd złoży iako sędzia delegowany od Rektora Szkoły Główney, przybrawszy i zaprosiwszy do spólnego sądzenia iedną osobę duchowną, drugą z obywatelów osiadłych, zaufaniem publicznym i szacunkiem ze sprawiedliwości zaszczyconą. Gdyby zaś uprosić niemógł, sam do sądzenia przystąpi. Sąd się zaś odprawi porządkiem i sposobem w osobney na to ordynacyi przepisanym. Staraniem iednak Wizytatora iak naywiększym będzie, aby się spory sądem polubownym czyli kompromissem kończyły. Od sądu Wizytatorskiego apellacya do Rektorów Szkół Głównych iść może, lub do Kommissyi. Do niego też należeć będzie weyrzenie w to wszystko, co się tycze kar, nadgród nadzwyczaynych, podług opisu w Roz. XXIV. *Sąd, Kary, Nadgrody.*

24to. Przed zakończeniem wizyty znowu przywoła osoby, z któremi mówić w osobności uzna potrzebę, i napomnienia tyczące się każdego sekretnie uczyni: ogólne zaś zalecenia w osobno na to przygotowaną księgę wpisze, podług *Wzoru II.*

25to. Akt całey swoiey wizyty w każdym zgromadzeniu z opisaniem codziennych robot od zaczęcia aż do końca wizyty wciągnie w protokół zgromadzenia, własną ręką podpisze, a wypis tegoż aktu weźmie od Rektora, Prefekta, i wszystkich Professorów podpisany, a potym wyięty wraz z raportem Szkole Główney za powrotem do niey odda.

26to. Ze wszystkich punktów zlecenia sobie danego, ze wszystkich dzieiów wizyty ułoży tyle raportów, ile zgromadzeń wizytował podług *Wzoru III.* do tych ustaw przyłączonego; tak co do sposobu pisania, iako co do miary papieru. Tym kształtem ułożone doniesienie za powrotem swoim przeczyta na obradzie Szkoły Główney, na którey wyciągnione będą z raportu ogólnego punkta ważnieysze, iako to, *n. p.* osobliwszych zasług osób Akademickich lub uczniów, znakomitych przypadków lub nagleyszego zaradzenia od powagi i opieki Kommissyi potrzebuiących, oraz uwagi nauczycielów względem ksiąg elementarnych, iako tymże przepisano iest w Roz. XIV. *Nauczyciele*, ten wypis przez Sekretarza Szkoły Główney podpisany do Kommissyi odesłany będzie.

27mo. Wizytator w każdym zgromadzeniu mieć będzie mieszkanie dla siebie i stoł spólny, płacąc od iedzenia podług ustanowioney w tymże zgromadzeniu taxy na osobę.

ROZDZIAŁ V.

Kandydaci do stanu Akademickiego.

Z ważności obowiązków stanu nauczycielskiego, który ma tworzyć i kształcić dobrych obywatelów w oyczyźnie, miarkować łatwo można, iaka być powinna przezorność w wybieraniu kandydatów, iaka troskliwość i wierność w ćwiczeniu i doświadczeniu onych, iakie nakoniec upewnienie się w przyimowaniu do Stanu Nauczycielskiego. Następuiące przepisy kierować maią postępowanie Szkół Głównych i zgromadzeń Akademickich w tym wyborze, doświadczaniu i przyimowaniu kandydatów, a oraz tym samym, którzy powołanie swoie do tey usługi publiczney oświadczać będą, powinności i obowiązki ukażą.

1mo. Nie tylko w każdym wydziale maią być przyimowani kandydaci, podług potrzeb zgromadzeń, lub rozporządzenia Rektora Szkoły Główney, nastąpić mogącego z niedostatku kandydatów w innych wydziałach, ale też Szkoły Główne z uczniów swoich ofiaruiących się do stanu nauczycielskiego, stosownie do potrzeby ogólney szkół, tychże kandydatów przyimować będą mogły.

2do. Gdy który z uczniów po zakończonym nauk biegu w szkołach o sześciu klassach z chęcią przyięcia tego stanu oświadczy się, wtedy Rektor w potrzebie przyięcia obradę z osób zgromadzenia wydziałowego *vocis passivae* złożywszy, wyznaczy examinatorów trzech z liczby nauczycielów i zasłużonych, którzyby owego żądaiącego wybadywaniem doświadczali, znosząc i porównywaiąc dawne nauczycielów i Prefektów o zdatności iego, obyczaiach, i postępku w nauce świadectwa i raporta; a na drugim podobnymże posiedzeniu zdania examinatorów przeyrzane będą, wraz z przeszłemi rzeczonemi swiadectwy. Który z examinowanych nie otrzyma dwóch examinatorów zdania o większey nad mierność zdatności, ten oddalonym zostanie; o tych zaś, którzy takowe zdania otrzymaią, ieszcze sąd zgromadzenia *vocis passivae* nastąpi, i większość kresek o ich przyięciu stanowić będzie: o czym ma być doniesiono Szkole Główney, która podobnież postępować ma względem wyboru, przyimowania i examinu uczniów swoich na kandydatów, zaradzaiąc o tym na sessyach ściągaiących się do rządu i dozoru całego stanu Akademickiego.

3tio. Sądzący o przyięciu ucznia za kandydata, oprócz względu na cnoty i obyczaie, na sposobność i korzyści w naukach, mieć baczność

ieszcze powinni, aby wolny był od słabości trwaiącey, niedołęztwa, od trudności w mówieniu i znaczney odrazy co do postawy, a nie ma być młodszy od lat osimnastu.

4to. Przyięty na kandydata weźmie zaraz suknię Akademicką; do społecznego zaś życia w zgromadzeniu należeć niebędzie, aż po odbytey przez lat cztery edukacyi w Szkole Główney i otrzymanych tamże stopniach promocyi do stanu Akademickiego przywiązanych.

5to. Kandydat z Wydziału będzie odesłany pod czas wakacyi do Szkoły Główney, tak, aby na mieyscu stanął przed zaczęciem roku szkolnego. Nim odiedzie zapisze się w księdze Rektorowi wydziałowemu przy dwóch świadkach sposobem następuiącym: „Niżey na podpisie wyrażony, „przyimuiąc dobrowolnie Stan Akademicki, to iest stan publicznego nauczy„cielstwa, zapisuię się na nauczyciela do Wydziału N. z zaręczeniem, iż „gdy w przeciągu pierwszego roku bawienia się mego przy Szkole Gło„wney, od niey przy rzeczonym stanie utrzymany, a potym przez lat trzy „w przepisanych naukach doskonalonym zostanę, do wydziału N. powrócę, „i tam urząd nauczycielski przez lat sześć z powinności sprawować będę; „chyba gdyby rozkazem Prześwietney Kommissyi do innego wydziału był „przeniesiony. Dalsze zaś lata dobrowolnego uczenia, lubo od moiey woli, „co do trwania w stanie nauczycielskim, zależeć będą, gdy iednak od sta„nu Akademickiego oddalić się zechcę, na rok wprzód o tym Szkole Gło„wney doniosę. W przypadku nie dotrzymania tego, poddaię się sądowi „Szkoły Główney i Prześwietney Kommissyi Edukacyiney.“ Rektor wydziałowy da kandydatowi extraktem akt przyięcia iego na kandydactwo i list do Rektora Szkoły Główney z wyrażeniem wieku, kondycyi, oyczyzny, dowcipu, nauk i obyczaiów: co za przybyciem swoim w ręku Rektora Szkoły Główney razem z metryką złoży.

6to. Rektor doniesie Radzie Szkoły Główney o przybyłym kandydacie, a po przeczytaniu przyięcia i świadectwa Sekretarz przybyłego kandydata na sessyą wprowadzi, i w metrykę uczniów Szkoły Główney zapisze. Rada po wysłuchanym oświadczeniu kandydata, do których nauk szczególniey przykładać się pragnie, zważywszy iego ochotę, sposobność, oraz potrzeby szkół, i porównywaiąc z tym wszystkim świadectwa o nim złożone, wyznaczy mu lekcye, na które chodzić ma w przeciągu roku swey próby; podług zaś podziału nauk, odeszle go do Prezesów, którzy na obradach *Collegiorum* okażą mu porządek lekcyi iego, oraz powinności ściągaiące się do examinów i popisów, aby wiedział, iak się ma do nich przykładać.

7mo. Szkoła Główna, maiąc wzgląd, iż na wydoskonaleniu kandydatów zależy iey honor, całość Stanu Akademickiego, dostarczenie zdatnych Professorów, i przyszłe na katedry Szkoły Główney następowanie, przykładać powinna wszelkiey usilności, nietylko względem gruntownego ćwiczenia ich w naukach, ale też względem wkładania do pracy, bogoboyności i dobrych obyczaiów: na ten koniec wysyłać będzie częste wizyty do ich mieszkań, wyznaczać im zdatnych korrepetytorów, wprawiać do praktyki nauczycielskiey przez dyrekcye prywatne, lub zastępowanie w potrzebie nauczycielów w szkolach przy Szkole Główney będących, wzywać ich pewnych czasów na konwersacye Akademickie, i wszędzie dawać pilną baczność na ich postępki i zabawy. Obowiąże Szkoła Główna Sekretarza, lub iednego Professora gorliwego i wymownego, aby raz w miesiąc czytał im część Ustaw Kommissyi, zastanawiaiąc ich nad ważnością powołania nauczycielskiego, i pewnością promocyi przywiązaney iedynie do gruntownego nauk posiadania i cnotliwych obyczaiów, przezcoby nabywali ducha stanu swoiego i chęci do pełnienia obowiązków nauczycielskich. Ci zaś, którzy

na tę do Stanu Akademickiego próbę przyięci będą, powinni się częstym rozważaniem przekonać, na iak ważną posługę powołani są, iako od ich zdatności kształcenie cnotliwych i oświeconych obywatelów zawisło, a zatym za nayściśleyszy sumienia obowiązek poczytaią, z usilnością i gorliwością niestrudzoną przysposabiać się do wykonania obowiązków swoiego stanu, do wydoskonalenia się w pobożności, naukach i sposobie edukowania.

8vo. Po skończonym roku doświadczenia, Professorowie, których lekcyi Kandydat słuchał, złożą na piśmie świadectwa o iego pilności i postępku, a Prezesowie dadzą zdanie o popisach i examinach. Sekretarz Szkoły Główney przygotuie wypisy z aktów wizyt miesięcznych od Szkoły Główney do kandydatów wysłanych; co wszystko na Radzie ma być przeczytano: po czym wyznaczeni będą examinatorowie do generalnego examinu, których zdania porównywaiąc z świadectwami wyżey rzeczonemi, sama Rada Szkoły Główney o przyięciu, lub oddaleniu kandydata iednomyślnością lub większością głosów stanowić będzie. Sekretarz Szkoły Główney doniesie o przyięciu lub odrzuceniu kandydata Rektorowi tego wydziału, do którego iest zapisany.

9no. Przyięty Kandydat otrzyma pierwszy stopień promocyi w umieiętności i naukach wyzwolonych, i będzie zapisany w księgę nauczycielów stanu Akademickiego, czyniąc wprzód uroczyste zaręczenie przy dwóch świadkach w następuiący sposób: „Niżey na podpisie wyrażony, przyimu„iąc dobrowolnie Stan Akademicki, to iest stan publicznego nauczycielstwa, „poddaię się wszystkim ustawom i rozrządzeniom temuż stanowi od Prze„świetney Kommissyi Edukacyi Narodowey przepisanym, które to ustawy „ukazane mi były, a przezemnie czytane i rozważane: one ze wszelką do„kładnością zachowywać przyrzekam. A mianowicie obowiązuię się: *1mo*, „iż oduczę w tym wydziale, do którego zapisałem się, lat sześć z powin„ności, a to w tey klassie, do którey wybrany będę, chybabym powagą „Prześ. Kommissyi do innego wydziału był przeniesiony, odbieraiąc płacę „coroczną, iaka iest oduczaiącemu lat sześć z obowiązku wyznaczona; *2do* „iż sposób uczenia od Prześ. Kommissyi Edukacyiney przepisany zupełnie „wykonam, i tey zwierzchności w udziale iey władzy będę posłusznym; „*3tio*, iż zachowuiąc sobie wolność odstąpienia od stanu nauczycielskiego, „wprzód tego nie uczynię, póki lat sześciu z powinności nie oduczę, i wcze„śnie na rok o takowym odstąpieniu do zwierzchności ostrzeżenia nie za„niosę; w przypadku uchybienia którego z rzeczonych obowiązków, niepo„słuszeństwa, lub iakiegokolwiek przeciw karności wykroczenia, poddaię się „sądowi Szkoły Główney i Prześ. Kommissyi Edukacyiney. Prócz tego przy„rzekam, iż iakikolwiek bym potym życia rodzay przedsięwziął, na iakim„kolwiek stanął stopniu, utrzymywać zawsze i pomnażać będę dobro edu„kacyi i stanu Akademickiego. Na co wszystko przy daniu poczciwego sło„wa i ręki W. Rektorowi Szkoły Główney, w przytomności świadków NN. „podpisuię się. Dan etc.“ Na tym akcie podpiszą się dway zacni świadkowie w księdze na ten koniec sporządzoney; wypis zaś aktu podwóyny od kandydata i świadków podpisany, ieden w archiwum Szkoły Główney zostanie, drugi do szkoły wydziałowey, gdzie był przyięty kandydat, przesłany być powinien.

10mo. Kandydat, otrzymawszy pierwszy stopień promocyi w Szkole Główney, ma się doskonalić w naukach sobie przypisanych, podlegaiąc dozorowi nauczycielów co do lekcyi, i Prezesom *Collegiorum* co do examinów i popisów, podług rozrządzenia, które Szkoła Główna na ten koniec ułoży.

11mo. Po skończonych czterech latach swoiey przy Szkole Gło-

wney bytności otrzyma stopnie doktorskie w umieiętnościach i naukach wyzwolonych, gdy przez postępek, nie naganne obyczaie i dobrze odbyty examen godnym się być okaże.

12do. Jeżeli kandydat, odbywszy przy Szkole Główney lat cztery, otrzyma pozwolenie dłuższego bawienia się przy teyże szkole, może zostać z pensyą w czwartym roku bytności swoiey przy Szkole Główney braną.

13tio. Kandydat przy Szkole Główney będący weźmie ze skarbu Kommissyi w pierwszym roku złotych trzysta, w innych trzech leciech po czterysta; potrzeby zaś stołu i mieszkania dla kandydatów, podług mieyscowych okoliczności, każda Szkoła Główna ułoży. Powróciwszy do swego wydziału kandydat, nim zacznie uczyć z powinności, oprócz wspólnego stołu, który w zgromadzeniu mieć będzie, taką pensyą odbierze, iaką brał ostatniego roku przy Szkole Główney.

14to. Gdyby który z uczniów chciał być kandydatem o własnym koszcie, Szkoła Główna ma go przyiąć do Stanu Akademickiego, pod warunkami wyżey opisanemi, wkładaiąc na niego obowiązek oduczenia lat sześciu z powinności: z tą iednak różnicą, iż drugiego roku uczenia z powinności pensyą dorobkową brać znacznie. Wszakże, ieżeli takowy kandydat przyięty iest z pomiędzy uczniów Szkoły Główney i ze świadectwa Professorów okaże się, iż słuchaiąc lekcyi publicznych, był wydoskonalony w naukach stanowi nauczycielskiemu potrzebnych, ma tylko odbyć rok próby między kandydatami, z obowiązkiem odprawienia examinów przywiązanych do promocyi Akademickich.

15to. Każdy kandydat, ieżeli na dłuższe bawienie się nie zyskał pozwolenia, powrócić powinien do wydziału, w którym był przyięty, a to do zgromadzenia, które mu Szkoła Główna wyznaczy. A póki ten nie nastąpi na iakie wakuiące mieysce nauczyciela, póty to zgromadzenie wydziałowe od przyięcia nowego kandydata wstrzyma się, chybaby ie Szkoła Główna o wcześnieyszey potrzebie przyięcia obwieściła, kandydat zaś zastępować w potrzebie nauczyciela będzie. W niedostatku nauczyciela w innym wydziale może być władzą Kommissyi na tamto mieysce przeniesiony.

16to. Zgromadzenie na obradzie zwykłym stanowienia sposobem osądzi, do którey nauki użyty ma być kandydat, a zatym, iaka i innych nauczycielów zayść powinna odmiana, gdy się ta potrzebną okaże; a to maiąc wzgląd na zdatność każdego. W przypadku równey zdatności dwóch lub więcey, na dawność w uczeniu wzgląd mieć należy.

17mo. Jeżeli kandydat, powróciwszy do wydziału swoiego i tam lat sześć na zastępowaniu nauczycielów przepędziwszy, nie mógł być umieszczony na Professorstwie w swym lub innym wydziale, tedy, otrzymawszy od zgromadzenia świadectwo dobrego sprawowania się, będzie miał porachowane wyż rzeczone lata za te, które z powinności oduczyć był obowiązany.

ROZDZIAŁ VI.

Zgromadzenia Akademickie.

1mo. Zgromadzenia Akademickie *Wydziałowe* składać się będą z Rektora, Prefekta, Kaznodziei, sześciu Professorów, i Zasłużonych, ieżeli się znaydować będą; także, ieżeliby który z nauczycielów popadł w kalectwo z okazyi prac do stanu przywiązanych, albo z przypadku, ma prawo zostawania na zawsze w zgromadzeniu z opatrzeniem spólnego z innemi

życia, lub też, ieżeli chce wyniść ze zgromadzenia, ma prawo odebrania tych korzyści, które w takim przypadku wyznaczone są w Rozdziale XXIII. *Płaca*: należeć iednak będzie do Wizytatora zapewnić się, czy tego gatunku kalectwo nie nastąpiło z winy osoby; w którym razie. gdyby zachodziło podeyrzenie, Szkoła Główna wątpliwość wszelką o należytość płacy rozsądzi. Będą także w zgromadzeniach Akademickich *Wydziałowych* Substytuci z Kandydatów.

2do. Zgromadzenia *Podwydziałowe* składać się będą z Prorektora, Kaznodziei i Professorów. Jeżeliby który Zasłużony Stanu Akademickiego obrał sobie mieszkać w takim zgromadzeniu, wolno mu będzie.

3tio. Takowe zgromadzenia będą pod dozorem Rektora wydziału, podług opisu o władzy i obowiązkach Rektorskich w Roz. VIII. *Rektor.*

4to. Każdy Akademik, który oduczy lat sześć z powinności, może się przenieść z iednego zgromadzenia do drugiego: ieżeli od tego przyięcie, od tamtego dobre świadectwo otrzyma z podpisem Rektora i tych osób zgromadzenia, które maią prawo być na urzędy wybieranemi, to iest osób *vocis passivae* (obacz o tych Roz. VII. *Obr. Zgr. Akad.* Art. 2), byle wprzód sześcią miesiącami i bez przerwy biegu przedsięwziętey nauki, o chęci przeniesienia się, Rektora wydziałowego i zgromadzenie uwiadomił, za poprzedzaiącym zawsze zezwoleniem Szkoły Główney. Także każdy władzą teyże Szkoły Główney z iednego zgromadzenia w swoim wydziale będzie mógł być przeniesionym do drugiego, gdy tego słuszne przyczyny wyciągać będą, z iednego zaś wydziału do drugiego samey Kommissyi rozrządzeniem przeniesiony być może.

5to. Spólność każdego zgromadzenia Akademickiego, która iest iednym z obowiązków tego stanu, zależy na iednakowym ubiorze Akademickim, na mieszkaniu w iednym domu, i na spólnym stole. Wreszcie każdy przy wolnym swoiey własności używaniu zostanie.

6to. Ubior, którego nauczyciele przy dawaniu lekcyi i innych odprawach szkolnych używać maią, taki będzie: Nauczyciel oduczaiący lat sześć z obowiązku nosić będzie togę mnieyszą; ci, którzy po sześcioletnim biegu w Stanie Akademickim zostaną. nosić będą togę większą. Prócz szkoł, ubior Akademików klerycki będzie.

7mo. Nikomu w zgromadzeniu Akademickim mieszkać nie będzie wolno, oprócz wyżey wyrażonych osób, i potrzebney czeladzi. Akademicy w swoich stancyach uczniów trzymać niemogą, ani tychże stancyi komukolwiek naymować. Ktoby chciał prywatney podiąć się edukacyi powinien wyniść ze zgromadzenia.

8vo. Ponieważ tak spólne zgromadzenia, iako szczególne każdego urzędu obowiązki doznawałyby przeszkody, gdyby się osoby Akademickiego stanu podeymowały urzędu, spraw i posług z ich powołaniem niezgodnych, czuwać będą zgromadzenia na to, aby się nikt nie zaprzątał takowemi zleceniami, któreby go od pełnienia podiętych około edukacyi i rządu domowego powinności odrywały.

9no. Nikomu z osób zgromadzenia, ani Rektorowi niebędzie noszone iedzenie do stancyi ze spólnego stołu, chyba w chorobie: kiedy zaś który ze zgromadzenia osobno ieść zechce, nie będzie mógł nic potrącić kasie spólney. Co się tycze zapraszania gości od osób zgromadzenia, ieżeli zaproszony ma być u spólnego stołu, lub osobnego w stancyi, zapraszaiący zapłaci za iedną osobę podług taxy domowey. Ci zaś, którzy z urzędu swego, albo ze zlecenia zgromadzeń wyiadą na inne mieysce, w proporcyą dni oddalenia się swego i taxy stołowey kwotę pieniężną z kasy spólney odbiorą.

10mo. Rządzący stołem i innemi spólnemi potrzebami oraz czeladzią, nazywać się będzie Prowizor domu. Zgromadzenie wybierać będzie co półroku Prowizora z pomiędzy siebie, wyiąwszy przypadki, w którychby odmiana prędsza potrzebna była; a potwierdzać może póki zechce tego, który się z rządu podoba. Ten Prowizor co półroku zdawać będzie sprawę na obradzie domowey z zawiadywania swego; chybaby zgodnie całe zgromadzenie rychleyszego teyże sprawy zdania wyciągało.

11mo. Spólne mieszkanie i stół prowadzi za sobą potrzebę spólney kasy, każde więc zgromadzenie mieć będzie spólną kasę na utrzymywanie stołu. czeladzi, szafarza, cerulika, balwierza; prócz tego na sprzęty stołowe, kuchenne, opał, światło, oraz na wygodę chorych Akademików.

12mo. Do tey spólney zgromadzenia kasy, ile w nim osób będzie, tyle na każdą po złotych sześćset piędziesiąt rachuiąc wyznacza się: coby zaś zgromadzenie od zwyż wyliczonych wydatków oszczędziło sobie, tym na końcu roku podług woli swoiey rozporządzić może.

13tio. Ponieważ na potrzeby zgromadzenia oddziela się pensyi spólney po złotych sześćset piędziesiąt, co nadto wezmą nauczyciele, iest ich pensyą ręczną i zostanie do ich wolnego rozrządzenia na inne potrzeby. Tę ręczną pensyą dwiema ratami odbierać będą, raz pierwszego dnia Października, drugi raz piętnastego Lipca.

14to. Kasa spólna zgromadzenia złożona będzie u Rektora lub Prorektora pod kluczami ich i dwóch Professorów naystarszych w uczeniu. Te klucze odmienne będą. Nie sam Rektor albo Prorektor, ale całe zgromadzenie zawiadywać będzie dochodem spólnym, a zatem na posiedzeniach domowych miesięcznych wglądać w regestra Rektora i innych wydatkiem pospolitym szafuiących.

15to. Gdzieby Kommissya zgromadzenie *Wydziałowe* lub *Podwydziałowe* przedsięwzięła założyć, kwotę przyzwoitą na zakładowe potrzeby wyznaczy.

16to. Utrzymywanie w całości wszelkich budynków, opatrzenie bibliotek w książki, *musaea*, w instrumenta, odwożenie i przywożenie kandydatów. do osobnych Kommissyi wydatków należeć będzie. Obacz Rozdziały IX. *Dom*, i X. *Płaca*.

ROZDZIAŁ VII.

Obrady zgromadzeń Akademickich.

1mo. Cokolwiek należy do utrzymania domowego porządku, opatrzenia spólnych potrzeb, wykonania rozrządzeń i przepisów zwierzchności, tego wszystkiego ogólnieyszy dozór należy do całego zgromadzenia, tak aby i w zachodzących okolicznościach zaradzenie przezornieysze było, i rząd nie podlegał woli własney iednego. Każde zatym zgromadzenie podług opisów następuiących obrady swoie składać będzie.

2do. Akademicy względem obrad dwoiako uważani być powinni. pierwsi, którzy i wotować mogą na elekcyach. i na których wota dawać można; drudzy, co tylko wotować mogą; pierwsi zowią się *vocis activae et passivae*, drudzy *activae* tylko; w ciągu iednak tych ustaw pierwsi nazywać się zawsze będą *vocis passivae*.

3tio. Akademicy, którzy, odebrawszy od Kommissyi edukacyą nauczycielską, nie wyuczyli z powinności lat sześciu, substytuci, którzy po odbytey edukacyi nauczycielskiey znayduią się przy zgromadzeniu, Akade-

micy popadli w kalectwo nieodeymuiące używania rozumu, na elekcyach tylko wotować mogą. Inni Zasłużeni albo pracuiący Akademicy wotować na elekcyach i obierani na urzędy być mogą.

4to. Dwa cele będą obrad zgromadzeń Akademickich: ieden, obieranie urzędników, drugi, rząd wewnętrzny i wykonanie ustaw zwierzchności.

5to. Obrady dla wybierania urzędników składane zwać się będą, *Obrady Wydziałowe*, te zaś, które za cel mieć bedą rząd wewnętrzny, *Obrady domowe.*

6to. Osoby Stanu Akademickiego maiące prawo obierania na przełożeństwa i inne urzędy, przez znaiomość rzeczy, oświecenie i doświadczenie swoie potrzebować nie będą, aby im przypominano, iakich przymiotów, iakiey cnoty i wiadomości, iakiey ludzkości i łagodności w obyczaiach wybierani do każdey posługi być powinni.

7mo. Takowe Obrady *Wydziałowe* zwyczayne, co cztery lata odprawować się będą. Czas i porządek onych w taki się sposób przepisuie. Siódmego dnia po zaczętych wakacyach Akademicy zgromadzeń *Podwydziałowych* ziadą się na mieysce zgromadzenia *Wydziałowego.* Wszyscy Akademicy maią prawo na takie obrady iechania, ale nie wszyscy do tego obowiązanemi są. Gdyby żaden dobrowolnie iechać nie ofiarował się, w ten czas większością głosów iednego z pomiędzy siebie obranego zgromadzenie wyszle; w przypadku równości kresek rozwiązanie przy Prezyduiacym zostanie: Prorektor zaś iechać na obradę *Wydziałową* obowiązany iest, chybaby z przyczyny choroby inny uproszony był albo obrany. Na *wydziałowych* obradach naydawnieyszy z Zasłużonych, a kiedy takowy się nie znaydzie, naydawnieyszy z uczących Professorów prezydować będzie, z mocą rozwiązania równości głosów. Obrada zacznie się od obrania Sekretarza, którym być może każdy Akademik po wyuczeniu lat sześciu z powinności. Daley czytane będą rozrządzenia przeszłey obrady, i nastąpi roztrząśnienie, iak zachowane były. Zgromadzeni zaraz po obraniu Sekretarza podawać mu powinni materye do naradzenia się dalszego, które maią nastąpić po elekcyach, a między temi pierwsze będą, które na ostatniey obradzie podane nierozwiązanemi zostały, chybaby inne za nagleysze uznane były. Nieodwłocznie przystąpią do elekcyi przełożonych i innych urzędników. Po skończonych elekcyach wezmą do roztrząśnienia, i rozwiązania materye podane od zgromadzonych tyczące się wykonania ustaw Kommissyi, obowiązków Stanu Akademickiego, i każdego z osobna urzędu; zgoła rządu i karności tak szkolney iak i domowey. Cokolwiek, tak względem elekcyi, iak podanych materyi obrady większością głosów uchwalą, Szkole Główney doniesiono będzie, i za iey potwierdzeniem moc obowiązuiącą wszystkie owego wydziału zgromadzenia otrzyma. Sekretarz obrad zapisze wszystkie onychże dzieie w protokół na to sporządzony, a Prezyduiący z zasiadaiącemi podpisze. Te obrady przez dni trzy tylko trwać maią, przeto elekcyą urzędników naypierwey odprawić należy. Materye, na których roztrząsanie i rozwiązanie czas nie wystarczy, do przyszłych obrad odłożone, i iako się rzekło, zaraz po elekcyach roztrząsane będą. Kopia tego całego aktu, która do Szkoły Główney przesłana być ma, od Prezyduiącego i od osób zasiadaiących podpisana być powinna. Rektor i Prorektor zdaiąc urzędy swoie powinni dać zupełną informacyą następcom o rządzie domu, szkół, o osobach ich zwierzchności, i o wszystkim, co służyć może do ich obiaśnienia, i ułatwienia im sprawowanie ich urzędu. Podobnie inni zdaiący urzędy swoie, stosownie do szczegulnych każdego obowiązków, powinni wchodzących na ich mieysce informować. W przy-

padku śmierci Rektora lub Prorektora w ciągu lat ich urzędowania, obacz Art. 2gi w Roz. VIII. *Rektor.*

8vo. Przybyli na obrady *wydziałowe* płacić będą od stołu na osobę podług ustanowioney w tymże domu taxy, a to ze spólney kasy tego zgromadzenia, z którego są wysłani.

9no. Obrady domowe odprawiać się maią na końcu każdego miesiąca; trwać dłużey obrada domowa nad trzy godziny nie powinna. Celem ich będzie, naprzód weyrzenie w gospodarstwo domowe co do wydatków spólnych, opatrzenie potrzeb i wygód; potym roztrząśnienie, ieżeli co względem wykonania ustaw szkolnych prędkiey poprawy i zaradzenia potrzebuiącego przypadnie. Co do pierwszego, zgromadzenie nie ma obowiązku donoszenia Szkole Główney ani wydziałowemu Rektorowi, chybaby niemożność ułatwienia między sobą tego wyciągała; co do drugiego punktu, albo z Rektorem wydziału, albo z Szkołą Główną podług okoliczności znosić się będzie powinno. Obrady szkolne osobnych dni będą składane, iako niżey w Roz. VIII. *Rektor*, *Prorektor.*

10mo. Gdyby Rektor lub Prorektor widział konieczną a zwłoki nie cierpiącą potrzebę uchwalenia nowey iakiey ustawy, albo zaradzenia wynikaiącey nieprzyzwoitości w okolicznościach tyczących się swego domu lub szkół swoich, albo w przypadku śmierci Akademika około zastąpienia wakuiącego mieysca, zwoła obradę nadzwyczayną domową, o którą prosić każdemu *vocis passivae* wolno będzie, a zwołania oney Rektor lub Prorektor odmówić nie może: tey uchwała, byleby przepisom Kommissyi i Stanu Akademickiego przeciwną nie była, obowiązywać będzie wszystkie tegoż domowego posiedzenia osoby do przyiazdu Wizytatora w zgromadzeniu *wydziałowym*, a w *podwydziałowym*, do wizyty Rektora, lub Wizytatora. Gdy wizytuiący lub osoby na obradach zasiadaiące na rzeczoną uchwałę przystaną, rzecz do Szkoły Główney doniesiona będzie, a tey potwierdzenie nada takowey uchwale moc obowiązania wszystkich owego zgromadzenia osób w podobnych przypadkach. Gdy rzecz będzie o wakuiące przez śmierć lub inny przypadek mieysce lub urząd w zgromadzeniu, doniesie o tym do Rektora *Wydziałowego*, a od niego do Rektora Szkoły Główney uczynione być powinno. Co wszystko wciągniono być ma w protokół obrad domowych, z podpisem wszystkich Akademików w zgromadzeniu będących.

11mo. Protokóły do zapisywania dzieiów obrad będą te: ieden na obrady czteroletnie wydziałowe; drugi na obrady domowe, co do rządu ekonomicznego tak zwyczayne iak nadzwyczayne przy Prowizorze domu; trzeci obrad domowych co do spraw szkolnych, który koleią nauczyciele trzymać powinni. Patrz *Wzory* IV. V. VI. Nad to będzie księga porządku na zapisywanie corocznie osób zgromadzenia, zawieraiąca imiona, oyczyznę, wiek, lata usługi, płacę etc. podług *Wzoru* VII. Prócz tego Rektor wpisze w tęż księgę porządek wszystkich Zgromadzeń swego wydziału. Te książki w Archiwum domu składane, i na każdey wizycie pokazane wizytuiącemu będą.

12mo. Nie koniecznie każdy Akademik na obradach domowych znaydować się iest obowiązanym; do zupełney iednak na też obrady liczby posiedzenie z trzech przynaymniey składać się powinno. Rektor lub Prorektor każdą w zgromadzeniu osobę o następuiącey obradzie i o godzinie obrady na piśmie obwieści. To pismo od Prowizora, ieżeli w sprawach tyczących się rządu domowego wewnętrznego, ieżeliby w sprawach szkolnych, przez Professora maiącego trzymać protokół każdemu ukazane być ma.

13tio. Cokolwiek na domowych obradach sposobem zwyż przepisanym uchwalono będzie, wszystkich acz nieprzytomnych zarówno obowiąże.

14to. Na zwyczayne obrady dzień świąteczny lub wolny od szkół wybrany przez Rektora lub Prorektora być powinien.

15to. Na pieczęci zgromadzenia *wydziałowego* będą dwa berła z cyfrą Królewską w literach S. A. z napisem wkoło: *Zgromadzenie Akademickie Wydziałowe N.* Na pieczęci zgromadzenia *podwydziałowego* będą dwa berła z cyfrą Królewską w literach S. A. z napisem wkoło: *Zgromadzenie Akademickie z Wydziału N.*

ROZDZIAŁ VIII.

Rektor Wydziałowy, Prorektor.

Jako Rektor naybliżey udzieloną sobie od Kommissyi bierze władzę doglądania edukacyi narodowey, tak i naymocniey przekonanym być powinien o ważności tey sprawy, i naydokładniey oświeconym w postępowaniu na urzędzie sobie poruczonym. Sam przeięty gorliwością o prawdziwe dobro oyczyzny wynikaiące z edukacyi iey synów, sam iako nayusilniey zaprzątniony opatrywaniem tego wszystkiego, cokolwiek do rzeczonego celu służy, wszystkie zgromadzeń sobie powierzonych osoby ożywiać i kierować przykładem i nieosłabionym swoim dozorem będzie. Obowiązki iego naycelnieysze ściągaią się do tego, aby edukacya i instrukcya sprawowana była podług przepisów ustanowioney od Rzeczypospolitey na to zwierzchności; aby młodzi obywatele przez przyzwoite oświecenie, przez ustawiczną, w dobre obyczaie wprawę przysposabiali się do własnego i powszechności narodowey uszczęśliwienia. Drugi obowiązków iego podział zawiera to wszystko, cokolwiek do rządu w swym wydziale i domu, do związku między nim a Szkołą Główną i Kommissyą należy. Przepisy zatym dla Rektora i Prorektora przyzwoitym onych do okoliczności zgromadzeń mnieyszych przystosowaniem będą.

1mo. Rektor obierany będzie z tych tylko, którzy lat ośm, Prorektor z tych, którzy lat sześć dobrowolnie oduczyli. Urząd ich iest czteroletni. Potwierdzani przez elekcyą być mogą. Lata Rektorstwa i Prorektorstwa w bieg dwudziestoletnich zasług nauczycielskich liczone będą. Płaca ich urzędowa i dorobkowa, iak w Roz. XXIII. *Płaca.*

2do. W przypadku śmierci, albo złożenia tak Rektora, iak Prorektora doniesiono Szkole Główney o tym być powinno, a Rektor Szkoły Główney z Radą swoią wyznaczy Substytuta na Rektorstwo lub Prorektorstwo do czasu zwykłych czteroletnich Obrad *Wydziałowych*; względem Rektora iednak ma się wprzód znieść z Kommissyą. Ci namiestnicy Rektorów i Prorektorów tęż władzę i korzyści mieć będą, które do tych urzędów są przywiązane. Nim zaś rzeczone wyznaczenie namiestników od Rady Szkoły Główney nastąpi, w zgromadzeniach *Wydziałowych* przy naystarszym w uczeniu władza zastępnicza zostanie.

3tio. Nie wolno będzie oddalać się od zgromadzenia swego w własnych potrzebach Rektorowi nad dni sześć, Prorektorowi nad cztery dni w miesiącu. Ktoby z nich miał wymagaiący interes dłuższego na czas oddalenia się, ma się udać o wyraźne pozwolenie do Rektora Szkoły Główney, a mieysce iego tym czasem w zgromadzeniu zastąpi Prefekt, w mnieyszych zaś naydawnieyszy z nauczycielów. Oddalaiącym się dłużey nad ten przepis zgromadzenie, przy odebraniu ręczney płacy co pół roku, wytrąci tyle

dwa razy z ich całey płacy roczney, ile na każdy dzień przypada roku szkolnego. Wytrąconą płacę obróci, na co mu się zdawać będzie. Mogą na wakacye wyieżdżać, lecz powinni uprosić na swoie mieysce którego z Professorów lub Zasłużonych.

4to. Obeymuiąc urząd złoży wprzód sessyą z osobami domowemi, ukaże im patent Kommissyi na swoie Rektorstwo: toż potym publiczną w sali szkół odprawi ceremonią przy zgromadzonych wszystkich osobach szkolnych, zasłużonych i innych gościach, na którey rzeczony patent będzie przeczytany, a sam Rektor akt ten przystosowaną mową zakończy.

5to. Naypierwszym i nayusilnieyszym staraniem iego będzie mieć nieustanną baczność na dopełnienie od wszystkich osób swego zgromadzenia powinności imże przepisanych; na sprawowanie się tak tychże osób iako uczniów co do pobożności i obyczaiów; przewidywać wszelkie okazye iakiego zgorszenia i nieprzyzwoitości, aby wczesnym zabieżeniem raczey przeszkodzić onym, niżeli być przywiedzionym do smutney potrzeby karania, lub niepewney poprawy.

6to. Co sobota, wyiąwszy przypadki nadzwyczayne i nagleysze, odbierać będzie od Prefekta sprawę względem obeyścia się nauczycielów, uczniów, dozorców domowych; często o tym znosić się z samemi nauczycielami, i coby z kluby wypadło, iak nayprędzey temu zaradzić: napomnienia osobne w potrzebie nauczycielom i metrom dawać ma, nim do publicznych przymuszonym będzie.

7mo. Składać co miesiąc powinien obrady szkolne z Prefektem i nauczycielami; a gdyby potrzeba tego wyciągała, i Prefekt albo który z nauczycielów o to dopraszał się, częściey nawet nadzwyczayne; na których opatrywać maią, cokolwiek się do rządu i karności szkolney, do sposobu uczenia ściąga. Na tych posiedzeniach może publiczne napomnienia dawać, zachowuiąc rostropność i łagodność, kiedy osobne przestrogi powtórzone skutku nie otrzymały.

8vo. Na obradach co trzeci miesiąc czytane być maią przepisy dla Rektora, Prefekta, nauczycielów, kandydatów, zasłużonych i kaznodziei, zgoła wszystkie tych ustaw rozdziały z porządku przypadaiące.

9no. Ma osobliwiey przestrzegać, aby w ukaraniu tak szkolnym iak domowym sprawiedliwość i pomiarkowanie iako nayściśley zachowane było, stosuiąc się do opisów w Rozdziale XXIV. *Sąd, Kary, Nadgrody.*

10mo. Co miesiąc każdą klassę wizytować, zdatność i pilność nauczycielów miarkować, uczniów pilnieyszych pochwalać, opieszałych zachęcać będzie. Powinien także znaydować się na examinach miesięcznych, podług opisu w Roz. XVII. *Examina i Popisy*; a zawsze upatrywać ma wcześnie sposobność młodzi do stanu nauczycielskiego, dla lepszey znaiomości na potym, gdy się który z niey dobrowolnie z chęcią do rzeczonego stanu odezwie. Gdyby który z uczniów znalazł się, po użytych różnych sposobach, albo wcale nie zdatny do nauk, albo niepoprawny co do obyczaiów, tedy za spólną z Prefektem i Professorami radą przełoży to rodzicom albo opiekunom owego młodzieńca, i do odebrania go ze szkół przywiedzie.

11mo. Na publicznych popisach rocznych rozdawać będzie nadgrody uczniom, którzy się na examinach, podług zdania examinatorów, godnemi onych pokazali; a odbieraiących nadgrody w raporcie swoim do Szkoły Główney wymieni.

12mo. Rektor raz na rok raporta o uczniach od Prefekta i nauczycielów sobie podane, i o osobach zgromadzenia od siebie ułożone, w Lipcu przeszle do Szkoły Główney, lub Wizytatorowi, gdy się na ów

czas znaydować będzie, odda, podług *Wzorów* VIII. IX. X. Równie postąpi z raportami przesłanemi ze szkół swoiego wydziału. Co się tycze raportu o osobach zgromadzenia, ten tylko do Szkoły Główney w swoim czasie odesłany być ma, nie wciągaiąc go w protokół domowy raportów.

13tio. Rektor spólnie z Prefektem, albo Prorektor z naydawnieyszym z Professorów ugadzać maią metrów ięzyków cudzoziemskich lub rysunku, stosuiąc się w tym punkcie do opisu w Roz. XV. *Klassy i nauki*, pod artykułem: *ięzyki i inne poboczne nauki*; przestrzegaiąc aby z nich nie wynikła przeszkoda do nabywania istotnieyszych umieiętności.

14to. Ma okazywać oycowską opiekę około młodzi ćwiczącey się w szkołach, nie psuiąc w niczym winney od nichże Prefektowi i nauczycielom podległości. Nawiedzać będzie chorych, pociechę, pomoc i zaradzenie podług sposobności im świadczyć, ubogich bogatszym zalecać i sposoby utrzymywania się obmyślać tym zwłaszcza, którzy się co do obyczaiów i nauk, lepiey sprawuią.

15to. Uczniów funduszowych, którzy z ubogiey Szlachty kosztem pospolitym utrzymywani będą, dozór i zawiadywanie szczególniey do Rektora lub Prorektora należy. Co w przyięciu, żywieniu, odzieniu, i w inne potrzeby opatrywaniu onych zachować ma, przepisano będzie w Roz. XIX. *Uczniowie funduszowi.*

16to. Nie ma żadnym sposobem nikomu tamować wolności udawania się do Szkoły Główney i do Kommissyi; przeciwny temu postępek za przestępstwo poczytany i sądzony będzie.

17mo. Pieczęć zgromadzenia *wydziałowego* przy Rektorze będzie, *podwydziałowego* przy Prorektorze. Patenta wychodzącym ze szkół lub innym tego żądaiącym wydawane będą pod tąż pieczęcią, z podpisem w zgromadzeniach *wydziałowych* Rektora i Prefekta, *podwydziałowych* Prorektora i naydawnieyszego z nauczycielów.

18vo. Patenta Prefektów lub list Wizytatora, które przychodzący do szkół przynosić i w ręku Prefekta składać maią, Rektorowi pokazane i roztrząsane być powinny.

19no. Rektor corocznie wizytować powinien zgromadzenia Akademickie i szkoły Zakonne w swoim wydziale. Na tych wizytach podobnie, iak się w Rozd. IV. *Wizyta Zgromadzeń Akademickich i Szkół Narodowych* przepisało, postępować ma, tak, ażeby wizyta iego ostatnich dni Lutego została zakończona, i do Szkoły Główney raport o niey był nieodwłocznie przesłany.

20mo. Prorektor w przypadkach wyciągaiących zaradzenia Rektora, udawać się ma przez listy do niego.

21mo. Rektor starać się ma wiedzieć o szkołach parafialnych w swoim wydziale, i one podług sposobności wizytować, stosuiąc się do Roz. IV. *Wizyta*; i co się niżey opisze w Roz. XXII. *Szkoły Parafialne.* Każdy zaś Prorektor w pewnym okręgu, o który się z Rektorem umówi, wizytować ie powinien.

22do. Rektor i Prorektor, owszem osoby wszystkie edukacyi poświęcone, rządząc się roztropnością i gorliwością o dobro spółobywatelów swoich, radami i przestrogami wspierać maią rodziców około powierzenia dzieci tym, którzy się ich ćwiczenia i uczenia podeymuią w społeczeństwie stołu i mieszkania; *co pensyami i konwiktami* zowią. Otworzą szczerze rodzicom lub opiekunom chcącym panienki oddawać mistrzom lub mistrzyniom na pensye: iak ciężko iest zdatne do tak ważney sprawy, iaką iest edukacya, osoby znaleść; iak często tey posługi podeymuią się tacy mistrze i mistrzynie, które z własney edukacyi, z oboiętności w religii, z niedostatku

znaiomości świata, z przeszłey kondycyi i stanu, z podłych a czasem i gorszących obyczaiów, z niedobrego w stadle pożycia, z pogardy kraiu i obywatelów, z zaniedbania zupełnego podiętych obowiązków, które z powodu samego zysku przyimuią, korzystaiąc z niewiadomości rodziców, szkodliwemi niezmiernie bywaią na całe życie dla poruczoney sobie młodzi: iako przez braknienie dobrych metrów ięzyków obcych, tańcu muzyki etc. śmiesznemi wychowanice swoie czynią, niepostrzegaiących rodziców i krewnych łudzą. Powiedzą im: że odsyłanie do stołecznego miasta na pensye psuie w większey części obywatelek dolę na dalszy bieg życia, kiedy przyuczone do blasku powierzchownego, do popisywania się z talentami, do rozrywek, przeiażdżek, widowisk, do sądzenia o ludziach z pozoru i stroiu, nabrawszy chęci wyrównywania w zbytkach i naśladowania bogatszych, potym losem swego stanu maiące wiek trawić na wsiach, znayduią w skażoney imaginacyi i w zbałamuconym sercu źrzódła niesmaków, nudów i przykrości niezbytych; wpadaią w nieszczęście albo płochego wyboru małżonków, albo złego w małżeństwie pożycia. Przełożą: iż lepiey, aby dzieci nieumiały, kiedy inaczey być niemoże, ięzyków, i niemiały inszych powierzchownych talentów, a gruntownie wychowane w religii, cnocie, obyczaiach, gospodarstwie, robotach stanowi swoiemu przyzwoitych, stały się potym dobremi żonami, matkami, paniami domu: że ten istotny iest cel edukacyi córek, tak w stołecznym mieście, iako i po woiewodztwach; że takie wychowanie rodzice, a szczególniey matki przez się same obowiązane są dawać; że się uczyć maią wykonywania tey powinności nieoddzielney od rodzicielstwa; że oni są w odpowiedzi Bogu, dzieciom, oyczyźnie, ieśli tego nie umieią, albo niechcą czynić.

A kiedy zbieg różnych okoliczności to sprawi, iż przyidzie do otwarcia takowych pensyi w mieyscu wydziału Rektora, wtedy zniesie się on naprzód z rodzicami, i doyrzy, aby żadna osoba nie otwierała pensyi bez pewnych świadectw o religii, obyczaiach i zdatności swoiey; postara się być przekonanym przez się samego, co takowy mistrz lub mistrzyni umie: zwyż wyrażone przestrogi, i te, które się pod Roz. XXV. *Edukacya Fizyczna* zawieraią, przełoży, a za poddaniem się onych ustawom przepisanym na Pensye, rzecz do Kommissyi doniesie końcem otrzymania pozwolenia. Doglądać będzie, żeby nauki przyzwoite dawane były, zacząwszy od dobrego czytania i pisania po Polsku, oraz rachunków, żeby uczono robót ręcznych przyzwoitych: względem sposobu nauk zaleci książki szkołom podane, a mianowicie moralney nauki i historyi zwłaszcza narodowey; zakaże romansów, prócz Telemaka; wyciągać będzie podania sobie regestru ksiąg. Co do edukacyi moralney i obchodzenia się względem instrukcyi, poda za prawidło przepisy dla nauczyciela moralney nauki, dla Professorów w ogólności, dla dyrektorów, z przyzwoitym do okoliczności płci, wieku i kondycyi przystosowaniem. Zaleci i dopilnuie, aby młode panienki wprawiano do szczerości, zamiłowania prawdy, i do kochania oyczyzny swoiey; aby przygotowywano do tych obowiązków, które tę płeć w dalszym wieku czekaią, być dobremi, iako się rzekło, żonami, matkami, paniami etc. do tego wszystkiego przykładem swoim mistrzynie przodkować maią. Zakaże, aby nigdy w iednym domu dzieci różney płci nie były trzymane; aby nie więcey nad ośm osób na edukacyą przyimowano, i to nie dłużey, iak do lat czternastu wieku; aby do kompanii i obcowania nie przypuszczano chyba krewnych i osoby znaney stateczności, a to zawsze w przytomności mistrzyni. Sam Rektor wizytować takowe Pensye będzie, maiąc oko z naywiększą przystoynością i delikatnością, aby się wszystko porządnie i obyczaynie działo, aby instrukcya szła pożytecznie. Względem pensyi męz-

kich i konwiktów ogólny rozkaz ogłosi, aby uczniowie do szkół na nauki chodzili.

23tio. Co się tycze dozoru i rozrządzenia domu, zawiadywania kassą Prowincyonalną, w następuiących się osobnych rozdziałach wyrazi.

24to. Z tego wszystkiego corocznie raz raporta do Szkoły Główney przeszle, oraz, aby od Prefekta i nauczycielów, podług opisu każdego z nich powinności, iemu do przesłania oddawane były, dopilnuie. Prorektorowie zaś do Rektora *Wydziałowego* swoie raporta odsyłać maią.

25to. Książki elementarne tak Rektor, iako i Prorektor na szkoły swoie przesyłane odbierać będzie od tego, który zostanie na to umocowany od Kommissyi. Jeżeli się tey będzie podobało wydzielić część iaką książek dla ubogich uczniów, wtenczas Rektor, za spólnym zniesieniem się z Prefektem i nauczycielami, uczniom za prawdziwie ubogich uznanym, podług rozrządzenia Kommissyi, też książki darem od Kommissyi rozda. Ze sprzedanych ksiąg zda rachunek temu, który na to będzie miał prawo.

26to. Skład papierów i ksiąg czyli Archiwum domu w naybacznieyszym dozorze mieć będzie; to Archiwum nieoddzielnie od pomieszkania iego złożone być powinno.

27mo. Księgi, które trzymać Rektor obowiązany iest, są te: *1mo.* Ustawy Kommissyi Edukacyi Narodowey. *2do.* Protokół wizyt przez generalnego Wizytatora lub przez Rektora *Wydziału* odprawionych. *Wzór I. 3tio.* Księga przestróg i zaleceń zostawionych Zgromadzeniu przez Wizytatora *Wzór II. 4to.* Księga kopii raportów wizyt *Wydziałowych* do Szkoły Główney posełanych, nie wciągaiąc iednak w nią zdań, które w nich dane były teyże Szkole Główney o osobach zgromadzeń *Wzór III. 5to.* Dzieie obrad *Wydziałowych Wzór IV. 6to.* Dzieie obrad domowych co do rządu ekonomicznego *Wzór V. 7mo.* Dzieie obrad domowych co do spraw szkolnych *Wzór VI. 8vo.* Księga porządku na zapisywanie corocznie osób Zgromadzenia, zawieraiąca oyczyznę ich, wiek, lata usługi, płacę etc. *Wzór VII. 9no.* Księga informacyi przy zdawaniu urzędów zostawionych, patrz pod *Wzorem VIII. 10mo.* Księga kopii raportów do Szkoły Główney o uczniach i dyrektorach. *Wzory IX. X. 11mo.* Inwentarze domu, kościoła i szkół, katalog biblioteki, *Musaei*, *Wzór XI. XII. XIII. 12mo.* Księga rachunków do kassy generalney *Wzór XIV.* inna księga rachunków *sartorum tectorum* etc. do Szkoły Główney. *13tio.* Zapisy przychodzących i odchodzących uczniów z wyrażeniem roku i dnia ich przyścia, oyczyzny, wieku, sposobu sustentacyi, oraz roku odeyścia, z opisaniem ich przymiotów *Wzór XV. 14to.* Opis dzienny osobliwszych dzieiów i przypadków mieysca *Wzór XVI. 15to.* Zbiór raportów dyrektorów o uczniach danych Prefektowi *Wzór XVII. 16to.* Księga zdań zapisanych o postępku uczniów podczas examinów i popisów, która ma służyć do układania raportu maiącego się posełać do Szkoły Główney *Wzór XVIII.* Takoż zbiór zdań nauczycielskich danych Rektorowi lub Prorektorowi do tychże raportów z szczególnych każdego lekcyi. *17mo.* Opis wynalazków iakich doświadczeń ważnych, przez którego z nauczycielów, lub kogokolwiek w okolicznym kraiu uczynionych *Wzór XIX.*, ten należeć będzie do nauczycielów podług rodzaiu każdego nauki, którą w szkołach daie. *18vo.* Księga szkół parafialnych. *19no.* Księga zapisuiąca anniwersarz i msze za dobrodzieiów funduszu edukacyinego. Naostatek iakiekolwiek papiery, listy, kopie tyczące się Kommissyi, kassy, szkół, gdy ie osądzi za ważne i w czasie mogące być potrzebne, złoży w tym archiwum. Wszystkie te księgi prócz dzieiów i raportów *wydziałowych*, Prorektor będzie miał w swoim archiwum złożone. Tenże sam porządek ma się rozciągać na szkoły Zakonne, przy których wszystkie księgi tyczące się rządu szkolnego, podług wzorów, znaydować się powinny.

ROZDZIAŁ IX.

Dom.

1mo. Pod imieniem domu rozumie się mieszkanie zgromadzenia, kościoł, szkoły, biblioteka, *Musaeum*, wszystkie budynki domowe tak przyległe domowi, iako i oddalone, ogrody, place, apteka i drukarnia.

2do. W każdym domu być powinien u Przełożonego abrys z plantami i rozmiarem kościoła, szkół, wszystkich innych budynków i placów podpisany od Wizytatora, i na każdey wizycie ukazywany z temi, któreby nastąpiły, odmianami.

3tio. Inwentarz domu, co do wszystkich iego części wewnętrznych i zewnętrznych iak naydokładniey wyszczególniony ze sprzętami sal, izb, komórek, kuchni, piwnic, porządnie pod swemi artykułami ułożony podług *Wzoru XI.* podwóyny być powinien: ieden ręką Wizytatora podpisany zostanie przy Rektorze, lub Prorektorze, drugi od Rektora, Prefekta i naydawnieyszego z Professorów, a w zgromadzeniach mnieyszych od Prorektora i dwóch Professorów naydawnieyszych podpisany, Wizytator raz pierwszy odbierze, i w kassie generalney Kommissyi złoży, następnie zaś corok, to tylko Wizytatorowi na piśmie podawane będzie, cokolwiek do inwentarza przybyło lub ubyło. Ten inwentarz iako inne, Rektor, Prorektor, i każdy urzędnik, który iaką część zawiadywania domu ma sobie powierzoną, następuiącym na urząd z okazywaniem rzeczy w nim zawartych oddawać będzie.

4to. Gdzie się znaydzie apteka do Kommissyi należąca prócz opisania iey w inwentarzach, iak się rzekło, dany ieszcze będzie regestr aptekarzowi wraz z kontraktem lub pozwoleniem Kommissyi od Rektora podpisany, a wzaiem od aptekarza podobny z iegoż podpisem w ręku Rektora złożony będzie. Tymże sposobem między Rektorem a Prefektem drukarni podwóyne inwentarze drukarni do Kommissyi należącey być powinny.

5to. Regestr ksiąg i rzeczy w bibliotece Prefektowi szkół od Rektora, a w zgromadzeniach mnieyszych naydawnieyszemu z nauczycielów od Prorektora z wzaiemnemi podpisami oddany być ma. Regestr zaś zbioru narzędzia fizycznego etc. oraz ciekawości naturalnych, ma być od Rektora lub Prorektora nauczycielowi Fizyki oddany, a narzędzia matematycznego nauczycielowi matematyki, obacz Roz. XIII. *Prefekt Szkół* i Rozdział XV. *Klassy i nauki.*

6to. Każdemu ze zgromadzenia wyznaczy Rektor lub Prorektor stancyą, maiąc wzgląd na wiek, zasługę i powinności urzędu każdego. Dopilnuie, aby u drzwi każdey izby ze strony korytarza była przybita tabliczka, dla wygody maiących co do mówienia z osobami w zgromadzeniu zostaiącemi. Tabliczka w ten sposób będzie: na papierze, którym okleiona być ma, wyrażą się mieysca, gdzie się na ten czas mieszkaiący znaydować może; każde mieysce iedne pod drugim np. *w kościele*, *w szkole*, *w domu*, *w bibliotece*; *wyszedł*, *powróci zaraz* etc. Dziurki przy każdym wierszu, w którym mieysca rzeczonym sposobem wypisane są, służyć będą na to, aby w nich znaczyć podług okoliczności, zatykaiąc kołeczek przy tabliczce zawieszony.

7mo. Nie dopuści Rektor, lub Prorektor, aby osoby zgromadzenia trzymały u siebie młódź na nauce, iako iest w ustawach zgromadzeń Akademickich zakazano.

8vo. Część domu zostaiąca od potrzeby mieszkania i innych wygód zgromadzenia, za zniesieniem się Rektora lub Prorektora z architektem Kommissyi, oddzielona ma być murem lub innym sposobem tak, aby inszy wchód miała: i tę Rektor lub Prorektor obcym naymować może.

9no. Trzymany będzie odźwierny domu; temu Rektor lub Prorektor zaleci, aby wniścia ludziom podeyrzanym nie pozwalał, aby żądaiącym widzenia się z którą osobą zgromadzenia usłużnym i ludzkim się stawiał, osoby, których kto żądać będzie, pierwey ostrzegał, i czyli chcą przyiąć gościa w swey izbie, czyli zniść do niego, wypytywał. Aby to ostrzeżenie wygodniey i bez oddalenia się odzwiernego od wniścia domu czyniono było, do każdego piętra dzwonki będą, któremi tenże znak dawać ma tylokrotnym zadzwonieniem, ilą liczbą naznaczona iest izba osoby o którą proszą. Tenże odźwierny trzymać będzie dzwonek domowy pod zawiadodowaniem Rektora.

10mo. Ochędóstwo w domu, nie spuszczaiąc się na posługaczów, sam z iak naywiększą pilnością przestrzegać ma, na wszystkie mieysca często dawać baczność.

11mo. Takie między stróżami rozrządzenie uczyni, aby dla bespieczeństwa od ognia i złego człowieka, koleią po całych nocach czuwali.

12do. Ogólnie dozór czeladzi Rektor z Prowizorem mieć będzie, którey także mieszkanie wyznaczy.

13tio. Co do Kościołów przy szkołach znayduiących się należy inwentarz kościelny opisuiący wszystkie w nim ruchomości i sprzęty, zakrystyi, skarbcu, ołtarzów, podwóyny być powinien, ieden przy Rektorze lub Prorektorze z podpisem kaznodziei, a przy wizytach Wizytatora zostanie; drugi z podpisem Rektora lub Prorektora oddany kaznodziei będzie, patrz *Wzór XII.*

14to. Kaznodziei dozór naybliższy kościoła poruczony być ma. Iego powinnością będzie w kościele, zakrystyi, kruchcie etc. porządek i ochędóstwo utrzymywać; wcześnie potrzeby kościoła opatrywać i Przełożonemu zgromadzenia o nich donosić; zakrystyana ugadzać i iego posług pilnować; przypadkowych, ieśli iakie będą, dochodów kościelnych regestr trzymać, i one na potrzeby tegoż kościoła, z dołożeniem się Rektora lub Prorektora, obracać. Przy zakrystyi być powinna księgá pod dozorem kaznodziei, w którą wpisywane będą anniwersarz i msze maiące się z obowiązku odprawiać, podług opisu w Rozdziale XI. *Nabożeństwo.*

15to. Co do szkół, równie inwentarz budynków, izb, sal i sprzętów w nich zawartych sporządzony i na dwie ręce spisany być powinien, ieden z podpisem Wizytatora i Prefekta szkół, a naydawnieyszego z nauczycielów w zgromadzeniach mnieyszych, złożony u Rektora lub Prorektora; drugi z podpisem Rektorskim, Prefektowi lub naydawnieyszemu z nauczycielów w zgromadzeniach mnieyszych oddany. Patrz *Wzór XIII.*

16to. Dozór bliższy około porządku, całości i ochędóstwa w szkołach, należy do Prefekta w zgromadzeniach większych, w mnieyszych do Prorektora, iako się obszerniey opisze w Rozdziale XIII *Prefekt.* On za spólną z nauczycielami umową opatrzy sług szkolnych: składkę na opał i posługę szkolną odbierać pod regestrem, a co od tey potrzeby zostanie, równie zniósłszy się z nauczycielami remanentem zapisywać w regestrach, i składać będzie, a to końcem w następuiącym czasie zapobieżenia przez oszczędzenie takowych pieniędzy niedostatkowi składki na opał przeznaczoney.

17mo. Słudzy szkolni mogą być wzięci zpomiędzy ubogich uczniów, którzy się tego podiąć zechcą, za pewną płacę z Prefektem umówioną.

18vo. Do Rektora i Prorektora należy ogólne doglądanie około utrzymywania wszystkich budynków i naprawy w nich potrzebney, w czym ma się rządzić według następuiących przepisów. Wyznaczona od Kommissyi kwota na utrzymywanie w całości domu przy nich zostawać będzie. Pod imieniem utrzymywania całości domu, kościoła, szkół, zawiera się *naprzód:* poprawienie, które wczesne być powinno, coby się w nich nadpsuło, a mianowicie opatrywanie i poprawa dachów każdey iesieni. Gdyby się pokazywała potrzeba wielkiey i nadzwyczayney poprawy, tedy Rektor lub Prorektor rozpoczynać iey nie ma, aż pierwey Szkołę Główną uwiadomi, przyłączaiąc świadectwa rzemieślników o tey potrzebie. Nie wolno mu będzie nad kwotę wyznaczoną, ani z kassy prowincyonalney, ani z swoich pieniędzy, z upominaniem się powrotu, wydawać, wyiąwszy bardzo nagły przypadek, grożący znacznym nadwerężeniem albo upadkiem: co gdy się zdarzy, iak nayprędzey, tak o potrzebie, iak o uczynionym wydatku do Szkoły Główney doniesie; to zaś pod utratą własnego wydatku, a powróceniem ruszonych pieniędzy z kassy. Nie będzie mu także wolno przełamywać lub znosić mury bez poradzenia się architekta, i pozwolenia Kommissyi. Ma dawać baczność, aby z okien nie wylewano, co się tak całości tynku i fundamentów, iako też ochędóstwu sprzeciwia. *Powtóre* do wydatku na utrzymywanie domu wyznaczonego należy dostarczanie wina, wosku do kościoła, pranie bielizny kościelney, zapłata zakrystyanowi, przykupienie lub poprawa sprzętów domowych, szkolnych i kościelnych, palenie lamp po korytarzach i w kościele. Ostrzega się względem napraw rzeczy nadpustych, iż te tylko z pieniędzy od Kommissyi wyznaczonych czynione być maią, które czasem, używaniem, lub trefunkiem zepsuciu podpadną; które zaś przez winę niedozoru lub niedbalstwa zepsute będą, naprawione być maią tego kosztem, któremu do używania albo do strzeżenia powierzone były.

19no. Osobny trzymać ma regestr Rektor i Prorektor wydatków, na rzeczone budynków utrzymywanie, które wraz z kontraktami i kwitami rzemieślników przesyłać do Szkoły Główney będzie; inne zaś rachunki do kassy generalney Warszawskiey odeszle.

20mo. Przy każdym domu dla bespieczeństwa od ognia utrzymywana być powinna porządnie studnia; przy niey dwa wiadra: oprócz tego sikawek cztery, wąworków sześć, bosaków tyleż kosztem Kommissyi sporządzone. Na gwałt dzwonienie zaleca się, a Prefektowi szczególniey takowe z Dyrektorami ułożenie, aby do obrony od ognia i sami przybywali, i z sobą dorosłych uczniów sprowadzali.

21mo. Opatrzenie bibliotek, *Muzeów*, i inne nadzwyczayne potrzeby do osobnych Kommissyi wydatków należeć będą.

ROZDZIAŁ X.

Kassa Prowincyonalna.

Istotną rządu Kommissyi około funduszu na edukacyą narodową częścią iest rozrządzenie funduszowey kassy. Dla dokładnieyszego zawiadywania dochodów oneyże, Kommissya ogólną kassę w Warszawie pod okiem swoim założywszy, prowincyonalne po kraiu pod dozorem Rektorów *Wydziałowych* lub Prorektorów ustanowiła; a około dozoru tychże takie im przepisy podaie.

1mo. Każdemu Rektorowi lub Prorektorowi wyznaczony będzie *Wydział*, w ktrórym dziedzice dyplomatyczni i dzierżawce dóbr lub summ funduszowych wypłacać maią dwiema ratami procenta funduszowi edukacyinemu należące. Skład takowych dochodów iest kassą prowincyonalną, a Rektor lub Prorektor z tey miary kassyerem prowincyonalnym.

2do. Kassyer Prowincyonalny odbierać będzie rzeczone procenta w ratach wyznaczonych, to iest, na trzy Króle i na S. Ian Chrzciciel, gdyż od tego pewność płacy pracuiących około edukacyi, rząd wewnętrzny całego Stanu Akademickiego, a zatym dobro samey edukacyi istotnie zawisło.

3tio. Odbierać zaś maią procenta nie częściami, lecz w całości.

4to. Po każdey racie powinien doniesienie do ogólney kassy uczynić o weszłych lub nie weszłych pieniędzach, a to naypoźniey we cztery niedziele po trzech Królach, lub po S. Ianie,

5to. Przed przypadaiącemi ratami mieć będzie przysyłane sobie od kassy ogólney kwity drukowane dla oddaiących procenta, oraz z kancellaryi sądowey Kommissyi kopie pozwów na przypadek zawodu w oddawaniu na termin należytości.

6to. W takowey pozywania potrzebie nie może Rektor lub Prorektor dłużey nad dwie niedziele od terminu, wydawania pozwów odkładać. Wydawszy pozwy zeznawać ie w własnych Grodach, i iak nayprędzey extrakty do Warszawy do kancellaryi sądowey odsyłać maią.

7mo. Skoro wnidą do kassy iakie pieniądze, zapisywać przychód ich będzie podług *Wzoru XIV.* Przy tym rachunku dochodów zwyczaynych, ma być oraz przyłączony przychodów, ieżeliby iakie zdarzyły się. nadzwyczaynych.

8vo. Każdy Rektor lub Prorektor mieć będzie od teyże ogólney kassy układ i opisanie, którym osobom wypłacać, na iakie potrzeby wydawać z kassy prowincyonalney powinien; oddawać zaś należytość nieodwłocznie każdemu w czasy wyznaczone, które się pod Rozd. XXIII. *Płaca* wyrażaią, a kwity z podpisami osób, którym wypłaca, odbierać nayściśleyszym iegoż obowiązkiem będzie.

9no. Jak naywiększe opatrywać ma bespieczeństwo składu pieniężnego. Od samey zaś kassy dwa klucze odmienne będą, ieden przy Rektorze, drugi przy Prefekcie, a w Szkołach *Podwydziałowych* przy Prorektorze i naydawnieyszym nauczycielu, tak iednak, żeby w żadnym przypadku w iednym ręku dwóch kluczów nie było.

10mo. Gdy kto pokaże Rektorowi lub Prorektorowi assygnacyą od Kommissyi do kassy prowincyonalney iemu powierzoney, zapisze na niey Rektor, iż ią przyimuie, ale póty pieniędzy wydawać nie będzie, aż obwieszczenie od kassy ogólney o wyszłey teyże assygnacyi odbierze.

11mo. Gdy, po wydatkach i płacach na kassę sobie poruczoną przypadaiących, zastaną pieniądze, z należytą ostrożnością zachowane być powinny, póki od kassy ogólney rozrządzenie iakie nie zaydzie; które gdy nastąpi, zaraz ie kassyer prowincyonalny do skutku przywiedzie.

12mo. Do Rektora i Prorektora iako kassyera prowincyonalnego należeć będzie utrzymywać korrespondencyą z kassą ogólną Warszawską, rachunki do niey dwa razy do roku, to iest ostatnich dni Kwietnia i ostatnich dni Października z raty trzech Królskiey i S. Iańskiey wraz z dowodami i doniesieniem wypadaiących okoliczności przesyłać; a to według wzoru XIV w teraźnieyszych ustawach podanego. Prócz tych czasów, gdy potrzeba wyciągać będzie, do niey się udawać, a wychodzące z niey rozrządzenia iako naydokładniey wykonywać ma. A że według ninieyszych ustaw pod Roz. XXIII. *Płaca*; w arty. *10m.* pensye ręczne, pier-

wiastkowe, dorobkowe i urzędowe w racie Kwietniowey wypłacone będą 15. Lipca, a rachunki ostatnich dni Kwietnia do kassy ogólney przesyłane być maią, przeto. aby i rachunki były zupełne, i dowód na każdą znaydował się expens, Rektor lub Prorektor, zapisawszy w rachunki należące wszystkim osobom zgromadzenia ręczne pensye, których opłata do 15. Iulii odłożona, przypisze ręką swoią. „Ponieważ według ustaw Kommissyi ręczne „pensye dopiero 15. Iulii wypłacone być maią, przeto kwity od osób wyżey „wyrażonych die 15. Iulii odesłane będą; i według tegoż swego opisu „wypłaciwszy na dniu wyrażonym pensye ręczne, kwity odeszle do kassy „ogólney naypierwszą pocztą".

13tio. W wynikaiących potrzebach, które się processu prawnego tyczyć mogą, odzywać się ma do Regenta kancellaryi sądowey, i w postępowaniu swoim przepisów iego trzymać się powinien.

ROZDZIAŁ XI.

Nabożeństwo, i odprawuiący posługi duchowne.

Religia i prawdziwa pobożność będąc zasadą życia chrześciańskiego, a poświęceniem wszystkich cnót, iest tym samym nayistotnieyszą częścią edukacyi. Żądaiąc przeto zawczasu wpaiać ie w umysły i serca młodych, naprowadzać ich na prawdziwą drogę doczesney i wieczney szczęśliwości, ochronić od wszelkich w tey mierze nieprzyzwoitości i omyłek, te około nabożeństwa ćwiczącey się w szkołach narodowych młodzi, i około posług duchwnych stanowią się przepisy.

1mo. Powinność uczenia religii, wpaiania pobożności wszystkim w zgromadzeniach i szkołach Przełożonym, wszystkim nauczycielom i dozorcom spólna, właściwiey do urzędu kaznodziei kosztem pospolitym od Kommissyi utrzymywanego przywiązana będzie.

2do. Rektor, Rrefekt i nauczyciele, podług okoliczności, przekładać uczniom będą prawdy religii i obowiązki chrześciańskie, mówiąc gruntownie i z rostropnością, wszystko do wykonania i praktyki stosuiąc, we wszystkim ukazuiąc powinności społeczeństwa ludzkiego. Osobliwie Prefekt obiaśniać i doglądać ma dozorców domowych i dyrektorów.

3tio. Co rok przy otwarciu szkół odprawować się będzie msza uroczysta, przy śpiewaniu hymnu *Veni Creator.* Podobnież przy zakończeniu szkolnego roku na mszy uroczystey śpiewane być ma *Te Deum*; na którym nabożeństwie całe zgromadzenie nauczycielskie i wszyscy uczniowie znaydować się maią.

4to. Dni poświęcone SS. Ianowi Kantemu, Kazimierzowi, i Stanisławowi Kostce, iako patronom szkolney młodzi w Koronie i Litwie, z większym nabożeństwem i okazalszą uroczystością od teyże obchodzone będą.

5to. Codzień przed zaczęciem szkół znaydować się wszyscy uczniowie powinni na mszy studenckiey, którą kaznodzieia, zasłużeni, i nauczyciele, którzy są kapłanami, koleią mieć będą o siódmey. Na tey mszy, iako też przy kommuniach i innych nabożeństwach, nauczyciele i uczniowie powinni modlić się za tych wszystkich tak żywych iako i zmarłych, którzy się do dobra edukacyi młodzi narodowey fundacyami, dobrodzieystwy, pracą, staraniem przyłożyli. Zaczynaiąc szkoły tak ranne iako i poobiednie nauczyciel uczyni wezwanie Ducha S. odmawiaiąc *Veni S. Spiritus.* Na mszy studenckiey nauczyciele koleią przytomnemi być powinni.

6to. W każdy miesiąc spowiadać się maią uczniowie, na co wyznaczaią się następuiące święta: w Październiku S. Ian Kanty, w Listopadzie S. Stanisław Kostka, w Grudniu Niepokalane poczęcie Nayświętszey Panny, w Styczniu Nowy rok, w Lutym Nayświętsza Panna gromniczna, w Marcu S. Kazimierz, w Kwietniu lub przy końcu Marca spowiedź wielkonocna, w Maiu S. Stanisław Biskup, w Czerwcu S. Piotr i Paweł, w Lipcu ostatnia niedziela przed zakończeniem szkół. Częstsze do świętych sakramentów przystępowanie szczególnemu każdego nabożeństwa zostawia się, z poradą rządcy sumnienia.

7mo. W wielkim tygodniu w poniedziałek, wtorek i śrzodę poprzedzaiące komunią wielkoczwartkową, schodzić się będą uczniowie na godzinę rano, na godzinę po południu na mieysca wyznaczone. Prefekt podzieli uczniów na dwie części, w pierwszey będą uczniowie trzech klass pierwszych, w drugiey starsi. Tam starszym kaznodzieia, młodszym naydawnieyszy z zasłużonych lub z uczących Professorów uwagi stosowane do zebrania się w siebie samego, do przypomnienia powinności chrześciańskich, do roztrząśnienia sumnienia, poprawy obyczaiów przekładać będą. We śrzodę w wieczór nastąpi spowiedź, do słuchania którey i obcych kapłanów Rektor lub Prorektor zaprosić może, rządząc się w tym rostropnością i znaiomością osób.

8vo. Wypłacaiąc się z winnego wdzięczności długu zeszłym z tego świata fundatorom, dobroczyńcom, i tym, którzy się do edukacyi w kraiu, iakimkolwiek opieki lub usługi sposobem przyłożyli, ustanowiono iest, aby corocznie w tygodniu zadusznym, tak w Warszawie w przytomności osób Kommissyi Edukacyiney, iako po wszystkich mieyscach zgromadzeń Akademickich i szkół odprawowany był anniwersarz za ich dusze. Na tych całe zgromadzenie i wszystkie szkoły znaydować się powinny, Prócz tego, iako sami Kommissarze Edukacyini dobrowolny na siebie przyięli obowiązek postarania się swoim kosztem o pewną mszy liczbę, tak na wszystkich z funduszu edukacyinego płaconych włożona iest powinność, albo odprawowania, albo opatrzenia mszy w wymierze iednego złotego od sta. Miała także Kommissya na tę duchowną usługę za fundatorów i dobroczyńców wzgląd i pamięć przy układaniu nakazanych prawem konkordat *cum Loci Ordinariis.* Zaleca się oraz przełożonym szkół, aby na końcu szkół poobiednich nauczyciele z uczniami odmawiali psalm *De profundis*, z modlitwą, *Deus veniae largitor.*

9no. Nauka chrześciańska co niedziela i święto dawana będzie tym sposobem i porządkiem. Uczniowie dwóch pierwszych klass, w swoichże klasach i od swoich nauczycielów, brać będą początki wiary i wykład historyi religii, to iest starego i nowego testamentu, podług uczynionego między temi Professorami a kaznodzieią podziału na ten bieg dwóletni, nim książka w tey materyi na szkoły wyidzie. Zacząwszy zaś od trzeciey klassy uczniowie bywać powinni na kazaniach lub naukach chrześciańskich w też same dni i godziny, których młodszym nauka chrześciańska dawana będzie. W te zaś dni świąteczne, które na uroczystość patronów szkół i spowiedzi miesięczne wyznaczone są, wszystkich klass uczniowie kazania słuchać maią. W czasie adwentu i wielkiego postu wyższe też klasy, prócz słuchania zwykłych kazań, powinny będą znaydować się na katechizmach i naukach chrześciańskich w godziny wyznaczone od kaznodziei maiącego dawać te katechizmy, a to dla odnowienia onych pamięci, aby sposobnieyszemi byli; młodszych zwłaszcza dyrektorowie w tey nauce dopilnować maią.

10mo. Nauczyciele daiący naukę chrześciańską baczność na to iak naypilnieyszą mieć będą, aby w przekładaniu swoim iasność, prostotę

i porządek zachowali, aby subtelne i do wiary ani do obyczaiów nie służące badania oddalili, aby we wszystkim gruntowną pobożnością, istotnym człowieka i chrześcianina obowiązkom nieprzeszkadzaiącą tchnęli.

11mo. Kaznodziei, iako duchownego rządcy sumnienia młodzi, iako nauczyciela religii powinności będą: co niedziela i co święto kazanie miewać, we dni świąt uroczystych, o których wyżey, zaprosić kogo z zasłużonych może, spowiedzi tak w naznaczone dni w miesiącach, iako i innych czasów słuchać uczniów, do choruiących chodzić, duchowne posługi onymże świadczyć; do czego wszystkiego nauczyciele i zasłużeni pomocą kaznodziei być maią.

12mo. Do gorliwości i rostropności iego należeć będzie, aby w kazaniach i naukach na gruntownym prawd wiary wykładzie przestaiąc, do wszystkich cnót człowieka i obywatela przez naypotężnieysze i nayświętsze religii pobudki, do wieku stosowane, młódź w naukach ćwiczącą się przysposabiał; aby naukę chrześciańską z pisma Bożego, z Oyców Świętych, z naylepszych słowa Bożego opowiadaczów, których sobie za wzór weźmie, czerpaiąc, z przyzwoitą myśli i stylu powagą, z gorącością ducha słodką i przenikaiącą starał się mówić.

13tio. Co się tycze zawiadywania kościołem i posługaczami kościelnemi, ma się trzymać kaznodzieia przepisów w tey rzeczy podanych pod Rozdziałem IX. *Dom.*

ROZDZIAŁ XII.

Zasłużeni.

1mo. Osoby, które na usłudze Nauczycielskiey, lub inney równie w tymże stanie ważącey, lat dwadzieścia dobrowolnie odbywszy, przy płacy w nim wyznaczoney w zgromadzeniach Akademickich zostaną, imieniem Zasłużonych (*Emerytów*) mianuią się.

2do. Zasłużeni przykładem swoim powinni budować młodszych; pomocą w czynieniu posług duchownych, gdy siły służą, iako to słuchaiąc spowiedzi uczniów, w porządku z innemi msze dla nich odprawuiąc, do chorych uczniów chodząc, okażą, że są użyteczni zgromadzeniu i tchną duchem posługi publiczney.

3tio. W przypadku choroby Nauczycielów a niedostatku zastępników, chwalebnie uczynią, gdy, podług sposobności sił, na iaki czas urząd Professora sprawować będą.

4to. Temi i innemi sposobami, iako to mianowicie przytomnością na examinach i popisach, na obradach szkolnych podawaniem rad, gdy o to od Przełożonych lub zgromadzenia proszeni będą, zachęceniem do cnoty i nauki ćwiczącey się młodzi, oświecaniem rodziców i innych o korzyściach przepisów edukacyinych, pomagać i przykładać się będą do dobra edukacyi obywatelskiey, a zatym do dobra Oyczyzny.

5to. Zasłużonym od wszystkich należeć będzie cześć i uszanowanie, iako tym, którzy wiek i siły swoie na publiczną usługę łożyli. Oni zaś sami niczym sobie bardziey czci i miłości nie ziednaią, iako powagą w postępowaniu, łagodnością w obcowaniu, nie mieszaniem się w rządy i sprawy domowe nad przepisy sobie służące, gorliwością o pomnożenie pożytków edukacyi.

ROZDZIAŁ XIII.

Prefekt Szkół.

1mo. Stopień Prefekta naybliższy iest urzędu Rektorskiego. W niebytności Rektora, lub przypadku choroby, zastępować go w wykonywaniu obowiązków iego, i zawsze być mu pomocą powinien. Zaczym wszystkie Rektora powinności mieć przed oczyma, często pamięć ich odnawiać i naywierniey one dopełniać będzie. W zgromadzeniach mnieyszych urząd Prefekta z Prorektorskim złączony iest. Prorektor w większey wagi przypadkach ma się z Rektorem swoiego wydziału znosić.

2do. Zgromadzenia na obradach *Wydziałowych* Prefektów obierać maią, a ten tylko Prefektem obrany być może, który lat sześć dobrowolnego uczenia odbył. Urząd Prefekta czteroletni iest. Potwierdzony przez elekcyą być może. Lata Prefektorstwa w zasługi liczyć się maią, i płaca równie, iak nauczycielom, pomnażać się będzie. Teraz Prefektów Kommissya stanowi. W przypadku śmierci Prefekta przed czasem czteroletnich elekcyi, Rektor Szkoły Główney o tym uwiadomiony, razem z Radą swoią, naznaczy namiestnika Prefekta aż do rzeczonego kresu; toż samo uczyni, gdy go zmienić lub złożyć będzie potrzeba.

3tio. Szczególnie do Prefekta należeć będzie rząd wewnętrzny szkół co do porządku, karności, uczenia w klassach i dozoru w domach przez Dyrektorów.

4to. Co sobota Rektorowi na mieyscu znayduiącemu się donosić będzie, ieżeli wszystko podług powinności ze strony nauczycielów, dyrektorów, uczniów zachowano iest, a w przypadku niebytności Rektora, co dwie niedziele przez pocztę oznaymi. W przypadkach zaś prędszey Rektora wiadomości i zaradzenia wyciągaiących, każdego czasu bez odwłoki uwiadomienie mu czynić powinien. Takoż prócz zwyczaynych szkolnych z nauczycielami obrad, o nadzwyczayne posiedzenia, kiedy potrzebę onych osądzi, dopominać się może.

5to. Prefekt nad nauczycielami władzą rozkazania tylko w niebytności lub niesposobności zdrowia Rektora mieć będzie. Zawsze zaś do niego należy pilnować, aby swoiey powinności czynili zadosyć, aby czas wyznaczony lekcyom wypełniali, aby w niczym przeciwko obowiązkom dobrego przykładu nie wykraczali; i o tym wszystkim, podług prawideł rostropności i miłości bliźniego ostrzegać i uwiadamiać Rektora, mianowicie zaś opuszczenie lekcyi od nauczycielów lub opóźnienie ich zapisywać, i Rektorowi podawać będzie, stosownie do tego, co się mówi pod Roz. XXIV. *Sąd, Kary, Nadgrody.*

6to. Dopilnuie, aby w każdey klasie spisane i zawieszone były tablice rozłożonych nauk i godzin codziennych, iakie są do ninieyszych ustaw przyłączone.

7mo. Na wszystkich examinach każdey klassy, i popisach znaydować się powinien, zachowuiąc się podług opisu w Rozd. XVII. *Examina i popisy.*

8vo. Zwiedzać powinien klassy, nie koniecznie codzień wszystkie, ale iak nayczęściey każdą, ile czas pozwoli; w nich uważać, czyli tak co do godzin, iako co do sposobu uczenia staie się zadość ustawom, czyli uczniowie na czas do klas przychodzą, iako i na msze, na nauki chrześciańskie i kazania. Prócz tego baczność mieć będzie na ochędóstwo w szkołach, na całość budynków i sprzętów, nakazuiąc sługom szkolnym i zale-

caiąc Professorom, aby postrzegali tych, którzyby szkodę iaką czynili. Przepisze sługom szkolnym porządek i godziny pilnowania dzwonka, i dawania przezeń znaku na powinności uczniów.

9no. Naybliżey władza iego ściąga się do dyrektorów i uczniów, to iest do ich sprawowania się, tak co do obyczaiów, iako i do nauki.

10mo. Wszystkich przychodzących do szkół zapisywać będzie w księdze podług *Wzoru XV.*

11mo. Wolno będzie każdemu, chociaż nie wpisanemu w regestr uczniów szkolnych, na lekcye publiczne przychodzić, byle się Prefektowi opowiedział: Prefekt zaś tego pozwolenia odmawiać nie będzie, chyba osobom podeyrzanym, albo o złe obyczaie pomówionym.

12mo. Często nawiedzać powinien mieszkania uczniów, dozieraiąc pilności dyrektorów, ochędóstwa w domu i tego wszystkiego, cokolwiek się do obyczaiów i zdrowia ich ściąga, książki złe odeymuiąc, a zachęcaiąc do czytania dobrych i nabywania w tym gustu.

13tio. Szczególniey zaleci dyrektorom, aby mu donosili nieodwłocznie, skoro który z uczniów w chorobę popadnie, a uczniowie o chorobie dyrektora donosić maią. Zaraz za odebraną tą wiadomością nawiedzać będzie chorych, i nawiedzania podług okoliczności powtarzać, chybaby tego niebespieczeństwo łożnych chorób zabraniało. W każdym iednak przypadku z pośpiechem i troskliwością potrzebne śrzodki do uleczenia, sposoby obchodzenia się chorego i z chorym doradzać rostropnie, i opatrywać podług sposobności poczyta sobie za naygodnieyszy miłości chrześciańskiey uczynek.

14to. W naznaczaniu dyrektorów uczniom z naywiększą znaiomością osób co do religii, obyczaiów, i zdatności w naukach postępować powinien, zapisuiąc zawsze, których uczniów któremu dyrektorowi porucza, i nieustannym dozorem pilnuiąc wykonania ich powinności, oraz odeymuiąc bespieczeństwo przestępstwa, a szczególną baczność maiąc na postępowanie dyrektorów w ukaraniu uczniów, aby żadney srogości, ani nawet grubiaństwa nie popełniali; przeto zakaże tymże dozorcom domowym wszelkiego ukarania na ciele bez swoiey wiadomości. Dla czego obowiązki dyrektorów pod Roz. XX. *Dyrektorowie*, na pamięci mięć będzie. Przepisze porządek dzienny, którego się dyrektorowie w domach trzymać powinni. W tym rozłożeniu godzin baczność mieć będzie, aby codzień czas pewny na rozrywki i ćwiczenia sił dla uczniów był wyznaczony.

15to. Co trzy miesiące zwoławszy dyrektorów, przeczyta im obowiązki w tych ustawach zawarte; toż samo uczyni ale inszych dni, względem wszystkich uczniów.

16to. Co miesiąc od dyrektorów odbierać będzie raport o uczniach, podług *Wzoru XVII.* tymże dyrektorom podanego.

17mo. Prefektowi poruczony będzie dozór biblioteki, iako się rzekło pod Roz. IX. *Dom.* Powinności do urzędu bibliotekarza przywiązane będą te: regestr książek i sprzętów bibliotecznych podwóyny spisać, podług przepisu tamże podanego, względem przykupienia ksiąg potrzebnych Rektorowi doniesienia czynić, aby tenże przełożył potrzebe Kommissyi; doyrzeć, aby izby nauczycielów, kandydatów opatrzone były w książki szkolne, na każdey książce napisawszy, do którego Professora należą, i aby te od iednego do drugiego przenoszone nie były dopilnować. Nikomu z domowych nie wydawać książki z biblioteki bez rewersu; obcym zaś bez zakładu wartości wedwóynasób tyle, ile książka szacowana będzie.

ROZDZIAŁ XIV.

Nauczyciele.

Skoro włożony na siebie obowiązek przyimie Nauczyciel, przeięty ważnością urzędu i świętością powinności swoich, zabierze się do wykonania onych z iak naywiększą gorliwością o pospolite ludzkości i Oyczyzny dobro. Uważać siebie będzie, iako obywatela służącego Oyczyźnie w wychowaniu synów iey, a współobywatelów swoich. Rozważy istotę edukacyi człowieka i obywatela, iako ona zależy na tym, aby ucznia sposobnym ze wszystkich miar uczynić do tego, żeby i iemu było dobrze i z nim było dobrze. Cokolwiek stanowi szczęśliwość szczególną człowieka, zdrowie, cnota i obyczaie, rozsądek pewny, dobry rząd domowy, miłość, przyiaźń i szacunek u drugich; cokolwiek składa szczęśliwość publiczną, równa i nayściśleysza sprawiedliwość, prawodawstwo mądre, obrona kraiowa, cnoty obywatelskie, niepodległość w zdaniu, szlachetność myśli i postępków, szanowanie iako nayświętsze własności cudzey; to wszystko iest rzeczą edukacyi i celem starań nauczyciela. Biorąc się zatym do tey posługi, te w ogólności przepisy za prawidła swego postępowania mieć będzie.

1mo. Nauczyciel każdy powinien być o tym przekonany, że przymioty iego rozumu i serca wpłyną w rozum i serce uczniów. Trzeba nauczycielowi iaśnie widzieć rzeczy, znać grunt człowieka, skłonności, namiętności, poiętność każdemu wiekowi właściwą, związek umieiętności ludzkich. Trzeba być pobożnym, czułym, nienaruszonym, sprawiedliwym, gorliwym o dobro pospolite ludzi, i szczególne swoich uczniów. Ktokolwiek się podeymuie tey usługi Oyczyźnie swoiey, roztrząsaną ma dobrze obowiązek, który bierze na siebie, siły, które przynosi. Uczyć się sam powinien, czytać książki moralne czystey nauki, czytać dzieła dobrych Logików, daiących poznawać postępowanie i związek myśli człowieka, czytać książki o sposobie uczenia. Mianowicie obowiązani są Nauczyciele książki elementarne, pierwey nim ie wykładać uczniom poczną, z iak naywiększą pilnością przeczytać, ich układ i całą osnowę z gruntu zrozumieć, naukę w nich zawartą i sposób prowadzenia oney tam przepisany zupełnie przeiąć, rachować się z sobą samym po szkole, rozmyślać o postępkach swoich, myśleć i rozważać ieszcze więcey, niż czytać.

2do. Niech uważa, co się ma mówić, co zamilczeć. Nic nigdy nie mówić w szkole, czego sam iaśnie nie rozumie, na co się nie nagotuie, coby nad poiętność uczniów było. Mówić, odpowiadać grzecznie, przyiemnie do zadosyć uczynienia.

Pomnieć, że z ludźmi rozumnemi sprawa, chociaż z dziećmi sprawa. Mówić z niemi zawsze rozsądnie, i zrozumiale, z przyzwoitym iedney rzeczy z drugiey wnoszeniem, i dozierać, aby i oni sami podług poiętności i wieku swego takimże sposobem o rzeczach mówili, iest wprawiać uczniów w zdrową praktyczną logikę, to iest w gruntowny rozsądek, który ma być przewodnikiem człowieka w całym iego życiu, w publicznych i domowych sprawach, i bez którego dowcip i nauki staią się próżnemi i szkodliwemi.

Starać się o poznanie charakteru, skłonności, przymiotów każdego ucznia powinien.

Pozwalać, owszem zachęcać dzieci, aby względem tego, co mówi, poufale swoie pytania i wątpliwości czyniły.

Nie obrażać uczniów mową dumną, zapalczywą, próżną, grubiańską. Poznaią iego charakter; prędkość, lekkość iego, przywiedzie ich do pogardy.

3tio. Sprawi sobie nauczyciel poważanie, kiedy przepisane ustawy Kommissyi iak nayściśley zachowywać będzie, nie ubliżać im przez żadne względy urodzenia, przywiązania, pokrewieństwa; kiedy iak naydokładniey powinności swoich pilnować będzie, odeymuiąc mocą przykładu dzieciom wszelką okazyą i pozór wyimowania się z swoich obowiązków; kiedy w mowach i postępkach powagę rozsądną, tchnącą poszanowaniem, bez żadnego pozoru dumy i udawania utrzymywać będzie.

4to. Ziedna sobie przywiązanie, okazuiąc szczerą, przyiacielską, oycowską ku uczniom miłość, nie czczemi słowy, ale samym postępowaniem, słodko i z osobna napominaiąc, o zdrowiu ich maiąc staranie, nawiedzaiąc chorych etc.

5to. Co do sprawiedliwości należy, równie w większych iako i mnieyszych okolicznościach, zawsze iak naybardziey delikatnym i ścisłym pokaże się. Nie będzie chwalił ani nadgradzał nad miarę zasługi, dopieroż z poniżeniem drugiego.

W sprawach i kłótniach między uczniami zachodzących mieć będzie sobie za obowiązek sumnienia i honoru nigdy od prawidła sprawiedliwości nieodstępować, zapobiegać plotkom. Gdy przyidzie nieuchronna karania potrzeba, nigdy nie będzie karał, gdy sam, albo który zawinił, iest w gniewie; ile możności staraiąc się, aby za przełożeniem iego, ten, który na karę zasłużył, o winie swoiey przeświadczonym został. Kary nie na przykrościach na ciele zakładać będzie ale na umartwieniu umysłu, przez umnieyszenie szacunku, skromne poniżenie, stosuiąc ukaranie do charakteru, czułości i skłonności młodego. Ogólnie mówić można, kiedy się przyczynom zasłużenia na kary zabiegać będzie, umnieyszy się ich potrzeba.

Władza professora w ukaraniu określona będzie do tych tylko rzeczy, które do klassy iego należą, iako to: opuszczanie się w pilności, zaniedbanie lekcyi i kompozycyi, opuszczenie szkół; nie słuchanie i złe sprawowanie się w klassach etc.

Jakie zaś nadgrody, iakie kary wyznaczone być maią, znayduie się w Rozdziale XXIV. *Sąd kary nadgrody.*

6to. Ogólnie, cokolwiek zawiera edukacya fizyczna i moralna, wszystko to staranie Nauczyciela obeymować powinno. Obacz pod Roz. XV. *Klassy i Nauki*; w art: *Nauczyciel moralney* i Roz. XXV *Edukacya Fizyczna.*

7mo. W rzeczach co do porządku domowego, co do rządu i powinności szkolnych, wyiazdu na czas krótki, wytrącania pensyi za absencyą, Rektorowi z Radą w zgromadzeniach *Wydziałowych*, Prorektorowi w zgromadzeniach *Podwydziałowych* Nauczyciele podległemi będą. Prefektowi wszelkie uszanowanie okazywać, i z nim się w rzeczach do urzędu iego należących znosić powinni.

8vo. Ze spółnauczycielami i dyrektorami zgodnie i z przyzwoitym każdego uszanowaniem obchodzić się będzie. W przypadaiących zatargach między nauczycielami do Rektora w zgromadzeniach większych; między nauczycielami zaś i dyrektorami, kiedy dyrektor iest winnym, do Prefekta udawać się należy: bo skargi przeciw nauczycielowi zawsze do Rektora zanoszone być powinny, chybaby ważność rzeczy i niemożność otrzymania w domu sprawiedliwości przymuszała wytoczyć sprawę do Wizytatora, lub Szkoły Główney. W mnieyszych zgromadzeniach zawsze do Prorektora obżałowanie czynione będzie.

9no. Każdy nauczyciel spisze regestr uczniów, którym dawać nauki podług rozrządzenia będzie, z wyrażeniem imienia, przezwiska, lat wieku, lat szkoły, i dyrektora.

10mo. Wyznaczy iednego lub dwóch, podług potrzeby, z uczniów znanych z cnoty i rzetelności, którzyby zapisywali nieprzytomność w szkole spółuczniów swoich. O przyczynach tey nieprzytomności wybadywać się będzie, a tym, którzy szkoły opuścili, wszystkie opuszczone lekcye i nauki przeyść, i z nich sprawę oddać nakaże, wyznaczaiąc, prócz dyrektora, zdolnieyszych spółuczniów do przebieżenia z niemi opuszczoney nauki. Któryby trzy dni w tygodniu szkoły opuścił, Prefektowi doniesie.

11mo. Żaden Professor, iako i nikt ze zgromadzenia nauczycielskiego, nie może dawać studentom prywatnych lekcyi bez zezwolenia Rektora, i póki nie skończy lat czterech dobrowolnego uczenia. Te lekcye nie będą dawane w domu Akademickim: kto się zaś podeymie być domowym nauczycielem, nia ma mieysca w zgromadzeniu.

12mo. Każdy nauczyciel powinien raz w roku szkolnym wygotować doniesienie, czyli raport o uczniach i naukach swoich w miesiącu Lipcu, stosownie do *Wzorów* IX i X. Rektorowi lub Prorektorowi oddać do przesłania Szkole Główney. Względem zaś ksiąg elementarnych wypisze Nauczyciel w raporcie swoim, ieżeli co w biegu uczenia za powodem uwag i doświadczeń postrzeże potrzebuiącego poprawy, lub odmiany w porządku i wyrazach tamże użytych. Takowe uwagi, mimo raportów, każdy przesyłać może Towarzystwu do ksiąg elementarnych wyznaczonemu. Do tych raportów przyłączą osobny sextern, w którym spiszą wyrazy Polskie do nauk, kunsztow, lub inney materyi służące, które im się dokładne zdawać będą.

13tio. Dla skutecznieyszego dopilnowania, aby powinności Nauczycielów zachowane były, i rząd szkolny należycie prowadzony, co miesiąc składane będą obrady szkolne, stosownie do Roz. VIII. *Rektor*; na których Rektor lub Prorektor, Prefekt i Nauczyciele zasiadać maią, a protokół tychże obrad nauczyciele koleią trzymać będą.

ROZDZIAŁ XV.

Klassy i nauki.

1mo. W szkołach maiących sześciu Professorów, bieg nauk w siedmiu latach się zamknie. Klassa piąta przez dwa roki trwać będzie, w innych zaś szkołach maiących mniey, iak sześciu Professorów, okrąg nauk w sześciu latach zawartym będzie.

2do. Czasu szkolnego dwie godziny rano, dwie po południu wyznaczaią się. We dni rekreacyine rano tylko szkoły będą. O trzech kwadransach na siódmą z rana dany będzie znak dzwonkiem szkolnym, za którym o siódmey znaydować się maią uczniowie z dyrektorami w kościele na mszy. Po mszy reszta czasu do ósmey łożona będzie na oddanie sprawy z lekcyi Dekuryonom na to wyznaczonym w niższych klasach. Od ósmey do dziesiątey Professorowie ordynaryini lekcye dawać będą, a po południu od drugiey do czwartey. Po tych nauki ięzyków obcych nastąpią.

3tio. W każdey klassie układu nauk od Kommissyi przepisanego, a w książkach elementarnych podanego, nauczyciele nieodstępnie trzymać się będą.

4to. Rozpoczynaiąc każdą naukę, i w każdey oneyże części, przełożą

nauczyciele iaśnie uczniom swoim, na co się ona w życiu ich przyda; które przełożenie na końcu teyże nauki powtórzone będzie.

5to. W sposobie prowadzenia nauki nieodstępnie trzymać się będzie tego prawidła, aby nigdy nie kłaść rzeczy albo wyrażeń ogólnych, ile możność, przed szczególnemi, trudnieyszych przed łatwieyszemi, złożonych przed poiedyńczemi i prostemi, oderwanych myślą przed podpadaiącemi pod zmysły.

6to. Ogólnie w każdey nauce Professorowie starać się i dozierać powinni, aby ich uczniowie więcey na rozum i poięcie, niżeli na pamięć uczyli się; w którey rzeczy, względem wypisów z autorów klassycznych, rządzić się maią przestrogami na czele onychże położonemi, a czasem zostawić wolności uczniów, aby sobie obrali, co im się bardziey na pamięć opowiedzieć podoba. Na dwie rzeczy w tey mierze nauczyciel baczność mieć będzie: pierwsza, aby umiał wybrać, co ma uczniom swoim do nauczenia się na pamięć wyznaczyć; powtóre, aby tym, którzy nie wyznaczone na pamięć części gładko i iaśnie swoiemi wyrazami wypowiedzieć nie potrafią, uczyć się co do słowa onych nakazał. Nieprzerwanym nauczyciela usiłowaniem być powinno, aby młódź sobie poruczoną wprawiał w zastanawianie się nad rzeczami, myślenie i uważanie przez siebie samych: do tego nauki, kompozycye i wszelkie ćwiczenia stosowane być maią. Są rzeczy i okoliczności, które otaczaiąc młodego, same przez siebie uczyć go zdolne są: należy do rostropności nauczyciela, bez wyraźney około nich nauki, umieć tylko skierować umysł, i zastanowić przyzwoicie uwagę i zmysły ucznia.

7mo. Względem kompozycyi i ćwiczeń w pisaniu ogólne prawidło będzie, aby materye onychże rozsądne, do wieku, do okoliczności, do obyczaiów dobrane; a wszystkie czcze, oschłe, oboiętne, zbyt zatrudniaiące, nadto dla uczniów wysokie wywołane były. Pomiarkowawszy zdatność uczniów do tego lub owego rodzaiu pisania, w tym się im bardziey nauczyciele ćwiczyć pozwolą. A zatym często, nie naznaczaiąc żadnego ćwiczenia, zostawi nauczyciel woli uczniów, aby sobie materyą i sposób pisania obierali.

8vo. Ponieważ we czterech wyższych klassach czterech Professorów z przepisanemi sobie naukami z iedney do drugiey przechodzić będą, a każdy kompozycye i ćwiczenia do swoiey nauki stosuiące się wyznaczać ma, dla ochrony wszelkiego w tey mierze zamieszania stanowi się: naprzód, aby kompozycye i ćwiczenia tylko na niedziele i we dni rekreacyine wyznaczane były; potym aby Professor nauki moralney i prawa do takowego wyznaczenia miał niedzielę, Nauczyciel wymowy wtorek, Nauczyciel fizyki czwartek, nauczyciel matematyki następuiącą niedzielę. Toż dalszą koleią zacznie nauczyciel moralney we wtorek; i ta przez całoroczny bieg utrzymywana będzie.

9no. Kompozycye i inne w pisaniu ćwiczenia od uczniów czynione, po iednym z tych pism, w każdym miesiącu i w iedney materyi nauczyciel zachowa do czasu popisów, examinów i wizyt, dla użycia onychże podług tego, co się w Rozdziale IV. *Wizyta Szkół* i Roz. XVII *Examina i Popisy*, nakazuie.

10mo. Do wzbudzenia w młodzi chwalebney emulacyi pomoże różnica mieysc w szkole, podług zasługi i popisania się każdego, iako i inne podobne sposoby.

11mo. Z tych uczniów, którzy się bardziey dobrym postępowaniem, a mianowicie obyczaynością i rzetelnością, oraz nauką zalecą, wymieni nauczyciel Dekurynów, którymby dziesięciu spółuczniów wydzielonych wy-

dawali lekcye, i przez nich nauczycielowi podawali kompozycye i inne ćwiczenia. Dekuryonowie podadzą Professorom na tablicy przy imieniu każdego z swego wydziału, sprawę, iako z tych każdy powinność szkolną wykonał, lub nie. Dway będą *Decuriones Decurionum*, podług dwóch stron, na które się uczniowie dzielą w szkole. Do Dekuryonów należeć będzie zapisywać dobre i złe noty spółuczniów, oraz mieć oko na ich sprawowanie się w szkole.

W szczególności o klasach, i naukach onym właściwych, nauczyciele te ustawy zachowaią.

Klassa pierwsza.

1mo. Professor pierwszey klassy dawać będzie grammatykę z wypisami z autorów łacińskich, arytmetykę, moralną naukę, początki geografii, pierwsze wiadomości z historyi naturalney.

2do. W uczeniu łacińskiey i polskiey gramatyki, deklinacye i koniugacye iak naylepiey na pamięć od uczniów umiane być powinny. Insze uwagi i reguły dosyć będzie dobrze poiąć i gładko wymówić. Która przestroga ogólnie służyć ma i do innych nauk, niewyciągaiących wypowiedzenia co do słowa, podług artykułu 6. *w tymże Rozdziale.*

3tio. Względem wypisów z autorów łacińskich trzymać się nauczyciel iak nayściśley będzie przestróg na czele tychże wypisów podanych; a mianowicie zaleca się, aby przekładania autorów nie zbywał prędkim i ciągłym przełożeniem peryodów, ale pierwey każde słowo, co do wszystkich stosunków grammatycznych, osobno wyłożył, toż dopiero cały sens gładkim polszczyzny składem wytłómaczył, i tegoż samego od uczniów wyciągał. Ukaże oraz niekiedy uczniom sposób szukania słów w dykcyonarzu łacińsko Polskim, w którym słowa porządkiem, pierwiastkowe i od nich pochodzące, ułożone są. Więcey co do tego artykułu należy, obacz pod tytułem, *Nauczyciel Wymowy*, w tymże Rozdziale.

4to. W nauce arytmetyki iak naypilnieyszey usilności przykładać ma, aby w niey uczniowie postępowali. Nieprzestanie na samych zadaniach w książce elementarney podanych, lub z kąd inąd zaciągnionych, ale trzymaiąc się nieodstępnie sposobu w teyże książce określonego, z uczniami wchodzić będzie w ciągłe rozumowanie około każdego działania arytmetycznego, zawsze stosuiąc się do poięcia młodzi, a ustawicznie to ćwiczenie powtarzaiąc. Póty nie ma z iedney części tey nauki postępować do drugiey, póki uczniowie nie nabiorą nałogu i wezwyczaienia tak pewnego, aby z łatwością i bez żadney omyłki poprzedzaiące działania wykonywać potrafiiii. Inaczey żadnego w tey nauce pożytku spodziewać się nie można.

5to. W nauce moralney trzymać się będzie przepisu, który się podaie niżey Professorowi teyże nauki na wyższe klassy.

6to. Co się tycze kompozycyi, ćwiczeń szkolnych; w tey klassie kompozycyom prawie mieysca nie ma. Ćwiczenia te pożytecznie użyte będą: *1mo*, Aby uczniowie z iak naywiększym dopilnowaniem wprawiani byli w dobre wymawianie, głośne czytanie, gładkie, wyraźne, przyzwoitym tonem z rozumieniem tego, co czytaią, tak ksiąg drukowanych, iako i rękopism, po polsku tylko, nim nabędą rozumienia łaciny; i to ćwiczenie odprawować się będzie w szkole. *2do.* Aby uczniowie w domu przygotowali sprawę z wypisów Autorów klassycznych, wszystkie każdego w nich słowa znaczenia wyrażaiąc a z nich wybieraiąc to znaczenie, które w tamtym

mieyscu autora służy; rozbiór grammatyczny *(analysim)* każdego sensu czyniąc. *3tio.* Aby na piśmie przynosili, co, bądź w Autorach, bądź w inney iakowey lekcyi naywięcey się im podobało, co do pożytku w codziennym życiu lub do obyczaiów publicznych i prywatnych stosuiącego się zdało; takoż w czymby wątpliwość mieli, lub im iaka uwaga do myśli przyszła. *4to.* Aby arytmetyczne zadania w domu rozwiązywali. *5to.* Aby iedni ćwiczenia drugich od nauczycielów sobie podane krytykowali z racyą i grzecznością, błędy w ortografii wytykali i poprawiali. *6to.* Ćwiczenia ortografii i charakteru częste być powinny. *7mo.* Czasem polszczyznę na łacinę wywracać mogą, byle zdania lub powieści iasne, krótkie i pożyteczne dawane im były, a te przykładania nie inaksze będą, tylko wywracaiąc na łacinę to, co pierwey, a trochę dawniey, z łaciny na polskie tłumaczone było.

Klassa Druga.

1mo. Professor drugiey Klassy dawać będzie też same nauki, które się w pierwszey klassie daią, podług *wydziału* i porządku w książkach elementarnych przepisanego.

2do. Zatym w naukach spólnych tey wtórey klasie z pierwszą, trzymać się należy przepisów i przestróg danych pod *Klassą pierwszą.*

3tio. Ćwiczenia także będą też same, w większey iednak obszerności, z stosowaniem się do pomnożoney z wiekiem poiętności i nabytych iuż nauk.

Dalsze Klassy.

We czterech następuiących klassach przechodzić maią nauczyciele z lekcyami, podług wyznaczonych rodzaiów nauk i wymiaru czasu w Tablicy I. ułożoney na tygodnie, i w Tablicach do tey przyłączonych, rozrządzenia na dnie zawieraiących, tak, żeby w tygodniu każdy Professor dwadzieścia godzin na lekcye sobie przepisane łożył. Professorowie ci będą: Nauczyciel Wymowy, Nauczyciel Matematyki, Nauczyciel Fizyki, Nauczyciel Moralney nauki i Prawa.

Nauczyciel Wymowy.

1mo. Do niego należeć będzie w *Klassie trzeciey*, trzecia część grammatyki, nauka łaciny, naybardziey przez tłumaczenie wypisów z autorów; które są, życia z Korneliusza Neposa, listy Cycerona i Piliniusza: *w Klassie czwartey* taż nauka łaciny. Wypisy będą z tychże, co wyżey, autorów. *W Klassie piątey* na rok pierwszy, razem dla *pierwszoletnich i drugoletnich* przekładać będzie wybrane mieysca z Horacyusza, Juwenalisa etc. mowy niektóre w wypisach wyznaczone. Na rok drugi, takoż *dla pierwszoletnich i drugoletnich* wypisy w rozmaitym rodzaiu z Poetów klassycznych, mowy niektóre. Nakoniec *w Klassie szóstey* dawać będzie wiadomości i uwagi o wymowie i Poezyi, przekładaiąc wraz wybrane mowy z Cycerona, Liwiusza, Salustyusza, Tacyta, Kurcyusza i list Horacyusza *de arte Poetica.*

2do. W przekładaniu łacińskich autorów póydzie za przestrogami na czele wypisów z onychże położonemi. Podług stopni klass będzie się mógł obszerniey zabawiać wykładami grammatycznemi, krytycznemi, histo-

rycznemi i z rozmaitey wiadomości powziętemi, skromnie onychże używaiąc, kształt i osnowę mów, listów, i innych dzieł autorów okazuiąc. Gdzie się zdarzy wspomnienie zwyczaiów publicznych i prywatnych w autorach dawnych, wykład wzięty będzie z dykcyonarza Mythologii; około nazwisk nazwisk dawnych mieysc i kraiów z dykcyonarza geograficznego.

3tio. Co do kompozycyi i ćwiczeń, im większe rozumu otwarcie i większa wiadomość rzeczy nabierana w przeciągu czterech klass będzie, a przez to uczniowie nabędą większey obfitości i łatwości w myśleniu, mówieniu i pisaniu, tym obszernieysze ćwiczeń szkolnych materye w nich się znaydą. Mianowicie nauczyciel wymowy stosuiąc wszystko do stopnia klass i połączonych w każdey klassie nauk, tych się w naznaczeniu kompozycyi i ćwiczeń trzymać będzie przepisów. *1mo.* Aby, nieodstępuiąc nauki łacińskiego i polskiego ięzyka, więcey iuż sami uczniowie bez przewodnictwa nauczyciela z autorów przekładali, *analysim*, czyli rozbiór, z nich czynili, sprawę z myśli, wyrazów i osnowy zdawali, wykłady i obiaśnienia grammatyczne, krytyczne, moralne etc. przydawali. *2do.* Aby dobrane kawałki z autorów łacińskich i polskich ku wolnemu naśladowaniu dawane były. *3tio.* Poprawy i krytykowania ćwiczeń spółuczniów nakazywane będą. *4to.* Przekładanie wątpliwości i uwag swoich względem tego, czego się uczyli, co czytali lub słyszeli, iako w innych, tak i w tey klassie ćwiczeniem ciągłym będzie. *5to.* Z dobranych przykładów dwóch podobnych, lub przeciwnych przypadków, dwóch charakterów osób porównania, podobieństwa, różnicę znaydować i na piśmie wyrażać maią. *6to.* Naznaczać będzie często nauczyciel, aby uczniowie czynili powieści pisane lub ustne różnych przypadków i dzieiów, tak poważnych, iako też pożytecznych i żartobliwych, wprawuiąc ich w opowiadanie gładkie, iasne i przyzwoite do materyi; pilnuiąc, aby poznawali, co pierwey, co potym ma być powiedziano, iakie okoliczności, iakie wyrazy rzecz wybitnieyszą czynią. *7mo.* Naznaczać także będzie pisanie listów, którym pisaniem rozsądek i gust kierować ma, ile to być może, młodzi nie maiącey ieszcze znaiomości świata: dla tego takowe listów materye wybierane być powinny, które się do wieku ich i okoliczności, w iakich są postawieni, i do nabytych iuż nauk stosuią, a czasem ich wolnemu obieraniu zostawione *8vo.* Pożyteczna rzecz będzie, aby się uczniowie ćwiczyli w pisaniu łacińskim, nabywszy iuż wiadomości ięzyka przez czytanie i przekładanie autorów klassycznych: ma zatym nakazywać nauczyciel wymowy niekiedy takowe pisania, których rzeczą wymienione zwyż materye ćwiczeń być mogą. Zostawi ochocie uczniów składanie i pisanie wierszy, a w którym tę ochotę i zdatność upatrzy, pomagać będzie okazaniem śrzodków do nabrania czystego gustu. Osobliwszym zaś staraniem nauczyciela wymowy być powinno, wpaiać w młodź ćwiczącą się, iż nadobne nauki prawdzie i cnocie służyć maią, iż często, uwodząc buyność młodego dowcipu, uszkodzić gruntownym umieiętnościom, wprawiać w próżność, lekkość i śmieszną wytworność zwykły.

Nauczyciel Matematyki.

1mo. Do niego należeć będzie, *w trzeciey klassie* powtórzyć bieg arytmetyki, dawać geometryą z książki elementarney: *w klassie czwartey* naprzód powtórzy część geometryi dawaną w trzeciey klassie, nie rozdziałów porządkiem, ale biorąc różne zadania i twierdzenia ważnieysze. To powtórzenie czynić się będzie bardziey przez wybadywanie i examinowanie uczniów, niż przez ciągłe nauczyciela wykładanie. Potym przystąpi do

dalszego ciągu pierwszky części geometryi, tak miarkuiąc, ażeby zupełnie tę część w czwartey klassie dokończył; po którey dawać będzie algebrę porządkiem, iako iest w książce lementarney. *W piątey klassie* pierwszego roku razem dla *pierwszoletnich i drugoletuich* dawać ma drugą część geometryi; drugiego roku, takoż dla *pierwszoletnich i drugoletnich* kończyć ma algebrę rozpoczętą *w klassie czwartey*. *W szystey klassie* dawana będzie logika.

2do. W dawaniu geometryi trzymać się powinien prawideł przepisanych około nauki arytmetyki, to iest, aby z iedney do drugiey części nie postępował, póki pierwszey uczniowie dobrze posiadać nie będą.

3tio. Dla ćwiczenia w praktyce geometryi, wyprowadzać będzie uczniów w czasach rekreacyi na pola i inne mieysca, dla wykonania rozmiarów. Ukaże im na zmysły używanie narzędzi matematycznych i podawać będzie naukę rysowania mierniczego.

4to. Wytykaiąc często z okoliczności pożytki i użycie geometryi, tak do potrzeb codziennych w życiu ludzkim, iako też do rozumowania gruntownego, smak ku tey umieiętności pomnażać, i do dalszych postępków uczniów zagrzewać będzie.

5to. Daiąc *w szóstey klassie* logikę, powinien uczniów za każdą okazyą wprawiać w rozbiór analityczny, i zachęcać ich do powtarzania w domu poprzedzaiących lekcyi.

6to. Przy wykładaniu logiki czynić często będzie przystosowanie teyże do spraw moralnych, do postępowania sobie w życiu, pokazuiąc, iako wszystkie w tey logice nauki zasadzaią się na zdrowym rozsądku z niego wynikaią, i do pewnieyszego onym rządzenia się prowadzą.

7mo. Jakikolwiek będzie zbiór narzędzia matematycznego, pod dozorem nauczyciela matematyki zostawać ma. Regestr poruczonych mu rzeczy spisany będzie, sposobem pod Roz. IX. *Dom.* Z tego gabinetu żadney sztuki nie ma wydawać za dom, osobom zaś zgromadzenia nie inaczey, tylko za rewersem biorących.

Nauczyciel Fizyki.

1mo. Do niego należeć będzie dawać *w klassie trzeciey* historyą naturalną o ogrodnictwie, oraz wykładać wypisy z autorów łacińskich do do teyże części historyi naturalney stosowane; *w klassie czwartey* historyą naturalną o rolnictwie z wypisami z autorów klassycznych do teyże historyi: dawać także będzie wykład wstępu do fizyki, podług książki elementarney. *W klassie piątey* roku pierwszego, razem dla *pierwszoletnich i drugoletnich* powtórzy tenże wstęp do fizyki i część iey pierwszą będzie dawał; tudzież historyą naturalną o kopalnych z wypisami łacińskiemi, i botanikę; drugiego roku, takoż dla *pierwszoletnich i drugoletuich*, przypomniawszy wstęp do fizyki, dawać będzie część iey drugą, i botanikę, oraz wykładać naukę o zachowaniu zdrowia, wraz z wypisami do tego łacińskiemi. Książka elementarna historyi naturalney o zwierzętach, chociaż na lekcyach nie wykładana, chcącym iednak nabywać zupełnych oneyże wiadomości, będzie dopełnieniem troistego działu historyi naturalney. *W klassie szóstey* historya sztuk i kunsztów, wypisy do tychże łacińskie.

2do. Wykładaiąc historyą sztuk i rzemiosł, czynić będzie, podług okoliczności, gdy się te zdarzą, przystosowanie do nich fizyki.

3tio. W ciągu fizyki ma wyraźną różnicę czynić między tym, co iest z postrzegania i doświadczenia pewne, a co samym iest ieszcze domysłem i systema; unikaiąc wszelkich niepotrzebnych i za subtelne mianych badań i domysłów.

4to. Gdy cokolwiek uczniowie postąpią w fizyce i historyi naturalney, naznaczać im będzie, aby niektóre ciekawsze materye gładkim pisaniem w kształcie listów, powieści lub dyssertacyi wykładali: obranie materyi czasem od nauczyciela czynione, czasem woli piszących zostawione być ma. W tych materyach fizycznych, w których, przy niepewności, odmienne zdania wielkich fizyków znayduią się, zapyta uczniów, zwłaszcza mocnieyszego dowcipu i postępku, iakie się któremu z nich mniemanie dowodnieysze zdaie, i zaleci, aby każdy swoie na piśmie z przyczynami przełożył. Niekiedy uczniowie uwiadomiać się będą o cenie rzeczy na targach i w kramach, przypatrywać się rzemiosłom i dziełom różnych kunsztów, uważać sposoby w robocie, roztrząsaiąc ich dokładność lub wady.

5to. Jakkolwiek będzie zbiór historyi naturalney i narzędzia fizycznego, pod dozorem nauczyciela fizyki zostawać ma. Regestr poruczonych mu rzeczy spisany będzie sposobem pod Rozdziałem IX, *Dom* w Art. 5. wyrażonym. Z tego gabinetu żadney sztuki nie ma wydawać za dom; osobom zaś zgromadzenia nie inaczey, tylko za rewersem biorącego. Naypotrzebnieysze do wykładu fizyki a zwłaszcza mechaniki są te narzędzia, które przy swoiey prostocie do obiaśnienia nauki naywięcey służyć mogą

Nauczyciel Moralney nauki i Prawa.

1mo. Do niego należeć będzie dawać *w trzecie klassie* część nauki moralney wyznaczoną, wypisy z autorów łacińskich do nieyże. Dzieie Assyryiskie i Perskie z geografią; wypisy łacińskie stosuiące się do teyże historyi. W *czwartey klassie* moralną naukę i wypisy do niey, iak wyżey. Dzieie Greckie z geografią, wypisy do nichże. W *piątey klassie* roku pierwszego, *razem dla pierwszoletnich i drugoletnich* dzieie Rzymskie z geografią, wypisy do dzieiów; oraz powtórzy moralną naukę z poprzedzaiących klass co do istotnych iey prawideł, łącząc zawsze wypisy łacińskie. Roku drugiego *także dla pierwszoletnich i drugoletnich* moralną naukę i prawo; wypisy do tychże. *W szóstey klassie* moralną i prawo, wypisy do tychże. Dzieie narodowe z geografią. A iako czytanie historyi powszechney w tey zwłaszcza klassie zostawione być ma domowey uczniów zabawie, kierować tym czytaniem, sprawę z niego podczas lekcyi odbierać do tegoż nauczyciela należy.

2do. Nauczyciel z wykładem moralney nauki łączyć ma nieodstępnie wprawę młodzi staraniu swemu poruczoney w dobre obyczaie, to iest postępowanie sobie we wszystkim podług prawideł ludzkości i sprawiedliwości; pewny będąc, że w tey mierze wszystko od dobrego nałogu i wezwyczaienia, przy dostatecznym o powinnościach obiaśnieniu, zawisło. Na ten koniec czuwać będzie na wszystkie okazye, w którychby młodzi wykonywać mogli sprawiedliwość, dobroczynność, ludzkość ku bliźniemu; w którychby naganiali, coby się przeciwnego takiemu postępkowi trafiło; w którychby iak naywiększy wstręt zabierali, osobliwie kłamstwa, oszustostwa, niedotrzymania słowa, rozsiewania niezgod między drugiemi, i tym podobnych występków. Takowe okazye nastręczy im często. Poda sposobność, aby o obowiązkach moralnych z rozumem i czułością, podług miary poięcia i okoliczności, mówili między sobą i obcemi. Należyte uczniów postępowanie co do obyczaiów, i w ich przytomności, i bez nich, przed temi, przed któremi naybardziey chwalonemi być pragną, chwalić będzie. Omyłki w zdaniach lub uczynkach przypadkowe prostować, przestępstwa kaźnią, daiącą poczuwać skutki takowych przestępstw, karać niezaniedba.

Osobliwszą także mieć będzie baczność, które występki w kraiu lub prowincyi, gdzie uczy, bardziey panuią, aby wcześnie przeciwko nim nauką, radą, uwagami i przeciwną wprawą uczniów swoich ochronił i obwarował. Tym sposobem połączy instrukcyą moralną z edukacyą moralną.

3tio. Dawszy młodzi początki geografii, podług wymiaru i poiętności, gdziekolwiek w dzieiopistwie wzmianka mieysca iakiego zaydzie, zaraz ie nauczyciel na karcie geograficzney uczniom pokaże, i aby oni, przy zdawaniu sprawy toż czynili, dopilnuie. W opowiadaniu dzieiów chronić się będzie, aby niedawał fałszywych wyobrażeń rzeczy, z których naywiększe szkody i zepsucie zdań i obyczaiów wynikać zwykły. Wytykać zatym powinien w czynach ludzkich, chociaż na pozór okazałych, i błędnie za chwalebne poczytanych. co się z sprawiedliwością, z ludzkością, z dobrą wiarą i dotrzymaniem słowa nie zgadza. Przeto nigdy nie będzie nazywał polityką, to iest umieiętnością rządu, ani bohaterstwem, co iest chytrością, zdradą, podłością, gwałtem, przemocą, naiazdem i cudzego przywłaszczaniem.

4to. W nauce prawa z naywiększą rostropnością postępować należy, aby wszystkie iego początki na prawie przyrodzonym i nayściśleyszey sprawiedliwości zasadzaiąc, przygotowywać umysły młodzi do postrzegania w szczególnych ustawach każdego kraiu ich niedostatków, i upatrywania sposobów wydoskonalenia prawodawstwa.

5to. Ponieważ, iako iest pod Roz. XXIV *Sąd, kary, nadgrody*, nauczyciele mogą mianować z pomiędzy uczniów do rozsądzenia i ugadzania w mnieyszey wagi sporach i przewinieniach szkolnych spółuczniów, albo ciż sami upraszać i wybierać takowych polubownych sędziów, a w pierwszym przypadku osądzeni mogą nie przestawać na zdaniu sędziów wyznaczonych; w ten czas wytoczenie i odwołanie sprawy póydzie przed Professora moralney nauki. W tym razie, nayściśley trzymaiąc się sprawiedliwości, a przykładem i uczynkiem samym naydzielniey wspieraiąc naukę swoią, spór rozeymie, winie karę i należyte za krzywdę zadość uczynienie wymierzy, wytknie, w czym sądzący omyłkę lub przestępstwo popełnili, i te, podług okoliczności, sprostuie i zgromi.

6to. Obszerne będzie miał pole materyi ćwiczeń w myśleniu i pisaniu uczniów swoich. Pospolitsze mogą być: opisanie z pochwałą iakiego czynu sprawiedliwości, dobroczynności, lub inney cnoty, a z naganą spraw przeciwnych, gdy o nich wiadomość zabierze; porównywanie dwóch spraw dobrych lub złych, osób chwalebnych lub nagannych; uwaga nad ustawami w szczególnych przypadkach, zostawuiąc częstokroć wybór materyi samymże uczniom.

Ięzyki i inne poboczne nauki.

1mo. Maiąc wzgląd na okoliczności, w których się kray nasz znayduie względem granic swoich, i związki tak polityczne iako handlowe, oczewista okazuie się potrzeba iak naypowszechnieyszey wiadomości ięzyka Niemieckiego; zatym, gdzie ten ięzyk iest potrzebnieyszy, opatrzeni będą metrowie do dawania publiczney onegoż lekcyi.

2do. Uczący się ięzyka Niemieckiego na trzy części podzieleni będą, to iest, poczynaiących, postępuiących i doskonalących się.

3tio. Na naukę wyznacza się godzin dwanaście w tygodniu, których podzielenie na zwyż pomienione uczących się części oznaczone iest w rozłożeniu dziennym Tab. I. *Nro. I.*

4to. Ięzyk Słowiański, z uczeniem się czytać dawnych skoropisów, po wszystkich szkołach Bazyliańskich dawany będzie.

5to. Metrowie ięzyka Francuzkiego, rysunku i innych tym podobnych nauk, kosztem publicznym po samych tylko pryncypalnych prowincyi miastach, a mianowicie po Szkołach Głównych utrzymywani będą.

6to. Ugodzenie takowych wszystkich metrów Rektor, za spólnym zniesieniem się z Prefektem, czynić ma.

7mo. Pomiarkowawszy zaś zdatność metra, może go za namiestnika nauczycielów w potrzebie użyć, z przyzwoitą za tę pracę nadgrodą.

8vo. Metr ięzyka, kiedy z inszych miar zdolnym będzie, może być dozorcą domowym, czyli dyrektorem, bez naruszenia pierwszego obowiązku i umówioney płacy.

ROZDZIAŁ XVI.

Szkoły maiące mniey od sześciu Professorów.

1mo. Ponieważ nie wszystkie szkoły sześciu Professorów mieć będą, a mniey od trzech nie będzie, dla łatwieyszego nauk rozrządzenia, takie stanowi się ułożenie na szkoły maiące trzy klassy.

2do. W rzeczonych szkołach o trzech klassach podług Tablicy II. ci nauczyciele będą. *1mo.* Professor *pierwszey klassy*, odprawuiący dwóletni bieg, dawać te lekcye będzie: grammatykę na dwie pierwsze klassy o sześciu professorach przepisaną, z wypisami z autorów klassycznych: oraz dwie części moralney nauki, początki arytmetyki, początki geografii. *2do.* Dwóch Professorów przechodzących z swemi lekcyami pewnych godzin we dwóch następuiących klassach, *Professor Wymowy razem i Moralney nauki* dawać będzie w drugiey klassie przez lat dwa grammatykę z wypisami na *trzecią klassę* szkól o sześciu Professorach wyznaczoną; dzieie Assyryiskie, Perskie, i Greckie z geografią; dwie części moralney nauki z tych książek, które na trzecią i czwartą klassę służą w biegu szkolnym siedmioletnim. *W trzeciey klassie* tenże nauczyciel *pierwszego roku razem dla pierwszoletnich i drugoletnich* dawać ma lekcyą o wymowie, z tłumaczeniem mów Cycerona, z wypisami z Horacyusza i innych Poetów; dzieie Rzymskie z Geografią, stosownie do ksiąg elementarnych przypadaiących na klassę piątą w szkołach o sześciu Professorach: powtórzy moralną naukę z poprzedzaiących klass, co do istotnych iey prawideł, z przekładaniem wypisów do niey i do historyi w *klassie piątey* naznaczonych; *drugiego roku także dla pierwszoletnich i drugoletnich* dzieie narodowe, moralną naukę i prawo, z dalszemi wypisami do moralney nauki stosowanemi. *Professor Matematyki razem Historyi naturalney w drugiey klassie* powtórzy arytmetykę, dawać będzie geometryi część pierwszą w ten sposób i podział, iako iest przepisano Professorowi matematyki w siedmioletnich szkołach w Rozd. XV. *Klassy i nauki*, pod tytułem, *Nauczyciel Matematyki*; Historyą naturalną na przemiany, iednego roku o ogrodnictwie, drugiego o rolnictwie; w *trzeciey klassie, pierwszego roku* dawać będzie drugą część geometryi, rysunki, wstęp do fizyki wzięty z klassy czwartey szkół o sześciu Professorach; *drugiego roku* algiebrę, botanikę, historyą naturalną o kopalnych, historyą sztuk i kunsztów, z wypisami stosowanemi do tych lekcyi.

3tio. Ci nauczyciele nauki swoie takim podziałem, bądź co do lat, bądź co do godzin dawać będą, iako przepisuie Tablica II. i do niey należące. W sposobie zaś prowadzenia każdey nauki, naznaczania kompozycyi

i ćwiczeń szkolnych, trzymać się nieoddzielnie będą przepisów pod Rozdziałem XV. *Klassy i Nauki* podanych. Gdzie zaś więcey, niż trzy klassy, znaydować się będzie, nauki podług osobnych Tablic III. i IV. stosownie do rozrządzeń, tak sześciom iako i trzem nauczycielom przepisanych, dawane być maią; w czym zachowaią przepisy tak ogólne, iako i szczególne, dane pod Rozdzia. XV. *Klassy i Nauki.*

ROZDZIAŁ XVII.

Examina i popisy.

1mo. Przez pierwsze trzy miesiące szkolnego roku żadnych examinów nie będzie.

2do. W każdym potym miesiącu wszyscy uczniowie examina szczególne, a na początku Lipca examen z całorocznego postępku odprawiać będą.

3tio. Dnie examinów od Rektora w szkolach *wydziałowych*, od Prorektora w *podwydziałowych*, za zniesieniem się z Prefektem i Professorami, wyznaczone być maią: w którym wyznaczeniu baczność mieć należy, aby zwyczayny bieg nauk iak naymniey przerwy ponosił.

4to. Examinatorami będą Prefekt, a co trzeci miesiąc i Rektor: Prorektor w szkołach *podwydziałowych* i Professor tey nauki, z którey ma być examinowany uczeń. Naywięcey pytań zadawać będzie sam nauczyciel, a Rektor lub Prorektor i Prefekt uważać odpowiedzi, i sposób ich dawania. Mianowicie Prefekta powinnością będzie wybierać, i rozrządzać materye i pytania, na które Professor odpowiedzi wyciągać ma, a oraz mieć na to baczność, aby się examen nie z pamięci tylko odprawiał. Na examinach nikt więcey przytomnym być nie powinien, chybaby był kto proszony.

5to. Zadawaniem pytań stawaiącemu na examen, i sądzeniem o iego postępku kierować ma rostropność i zupełna wiadomość sposobu, którym nauka dawana i prowadzona była.

6to. Kto ma przezorność, kto zna, iako nie zawsze śmiałość i łatwość w tłumaczeniu się złączona iest ze zdatnością umysłu i wiadomością rzeczy, ten baczność mieć będzie, aby z prędkością o examinowanego postępku, lub o opuszczeniu się nie sądził, a w opieszałym lub trudnym odpowiadaniu lękliwość młodym zwyczayną od nieumiętności rozeznawał.

7mo. Kompozycye i inne ćwiczenia szkolne, które (iako się w Rozdz. XV. *Klassy i Nauki* w Art. 6. rzekło) nauczyciele zachowywać powinni, na examinach pokazane będą, dla pewnieyszego o uczących się sądzenia.

8vo. Prefekt, Prorektor po każdym examinie zapiszą zdanie swoie o examinowanym, co i nauczyciel wykona, stosownie do czynienia rapportów półrocznych do Kommissyi o uczniach. Zdania zaś te zapisywać będą iednym z takowych wyrazów: *postępku miernego*, *nadmiernego*, *małego*, *żadnego*.

9no. Przed ogólnym na końcu roku szkolnego popisem, Rektor, Prorektor odbierze od każdego nauczyciela raporta o postępku uczniów, i znosić ie będzie z okazanym tychże postępkiem na examinie z całorocznego nauk biegu, rostropnie to czyniąc, a nie porywczo z kilku osobnych odpowiedzi o całym pożytku sądząc.

10mo. Po ogólnym z całego roku examinie nastąpi popis publiczny tych tylko uczniów, którzy znaczniey się nad innych w iakieykolwiek nauce z pożytkiem okazali.

11mo. Na ten koniec wyznaczy Prorektor lub Prefekt, zniosłszy się z Professorem nauki, w którey biegleyszym iest uczeń, materyą pisania nakształt dyssertacyi. Tę robotę swoią na publicznym popisie tenże uczeń czytać będzie. Który się nie w iedney tylko nauce z postępkiem znacznym pokazał, i nie w iednym rodzaiu rzeczony popis podeymie uczynić, wolność w tey rzeczy dana mu będzie: lepsze nawet takiego ucznia w ciągu roku pisane ćwiczenia ku zaleceniu iego czytane być mogą.

12mo. Czas popisów każdey klassie Rektor lub Prorektor, za zniesieniem się z nauczycielami, wyznaczy. Popisy w wyższych klassach, podług podziału nauczycielów na lekcye, a nie podług podziału uczniów na klassy, odprawione być maią.

13tio. Na publiczne popisy Rektor, Prorektor przez siebie lub przez innych, podług okoliczności, spraszać będzie znacznieyszych gości duchownego i świeckiego stanu, niebroniąc przystępu nikomu przystoynemu. Osoby zgromadzenia szkolnego przytomnemi być na popisach powinny.

14to. Jakie maią być nadgrody tak zwyczayne iako nadzwyczayne uczniom dawane. wyznacza się w Roz. XXIV. *Sąd, Kary, Nadgrody.*

ROZDZIAŁ XVIII.

Uczniowie.

1mo. Jako każdy z młodzi tym umysłem do szkoły przychodzić powinien, żeby oświecenia rozumu i dobrych obyczaiów, na czym zależy edukacya, ku dalszemu oyczyzny i swemu dobru nabył, tak z szczerey swoiey chęci i ochoty, a nie z dozoru i przymusu przykładać się ma do wszystkich powinności, ieżeli prawdziwy i trwały pożytek otrzymać żąda. Często zatym sam z sobą rozmyślać będzie: iak miła rzecz iest coraz więcey umieć, czego się nie wiedziało poznawać; Rodzicom, krewnym i nauczycielom pociechę, spółrówiennikom przez dobry przykład zachęcenie, sobie chwałę przynosić; sposobić się do przyszłych usług w oyczyźnie, i własnego swego szczęścia: iak przeciwnie żałosna i niesumienna, starań i kosztów Rzeczypospolitey i rodzicielskich, trudów i troskliwości pracuiących około edukacyi zawód czynić, czas nayzdatnieyszy do nabycia wszelkiego dobra marnie tracić, siebie na pośmiech i pogardę, a nayczęściey na nędzę i niedostatek w dalszym biegu życia wydawać. Te uwagi ożywiać ochotę iego, iakożkolwiek w ćwiczeniach pracę osładzać i szlachetny cel edukacyi wystawiać mu będą. Powinien na siebie poglądać, iako na młodego obywatela, który się sposobi, i do tego dąży, aby się stał obywatelem doyrzałym.

2do. Każdy uczeń, przychodząc do szkół, wpisze się u Prefekta w regestr, czyli księgę zapisów, podaiąc imię, przezwisko, oyczyznę, sustentacyą, lata wieku. Jeżeli z inszych się szkół przenosi, pokaże świadectwo od Prefekta tego mieysca, z którego przychodzi, lub w niedostatku świadectwa, list Wizytatora ułatwiaiący mu przyięcie do szkół, z zaleceniem Prefektowi szczególnieyszego dozoru nad tymże uczniem, podług okoliczności, w których się mógł znaydować.

3tio. Podległym być powinien co do rządu Rektorowi, Prefektowi i Professorom; dyrektorowi zaś co do obchodzenia się w domu i w innych mieyscach, gdzie pod dozorem iego zostawać będzie. Posłuszeństwo to rozciągać się ma do tego wszystkiego, co podług przepisu, władza każdey z tych zwierzchności obeymuie.

4to. Kiedy uczniowie od niższey władzy za pokrzywdzonych się mieć będą. udadzą się do wyższey, iako to od dyrektorów i Professorów do Prefekta, i następnie Rektora, a w przypadku odmówioney tam sprawiedliwości obżałowanie swoie do Wizytatora zanieść mogą. Gdyby zaś bez przyczyny, z krnąbrności tylko takie wytaczanie skarg swoich czynili, publicznym i surowym karom podpadną, podług Roz. XXIV *Sąd, Kary, Nadgrody.*

5to. Przyzwoitą każdemu mieyscu przystoyność zachowaią, mianowicie w kościele i w szkole podczas lekcyi milczenie i skromność.

6to. Ku starszym z uszanowaniem, ku rówiennikom z przyiacielską do wzaiemnych posług i pomocy ochotą, z grzecznością ku wszystkim z ludzkością obchodzić się będą. Doświadczenie uczy, iż zabrane w szkołach przyiaźnie naytrwalsze i naypożytecznieysze bywaią.

7mo. Ziednaią sobie uczniowie wzaiemną między sobą miłość i szacunek, kiedy ani w słowach, ani w poruszeniach żadney ku drugim wzgardy okazywać nie będą, kiedy nie tylko nie będą odmawiali żądaniom drugich, mogąc im zadosyć uczynić, ale owszem czuwać na okazye wyświadczenia uczynności; kiedy maiętnieysi uboższym pomoc dawać będą, oszczędzaiąc im wstydu, nie wyciągaiąc od nich żadnych obowiązków, nie chełpiąc się z swoich dobrodzieystw, gdyż okazanie wdzięczności od tamtych zawisło; kiedy chorych wspomagać i nawiedzać będą, to iednak nawiedzenie nie inaczey czyniąc, tylko za wiedzą i rozrządzeniem Prefekta lub Professora dla należytey ostrożności; kiedy starać się będą o pogodzenie i poiednanie kłócących się, sami nigdy przeciw prawdzie i sprawiedliwości nie wykraczaiąc; kiedy czasem uniosłszy się ieden przeciw drugiemu żywością, wnet postrzegać się i wzaiemnie sobie przebaczać będą.

8vo. Maiąc w dalszym wieku swemi lub cudzemi potrzebami zawiadywać, za istotną część edukacyi swoiey poczytaią, starać się znać cenę rzeczy, sposób iakim się robi, zkąd się dostaią (w czym od nauczycielów i dyrektorów kierowani będą) oraz mieć dozór rzeczy swoich, oszczędnie ie szanować, regestr onych trzymać.

9no Zabiorą wczesny wstręt miękkości, ospalstwa, delikatnego z sobą obchodzenia się, niewieściey lękliwości, iako rzeczy równie zdrowiu i dobremu ludzi mniemaniu szkodzących; a przeciwnym sposobem zdrowie i siły męzkim ćwiczeniem, pracą, wytrzymywaniem niewygód, na dalszy bieg życia swego hartować i umacniać będą.

10mo. Powinni też być przekonani, iż do zdrowia wiele bardzo pomaga, i do przystoynego z ludźmi obcowania koniecznie potrzebne iest ochędóstwo; a zatym ie iak naypilniey około siebie i około rzeczy swoich zachowaią.

11mo. Ucząc się wyznaczonych sobie lekcyi, czytaiąc książki, nie rozumiawszy tego, około czego się zabawiaią, nigdy daley nie postąpią, ale zaraz przez pytanie nauczycielów i dyrektorów postaraią się zrozumieć. Nic na pamięć mówić nie będą, czegoby dobrze na rozum nie umieli. Przyuczać się wcześnie do uważania i zastanawiania się maią myślą nad każdą rzeczą, gdyż tym sposobem naygruntowniey i naykróciey doyść mogą do zamierzonego obiaśnienia rozumu.

12mo. W emulacyi ze spółuczniami o mieysca w szkole, o inne zaszczyty i nadgrody, przy nayżywszey chęci popisywania się nad innych, w niczym bynaymniey, nienawiści, chęci upokorzenia drugiego lub pogardy nie okażą.

13tio. Uczniowie obowiązani są dawać wiadomości Prefektowi o zapadnieniu w chorobę dyrektorów swoich.

14to. Ci, którzy od nauczycielów *Dekuryonami* wyznaczeni będą, wyciągaiąc od spółuczniów swoich sprawy z lekcyi, oddania pism i ćwiczeń szkolnych, z iak naywiększą grzecznością względem nich obchodzić się powinni, a nauczycielowi winne doniesienie czynić. Równie, iak nayściśleyszą sprawiedliwość i rzetelność zachowaią w przestrzeganiu i notowaniu tych rzeczy, które im od Prefekta lub nauczyciela zlecone będą.

15to. Nie wolno będzie wyieżdżać na żadne święta, maiąc dwa miesiące pozwolone na wakacye; na te zaś pierwey rozieżdżać się nie powinni, tylko w czasach przepisanych pod Rozdziałem XXI. *Czas wolny od nauk*, pod karami wyznaczonemi w Roz. XXIV. *Sąd, Kary, Nadgrody.*

16to. Którzy, nie wpisani w regestr uczniów ciągle chodzących do klass, przychodzić będą na niektóre tylko podług upodobania lekcye, zarówno ze wszystkiemi do przykładnego obcowania, spokoyności, uszanowania przełożonych, obowiązanemi się znać powinni.

ROZDZIAŁ XIX.

Uczniowie funduszowi.

1mo. Zakłada sobie Kommissya za cel pieczołowitości swoiey między innemi staraniami, aby po kraiu pewna liczba młodzi ubogiey Szlachty pospolitym funduszu kosztem utrzymywana przyzwoitą odbierała edukacyą. Spodziewa się, iż ta obywatelska przysługa miłe od Narodu przyięcie zyska; iż się spółobywatele powagą, zachęceniem i innemi sposobami, które im miłość oyczyzny natchnie, przykładać do pomnożenia liczby takowych konwiktorów zechcą.

2do. Względem takowych uczniów funduszowych nie iest myśl Kommissyi zakładać spólne mieszkanie i pożycie młodzieży wziętey na edukacyą, iako pod imieniem konwiktów lub *pensyi* zwyczaynie bywać zwykło; ale utrzymuiąc tę młodzież w równości z innemi publicznych szkół uczniami, podzieliwszy ie na pewną liczbę, opatrywać mieszkaniem, żywnością, odzieżą, dyrektorami, książkami etc. przez bieg nauk przepisanych w tych szkołach, przy których taż młódź zostawać będzie.

3tio. Rektor lub Prorektor względem tych uczniów, którzy na fundusz edukacyiny podawani i zalecani mu będą, wiadomość o rodzie ich szlacheckim i ubogiey fortunie, ile będzie mógł, zabierze, świadectwo od pasterzów duchownych zaciągnie, i Kommissyi regestr tey młodzi z doniesieniem o zalecaiących i o świadectwach przeszle. Uczniowie funduszowi między dziewiątym skończonym a dwónastym rokiem wieku na początkową edukacyą przyimowani będą. W przyięciu mieć oraz baczność należy, aby od niedołężności tak umysłu iako ciała, któreby ich niesposobnemi do nauk czyniły, wolnemi byli. Wybór w donoszeniu Kommissyi zaleconych uczniów na fundusz ubogiey Szlachty przy szkołach porucza się Wizytatorowi, iako osobiście przytomnemu na mieyscu i mogącemu naydoskonaley przeświadczyć się o stanie i przymiotach ucznia funduszowego.

4to. Gdy uczeń który na fundusz przyięty zostanie, Rektor lub Prorektor przyiąwszy go, opowie obowiązki takowego funduszu, i poda mu osobną księgę, w którą zapisze swoie imię i czas przyięcia swego.

5to. Powinności ucznia funduszowego, prócz spólnych wszystkiey młodzieży szkolney przepisanych, te będą: *1mo.* Szczególnieyszym sposobem Rektorowi lub Prorektorowi podległość i synowską ufność zachować, do którego się w swoich potrzebach udawać będzie; *2do.* Za nayściśleyszy

mieć sumnienia obowiązek kosztom i staraniom publicznym przez pilność w naukach, przez dobre obyczaie dokładnie odpowiadać, nie zaymuiąc mieysca innym, z którychby oyczyzna większą korzyść odnosiła. *3tio.* Pewny oraz być powinien, że gdyby koszt i starania około niego stawały się daremne, wtedy od funduszu oddalonym będzie. *4to.* W spólnym z innemi funduszowemi uczniami pożyciu zgodę i spokoyność utrzymywać, posługi około porządku i ochędóstwo wzaiemnie czynić, bynaymniey onych przez pamięć na stan swóy ubogi za poniżenie nie poczytuiąc. Równie z ochotą posługi publiczne około ochędóstwa i innych rzeczy, tak w szkołach iako w kościele podług umiarkowania, z oszczędzeniem czasu na nauki, i względnością na dobre ich urodzenie od Prefekta, podeymować; *5to.* Szczególniey mieć staranie około rzeczy swoich, z oszczędnością zachowuiąc ie w całości i ochędóstwie, regestra onych trzymaiąc. *6to.* Przy wyiściu z edukacyi funduszowey znowu zapisze lata, przez które ią odebrał, wiek, w którym ią kończy, i przyrzeczenie, iako odwdzięczaiąc za publiczne na siebie nakłady, gdy w sposobności postawiony będzie, do podobnego się funduszu, choć doczesnego, na edukacyę iednego ubogiego Szlachcica przyłoży. Co własnym imieniem podpisze, a podpis iego dwóch świadków podpisami stwierdzony być ma.

6to. Rektor, lub Prefekt w szkołach *wydziałowych*, Prorektor lub naypierwszy w uczeniu w szkołach *podwydziałowych* naybliższy dozór nad uczniami funduszowemi mieć będą. Do nich należy opatrywać dyrektorów, stancye i stół naymować, odzież sprawować, i w innych potrzebach, a mianowicie w chorobie szczególną mieć pieczołowitość; często w domach ich nawiedzać, upatruiąc co się zdrowia, wygody, pilności około nich i dyrektorów tycze, od dyrektorów co tydzień odbierać uwiadomienia w rzeczonych punktach, a co miesiąc przeglądać regestra szat i sprzętów każdego. Raporta o nich od Rektora lub Prorektora do Szkoły Główney przesyłane, prócz spólnych wszystkim uczniom punktów, zawierać będą doniesienie, że iest uczniem funduszowym, i od którego czasu na fundusz przyięty. Ieżeliby który z funduszowych, po kilkokrotnym napomnieniu i ukaraniu, niesposobnym lub niepoprawnym co do nauki i obyczaiów pokazał się, Rektor lub Prorektor, uwiadomiwszy rodziców, lub tych, którzy go oddali, doniesie o wszystkim Kommissyi; a gdy od niey takowy rozkaz zaydzie, odeszle niepoprawnego do rodziców lub nim się opiekuiących. Liczbę, w którey umieszczeni być maią uczniowie w iedney stancyi, miarkować przełożeni będą obszernością i wygodą mieszkania, nigdy ani więcey nad sześciu, ani mniey nad czterech w iedney gospodzie nie stawiąc. Ciż przełożeni osobne wydatków na taką młodzież regestra trzymać powinni. Wizytatorom one pokazywać, i do kassy ogólney przesyłać.

7mo. Któryby się z obywatelów do takowego na edukacyą ubogiey szlachty funduszu przyłożył, Rektor Kommissyą o tem uwiadomi, i list do niego z oświadczeniem publiczney wdzięczności wyiedna, rzecz do wiadomości powszechney drogą gazet poda, pamięć dobrze czyniącego szkołom dla wdzięczności i pobożności uczniów zapisze, a przy akcie otwarcia szkół ogłoszenie zaleci.

ROZDZIAŁ XX.

Dyrektorowie.

Wątpić nie można, że przy publiczney edukacyi wiele na dyrektorach, domowych dzieci dozorcach zależy. Zamierzenie i cel usługi ich tenże

sam iest, który i wszystkich innych do edukacyi powołanych: wprawiać młódź sobie poruczoną w dobre obyczaie, oświecać przez naukę, mieć o niey staranie co do zdrowia i innych potrzeb. Te są powinności dyrektorów, którzy lubo nie pierwsze, naybliższe iednak w edukowaniu uczniów do szkół oddanych uczestnictwo maią. Cokolwiek się w obowiązkach edukacyi moralney, w instrukcyi, edukacyi fizyczney zawiera, idąc dyrektorowie za przepisami dla nich podanemi wykonywać maią.

I. Edukacya moralna, to iest przysposobienie młodego, aby się stał cnotliwym i pożytecznym dla społeczności, więcey na wprawie i rzeczywistym prowadzeniu ku dobrym obyczaiom zależy, niż na upomnieniach, przestrogach i namowach moralnych. Tę prawdę znać i przenikać domowi dozorcy młodzieży obywatelskiey powinni, i nią się w postępowaniu z dziećmi rządzić maią, stosuiąc się do przepisów nauczycielowi moralney nauki podanych, a mianowicie wykonywaiąc następuiące prawidła: *1mo.* Przekonani o tym, iż dzieci naywięcey przykładem, bądź w dobrym, bądź w złym powoduią się, zwyczaynie tak mówią i tak czynią, iak słyszą mówiących i widzą czyniących starszych; za nayistotnieyszy sumienia obowiązek poczytywać dyrektorowie będą, naymnieyszego nigdy słowem lub uczynkiem zgorszenia im niedawać, owszem przykładem i rozmowami swemi do pobożności ku Bogu, do miłości rodziców i krewnych, do uszanowania zwierzchności, do zamiłowania prawdy i rzetelności, do zachowania punktualności co do czasu wyznaczonego, prowadzić. *2do.* Na wszystkie okoliczności czuwać i sami takowe rostropnie nastręczać będą, w którychby dzieci pomienione cnoty i powinności wykonywali, przez innych wykonane pochwalali, a ganili przestąpione; przeciwnym zaś sposobem odwodzić zawczasu i oddalać od uczniów swoich maią okazye i łatwości złych uczynków i nałogów. Przeto oko pilne mieć będą, z iakiemi rówiennikami ucznie ich przestaią, w iakie i ze starszemi znaiomości wchodzą; a znosząc się z rodzicami i Prefektem, baczni być powinni około dobierania służących. *3tio.* Napominania i przestrogi nie fukliwym i grubiańskim sposobem, ale łagodnym a do przekonania mocnym podawać na rozum powinni; nigdy słów zelżywych nie używać, nigdy się zapalczywością nie unosić. Przeciwny postępowania sposób gorszy, nie poprawia, roziątrza i gniewa młodego, a i naylepszym nawet radom moc skutkowania odeymuie; w dozorcy zaś okazuie mniey dobre wychowanie i nieobyczayność. *4to.* Naywięcey wpaiać w dzieci należy uczciwość i miłość honoru, chęć nie zasłużenia nigdy na naganę, i wszelkiey nieprzyzwoitości wstyd z własnego rozumu i przekonania. Będzie się także wystrzegał zawstydzać przy drugich ucznia swego; ale gdy co nieprzyzwoitego wymówi lub uczyni, da mu postrzedz przez znak iaki twarzą lub gestem, a potym nieprzyzwoitość wytknie, i oświadczy, że go zawstydzić niechciał, aby iawnym poniżeniem nie przytłumił szlachetności umysłu, a w zaniedbanie dobrey sławy i w podłość nie wprawił. Przyzwoicie zaś z rozsądkiem dobre ucznia sprawienie się pochwalaiąc, miłość czci i chęć zasługowania na nią ożywi i zagrzeie. *5to.* Rostropny dyrektor będzie dawał poczuwać młodemu w skutkach wynikaiących z przestępstwa, iak ono iemu samemu szkodliwe iest, tak n. p. postrzeżonemu w kłamstwie, a obiecuiącemu dla otrzymania rozrywki lub inney korzyści większą ochotę w naukach, poprawę w błędach, mówić będzie: „mamże wierzyć obietnicom i słowom twoim: kiedyś się tyle razy „domyślił mnie oszukać? zarób sobie wprzód na wiarę, a przyrzeczeniom „twoim wierzyć będę. Jakoś sam chciał, tak z tobą ludzie postępować mu„szą: kłamstwa twoie przywiodły mnie do nieufności, a do większey i przy„krey dla ciebie ostrożności. Widzisz tedy, że krzywdę innym czyniąc,

„sam ią na sobie ponosić musisz". Podobnie mówiąc o innych wadach. Przeciwnym sposobem starać się będą, aby uczniowie doznawali miłych dla siebie skutków z dobrych obyczaiów i uczynków. *6to.* Gdy iakie między uczniami zaydą kłótnie, ieżeli się sami nie pogodzą, w co ich wprawiać potrzeba, zabiegaiąc swarom i plotkom; tedy dyrektor, dawszy czas ostygnieniu żwawości dziecinney, wniydzie spokoynie w poznanie rzeczy, a nayściśleyszą zachowuiąc sprawiedliwość, winę lub niewinność przyznawać będzie, winnego upomni. *7mo.* Kiedy uczeń zasłuży na karę, opowie mu naprzód winę, przełoży iey skutki, zawstydzi, nigdy w zapalczywości karać nie będzie. Ukaranie na ciele i uięcie pokarmu, za dołożeniem się tylko Prefekta, zadawać może. *8vo.* Do tegoż samego celu edukacyi moralney służy, wprawiać uczniów w dozór rzeczy swoich, szat, sprzętów, książek i tym podobnych, aby widzieli ich szacunek, umieli ie szanować, i gdy przez własną ich winę co potrzebnego utracą lub zepsuią, poczuli niedostatek i potrzebę aż do przykrości; prowadzić ich na mieysca robót rolniczych, ogrodniczych, różnych rękodzieł, do kramów, na targowiska, aby poznawali wiele pracy i roboty kosztuią ludzi, z przyrodzenia im równych, rzeczy potrzebne i wygodne dla nich; aby znali cenę i szacunek onych, aby się uczyli, iak iedni ludzie drugim potrzebni są, iako wszelkie stany i kondycye szanować należy, i że sama praca warta iest zarobku i pożytków. Do czego wszystkiego wieść młodych powinny rozsądne w takowych okolicznościach uwagi dyrektora. *9no.* Dla zaprawienia dzieci do uczynków miłosiernych, prowadzić ie czasem dyrektor będzie (ale zawsze przez wzgląd potrzebney ostrożności i za wiedzą Prefekta) do szpitalów ubogich i chorych, do choruiących spółuczniów, daiąc im okazyą świadczenia pociechy, posługi, i podług sposobności ratunku i opatrzenia. Dla przyzwoitey zaś obyczayności wprawiać dzieci będą, wolnych od nauki czasów, w nawiedziny krewnych, znaiomych, przyiaciół, maiąc zawsze wzgląd, aby nie było żadnego niebespieczeństwa zgorszenia i złey społeczności. *10mo.* Ażeby się dyrektorowie do takowey uczniów edukacyi zdolnemi stawali, nieuchybny maią obowiązek nabierać wiadomości potrzebnych i sposobów edukowania, rozmyślaiąc często o tym, naradzaiąc się i znosząc z nauczycielami i Prefektem, czytaiąc książki w tey materyi za poradą tychże. *11mo.* Skoro odbiorą w dozór swóy poruczone od zwierzchności ucznie, starać się nayusilniey będą poznać każdego z nich skłonności, przymioty, sposobność przyrodzoną; aby z większą pewnością i pożytkiem rządzić się w swoim z niemi postępowaniu mogli. *12mo.* Straż nieodstępna dzieci istotną iest dyrektora powinnością. Odchodzić z domu nie będzie, chyba z konieczney potrzeby, i to bardzo rzadko, naznaczywszy uczniom albo robotę, albo rozrywkę iaką, stosuiąc się do ogólnego rozłożenia czasu. Odprowadzać ich do szkoły, do kościoła, na przechadzki, i tam być z niemi powinien; tych zaś uczniów, którzy przyłączeni tylko do innych, nie w iednymże z nim domu mieszkaią, nawiedzać czasami będzie. *13tio.* Do otrzymania skutku starań swoich około dobrego wychowania uczniów, dyrektor ziednać sobie u nich szacunek, powagę i miłość powinien. Szacować go będą, kiedy w nim poczciwość, rzetelność, rostropność i rozum uznaią; kiedy postrzegą, iż sobie u starszych, u ludzi zacnych na szacunek zarobił: a uważanie w tey mierze dzieci, bystrzeysze i pewnieysze nad mniemanie bywa. Utrzyma powagę, kiedy wszystkie iego kroki, wszystkie mowy okazywać będą, iż iest od podłości, pochlebstwa, dumy, porywczości, nieporządney chęci zysku, od śmiesznego przywłaszczania sobie, co mu nie należy, i podobnych przywar daleki; kiedy stałym się pokaże zawsze i w pełnieniu obowiązków swoich, i wyciąganiu powinności

od uczniów, nieodmieniaiąc raz uczynionych ustaw przez żadną słabość lub poboczne względy, chybaby z sprawiedliwych bardzo przyczyn. Uymie sobie miłość uczniów nie w słowach tylko, ale rzeczywistym okazywaniem przywiązania ku nim, troskliwości o ich dobro, przyiacielskiego serca, pocieszaiąc w przykrościach, daiąc rady, opatruiąc i służąc w chorobie, iako zastępuiący mieysce rodziców względem oddalonych od domu i niby osierociałych dzieci.

II. Drugi dyrektorów obowiązek iest instrukcya, to iest ćwiczenie młodzi w naukach i oświecenie ich rozumu. Do osiągnienia tego celu takowe się im śrzodki przepisuią. *1mo.* Powinni iako naypilniey powtarzać z dziećmi lekcye szkolne, i nigdy tego powtarzania po każdey szkole nieopuszczą. Ta naypierwsza będzie, gdy uczniowie ze szkół powrócą i trochę odpoczną, zabawa z niemi; toż dopiero inne roboty lub rozrywka nastąpi, podług ogólnego rozporządzenia czasu, iakie Prefekt z dyrektorami uczyni. To powtarzanie lekcyi równie czynić maią z uczniami przyłączonemi, którzy tylko do nich dochodzą. *2do.* W takim lekcyi powtarzaniu, trzymaiąc się sposobu uczenia przepisanego, maią z uczniami postępować na rozum i poięcie, wybadywania przyzwoite i zręczne czynić o tym wszystkim, co słyszeli w szkole, co czytali, czego się uczyli, wprawuiąc ich, aby iednę naukę, iednę prawdę z różnych stron widzieć i poznawać potrafili. Też same materye sposobem poufałey rozmowy często a przyzwocie przytaczać będą. *3tio.* Nie tylko od nauk odstręczać nagleniem, fukaniem i obciążaniem nie powinni, ale smak onych, ochotę i upodobanie w dzieciach wzbudzać będą pochwaleniem pilnieyszych, zaleceniem ich przed rodzicami i przełożonemi, pozwalaniem więcey rozrywek, okazywaniem pożyteczności każdey nauki, przekładaniem, iak piękna i pełna korzyści na całe życie rzecz iest poznawać prawdę, nabywać wiadomości i rozum zaostrzać: pomoże do tego wiele dyrektorów przykład w pilności około nauk, w ochocie czytania i zadość czynienia powinnościom szkolnym. *4to.* Lubo nie powinni dozwalać dyrektorowie, aby się dzieci im poruczone w naukach opuszczały, mieć iednak baczność na to należy, aby nie przytłumiać żywości przyrodzoney wiekowi, aby nie od wszystkich równy sobie postępek we wszystkich naukach obiecywać, ale uważać, który z nich do iakiey większą zdatność i ochotę pokazuie, miarkuiąc rostropnie rzetelność w tey mierze z strony uczniów, i lenistwu zupełnie zagradzaiąc. *5to.* Żeby się dyrektorowie zdolnemi stali do takowego w naukach ćwiczenia, sami się uczyć i oświecać powinni: przeto książki szkolne i inne do nauk i sposobu uczenia służące czytać i rozważać, rady Prefekta i nauczycielów, i rozwiązania wątpliwości swoich z poufałością zasiągać maią. *6to.* Mieć także dyrektorom należy iak naypilnieyszą baczność na kształcenie charakteru w pisaniu; gdyż doświadczenie uczy, iako dobroć charakteru i do wygodnego czytania potrzebna iest, i do wstępu w różne zyskowne posługi i urzędy wielce pomocna. Starać się także będą, aby wszyscy uczniowie pióra temperować umieli.

III. Co się tycze edukacyi fizyczney, stosować się dyrektorowie będą do przepisów i rad podanych w Roz. XXV. *Edukacya fizyczna.* Mianowicie szczególne staranie mieć będą około zdrowia dzieci sobie powierzonych, daiąc baczność na ich pokarm, wstrzemięźliwość, wygody i ochędóstwo. Przy zachowaniu należytych oszczędności nigdy niepowinni dopuszczać, aby dzieciom potrzeb ich brakowało, aby żywności zepsute i niezdrowe były, aby w odzieniu chociaż miernym okazywać się miało skąpstwo i zaniedbanie. Dopilnuią, aby uczniowie sami bieliznę, łóżko, szaty w całości i ochędóstwie trzymali, i nic około siebie, co do ochędóstwa

należy, nieopuszczali. Codziennie izby przewietrzać każą. Postępować będą rostropnie, w pomiarkowaniu, aby nie szkodząc zdrowiu, i nie czyniąc gwałtu wiekowi, wprawiali uczniów zawczasu w życie męskie, trwałość na niewygody, wstręt i wstyd miękkości i delikatności niewieściey, w ćwiczenia hartuiące siły; przestrzegać będą, żeby dzieci zagrzawszy się z nagłością nie piły. W przypadku zasłabienia którego z uczniów, donieść zaraz powinien dyrektor Prefektowi, i podług rady od niego daney obchodzić się z chorym.

IV. Ma ieszcze dyrektor obowiązki względem przełożonych szkolnych, nauczycielów, i rodziców uczniów swoich.

Prefektowi podlegli będą dyrektorowie we wszystkich szkolnych i dyrektorskich powinnościach. Bez niego, ani podeymować się domowego uczniów dozoru, ani odstępować onego nie mogą; z nim się znosić, iego rady zasiągać, iego ułożeń, co do wewnętrznego w domu rządu, słuchać powinni. Co miesiąc oddawać mu będą sprawę na piśmie, wyrażaiąc imiona, klassy, postępek w naukach, sprawowanie się co do obyczaiów, stan zdrowia uczniów swoich. W przypadku pokrzywdzenia od Prefekta, może się dyrektor udać do Rektora. Gdyby tam sprawiedliwość umknięta była, wytoczy obżałowanie swoie przed Wizytatora, u którego inaczey względów nie znaydą dyrektorowie, tylko przez dokładne pełnienie obowiązków swoich, i przez uznaną zwierzchności podległość.

Ku nauczycielom publicznym wszelkie uszanowanie zachowaią, uprzedzać ich winnym uszanowaniem, w sposobie uczenia do nich się stosować, i z niemi poufale naradzać się będą. Niech sobie poczytaią za rzecz niegodną cnoty i rostropności, za rzecz nawet szkodliwą powadze swoiey, naganiać przed uczniami, poniżać nauczycielów, kłócić się z niemi, a dopieroż zniewagę iaką wyrządzać. W przypadłey zaś różnicy zdania, którą za słuszną sądzić będą, powinni się albo z samymi nauczycielami rozmówić, albo do Prefekta udać, bez żadnego iednak rozruchu i zamieszania.

Maiąc do czynienia z rodzicami, ze wszelką ludzkością i grzecznością obchodzić się względem nich będą, okazuiąc usilną gorliwość o dobro ich dzieci; często się z niemi znosić względem potrzeb i wydatków, iak naysumienniey sobie postępować, wcześniey ich ostrzegaiąc. Kiedy z iakiey przyczyny odstać od dozoru sobie poruczonego zechcą, oświadczą to z należytą przystoynością, a chronić się będą zaciągać przez iakie grubiaństwo i nieprzystoyne postępowanie nieprzyiaźń i podobneż z sobą obchodzenie się rodziców lub krewnych uczniów swoich.

V. Nadgrody i kary, które się do dyrektorów ściągaią, ustanowione są w Roz. XXIV. *Sąd, Kary, Nadgrody.*

VI. Dyrektorowie, ile są publicznych szkół uczniami, te wszystkie powinności maią, które w przepisach dla uczniów podane są; ci nawet, którzyby po zakończeniu siedmioletniego nauk biegu, za zdaniem zwierzchności szkolney, od chodzenia na niektóre lekcye uwolnieni byli.

ROZDZIAŁ XXI.

Czas wolny od nauk, Szkół otwarcie.

Przerwa i pofolgowanie w naukach nietylko ożywieniem iest ochoty do większego w nich zasmakowania, ale też istotną edukacyi częścią: ile do wzmocnienia sił ciała służąc, sposobność w młodym sprawuie do wykonania powinności swoich, i do należytego przykładania się ku temu

wszystkiemu, co go oświeconym i do obowiązków społecznych zdolnym czyni. Uwagi te dokładniey wyłuszczone będą z przyzwoitemi radami w Roz. XXV. *Edukacya fizyczna.* Tu względem zwykłych rekreacyi i wakacyi takowe się podaią przepisy.

1mo. Dwa razy w tydzień, to iest we wtorek i we czwartek po obiedzie, rekreacye będą. Kiedy święto iakie w tygodniu przypadnie, ieden się dzień rekreacyi wytrąci.

2do. Każdego dnia rekreacyi dyrektorowie z uczniami wychodzić na przechadzkę powinni, bez wymówki niepogody; chybaby Prefektowi inaczey się zdało: iak nayrzadziey iednak dyrektorów od tego uwalniać może.

3tio. Rozrywki, gry, ćwiczenia sił, które na rekreacyach używane być maią, opisze się w Roz. XXV. *Edukacya fizyczna*, a wybieranie onych ma być spólnie z dziećmi czynione. Naywięcey zaś zalecaią się takowe ćwiczenia, które, naśladuiąc żołnierskie obroty, ku zręczności a szykowności ciała, i ku zaprawieniu mocy a tęgości duszy, natchnieniu punktu honoru, na zawsze pomódz mogą.

4to. Prócz dni rekreacyinych codziennie powinien być czas iaki wyznaczony na rozrywkę dla dzieci lub w domach lub w polu; około czego Prefekt z dyrektorami rozrządzenie czynić powinien.

5to. Wakacye dwómiesięczne będą. Zaczną się dwudziestego dziewiątego Lipca, a skończą się dwudziestego ósmego Września. Dla tego zaś na wszystkie ogólnie szkoły przydłuższy czas wakacyi naznaczony iest, aby wyieżdżaniu na święta raz na zawsze zagrodzić. Jako się w samey rzeczy to wyieżdżanie zakazuie pod karami w Roz. XXIV; *Sąd*, *Kary*, *Nadgrody*, w Art. 4 opisanemi. Doświadczenie uczy, iż takowe w biegu nauk, choć krótkie a częste przerwy, postępkowi w nich niezmiernie szkodzą, ciąg i osnowę lekcyi psuią, koszta rodziców i pracę nauczycielów zawodzą, że z siedmioletniego rachowania szkolnego przeciągu, dwie części łożonego w samey rzeczy na uczenie się czasu liczyć nie można.

6to. Przed świętami Bożego narodzenia szkoły w wigilią rano zakończą się, a dwudziestego siódmego Grudnia rozpoczną. Przed Wielkanocą zaś podług opisu w Roz. X. *Nabożeństwo*, od Kwietniey niedzieli czas wolny od szkół zakończy się z poniedziałkiem świątecznym. W te atoli dnie wolne zabawiani być uczniowie w domach powinni, co godzina rano, i tyleż po obiedzie powtarzaniem lekcyi szkolnych, kształceniem charakteru, rysunkiem etc. według własnego ich obrania.

7mo. W czasie wakacyi nie można wątpić, że gorliwość rodziców o postępek w naukach dzieci swoich, i pilność dyrektorów około uczniów przykładem własnym wsparta, podawać młodym będzie bez przymusu i przykrości okazye, w którychby przypominali sobie dawane w ciągu roku nauki, mówili w nich ze smakiem i potocznych rozmów sposobem, niektórych zwłaszcza, geometryi, fizyki, historyi naturalney okazywania i ćwiczenia czynili, znayduiąc obfite do tego materye na wsi, w gospodarskich robotach, w ogrodach, około wód, młynów, rowów, i tym podobnych dzieł natury i ręki.

8vo. Na końcu wakacyi wszyscy uczniowie iako i nauczyciele stawić się nieodwłocznie powinni do szkół swoich, pod karami wyznaczonemi w Roz. XXIV. *Sąd*, *Kary*, *Nadgrody*.

Otwarcie Szkół.

Każdego roku dnia dwudziestego dziewiątego Września odprawić się ma otwarcie szkół w takowy sposób. *1mo.* Rektor lub Prorektor sprosi

gości na tę uroczystość, i wszystkie zgromadzenia osoby obwieści. *2do.* Odprawi się msza śpiewana z wezwaniem Ducha Ś. *3tio.* Na sali publicznym odprawom szkolnym wyznaczoney, nauczyciel wymowy mieć będzie stosowaną do okoliczności mowę, iednego roku łacińskim, drugiego polskim ięzykiem, którą pierwey Rektorowi i Prefektowi ukaże. *4to.* Nastąpi czytanie uczniów do wyższych klass przeniesionych, a każdy z czytanych, z iedney strony na drugą po przed gości przechodzić będzie: przy wymienianiu wyraźnie się doda, który otrzymał nadgrodę nadzwyczayną, wymieniaiąc zasługę i nadgrodę. *5to.* Nakoniec z przyzwoitą a krótką pochwałą przeczyta imiona tych obywatelów, którzy się do dobra edukacyi w ciągu przeszłego roku przyłożyli, z wytknięciem ich dobrodzieystwa lub przysługi: co z wiadomością Kommissyi czyniono być powinno. *6to.* To gdy się zakończy, Prefekt poodprowadza uczniów do klass swoich, i nauczycielom ich poruczy.

ROZDZIAŁ XXII.

Szkoły Parafialne.

1mo. Szkółki po miasteczkach i wsiach, bądź bliskie kościołów Parafialnych, bądź dalekie od nich, pod imieniem szkół parafialnych zawieraią się. Jedne z nich, zwłaszcza w miasteczkach, mogą być większe, to iest więcey nauk zamykaiące, inne, w których mniey nauk będzie, mnieyszemi nazwane.

2do. Oświecenie ludu około religii, około powinności stanu iego, około robót i przemysłu w tymże stanie, celem iest takowych szkółek. Każdy chętniey i dokładniey wykona obowiązki swoie, każdy lepiey odprawi robotę i rzemiosła, kiedy, iako człowiek rozumny, prowadzony w nich będzie, kiedy go nauczą, iako, i dlaczego podległym mu być należy, iako, dla pospolitego i swoiego dobra, ma używać władz duszy i ciała, które od stwórcy odebrał.

3tio. Do Rektorów *wydziałowych* i Prorektorów należeć będzie dozór i zawiadywanie szkół parafialnych, podług tego, iako się opisało w Roz. VIII. *Rektor wydziałowy*, *Prorektor*. Rektorowie bliżsi uczynią między sobą określenie okręgu, w którym zawieraiące się szkoły parafialne przyłączone być maią do którego z ich wydziału, a potym z swemi Prorektorami umówią się, względem dozoru onychże.

4to. Nim książki elementarne wyidą, w większych szkołach dawana będzie nauka chrześciańska, nauka obyczaiów stosowna do wieku i kondycyi uczniów, czytanie, pisanie, rachunki, początki rozmiaru z wiadomością miar, wag i monet; nauka ogrodniczaji rolnicza więcey przez okazywanie samychże robót niż przez mówienie i przepisy na pamięć; wiadomości zachowania zdrowia, leczenia bydląt, handlu wewnętrznego w tey okolicy i sąsiedztwie, użycia tych rzeczy, które się częstokroć po wsiach i miasteczkach zaniedbuią a użytecznemi być mogą, iako to n. p. różnych roślin przydatnych do farb, sierci bydląt, kor różnych drzew, starych chust, popiołów etc. W mnieyszych zaś szkołach, gdzie zwyczaynie sami wieśniacy uczyć się maią, w mnieyszym określeniu nauki do okoliczności stosowane będą. Trudna wprawdzie rzecz iest, aby, bez książek i przygotowania nato, mogli się znaleść nauczyciele zdolni do prowadzenia tych nauk; z tym wszystkim, ile możność, oświecenie i gorliwość pasterzów, dziedziców i dzierżawców dóbr, za zniesieniem się z Rektorem *wydziałowym*, takowym potrzebom zaradzać będzie.

5to. Nauczyciel parafialny w obieraniu czasów nauk, osobliwie po wsiach, wzgląd mieć powinien na czas, w którymby dzieci potrzebne były rodzicom ku pomocy gospodarskiey. Ułożenie względem tego uczyni z plebanem. A nayprzyzwoyciey będzie, aby wieyskie dzieci do szkółki od Ś. Michała do Ś. Woyciecha codziennie chodziły; w lecie zaś co niedziela stawiały się dla utrzymania w pamięci i powtarzania nauki.

6to. Od nauk w tych szkołach nigdy nie ma być oddzieloną wprawa młodzi w pracę, wytrzymywanie niewygód i odmian powietrza. Przeto iak nayczęściey na otwartym polu zabawiać się maią, tam ćwiczenia sił odprawować, tam się iakiemi pożytecznemi robotami zabawiać, iakie być mogą: kopanie ogrodów, tarcie drzewa, kręcenie powrozów, zgoła roboty podług pory czasu. Zaleca się mocno dozorcom tych szkółek, aby nie pociągali uczniów do robót na pożytek swóy własny, a dopieroż nowych ztąd powinności na nich nie wkładali.

7mo. W dawaniu nauk, iak nayprościeyszych używać ma sposobów, n. p. ucząc czytać i pisać, każdą literę na tablicy napisze, każdemu wymawiać ią i pisać nakaże; działania arytmetyki na iakich rzeczach, pieniądzach, okazywać będzie; rozmiary na ogrodach czynić, prawdy moralne z okoliczności wyprowadzać etc.

8vo. Nauczyciel z iak naywiększą rostropnością i łagodnością postępować powinien z ubogiemi uczniami, szanuiąc w nich bliźniego, szanuiąc własny ich stan. Przeto nie ma ich lżywemi słowy fukać, kar cielesnych, chyba rzadko, za znacznieysze występki i z pomiarkowaniem, używać; powinien o chorobach ich i innych przykrościach dowiadywać się, a pomocy od pasterzów duchownych, od panów lub dozorców dóbr zaciągać.

9no. Co trzy miesiące do Rektora lub Prorektora, iak mu bliżey będzie, postara się przesyłać doniesienie o liczbie, imionach, zdrowiu, zdatności i nauce uczniów swoich; a co półroku zniósłszy się w tym z Rektorem lub Prorektorem popisy złoży, na które zaprosi proboszcza, pana i dozorcę dóbr etc.

10mo. Ktoby z obywatelów iakiegokolwiek stanu szkoły parafialne albo nowe założył, albo dawnieysze lepiey opatrzył, Rektor wydziałowy doniesie o tym do Kommissyi, imieniem iey wdzięczność dobroczyńcy oświadczy, oraz przy otwarciu szkół toż dobrodzieystwo ogłosi, do publiczney wiadomości drogą gazet poda, i nabożeństwo uczniom teyże szkoły naznaczy.

ROZDZIAŁ XXIII.

Płaca.

1mo. Płaca, którą Kommissya oddawać ma osobom stanu nauczycielskiego, albo na rzecz ich, dwoiaka iest: *zwyczayna i nadzwyczayna.* Pierwsza składa się z *stołowey i ręczney*, dzieląc się na *pierwiastkową, dorobkową, urzędową, zasłużoną, na płacę niedołężnego, płacę kandydata i kwotę na utrzymanie domu*; te wszystkie *zwyczayne* się zowią. Zakład gospodarski na nowe zgromadzenie *wydziałowe* lub *podwydziałowe*, opatrzenie zasłużonych lub kaleków chcących oddalić się ze zgromadzenia, i inne przypadkowe do *nadzwyczaynych* należą.

2do. Na każdą osobę w społeczności Akademickiey będącą wyznacza się do kassy domowey złotych sześćset piędziesiąt na spólne potrzeby, i ta płaca iest *stołowa.* O zawiadywaniu wydatku tey kassy i użyciu oney opisano iest w Roz. VI. *Zgromadzenia Akademickie.*

3tio. Kandydat na Professora przy Szkole Główney zostaiący, roku pierwszego brać będzie złotych trzysta, w następuiących trzech leciech mieć będzie pensyi roczney 400. złotych: a gdy powróci do zgromadzenia *wydziałowego* mieć będzie stół spólny tamże, i pensyi roczney złotych 400. póty, póki sześciu lat uczenia z powinności nie odbędzie, bądź na Professorstwie, bądź na zastępowaniu innych w zgromadzeniu Akademickim. Gdy zaś zacznie uczyć dobrowolnie weźmie złotych 500. ręczney pensyi; i ta pensya iest pierwiastkowa, służąca nietylko nauczycielom, ale też Rektorom, Prorektorom, Prefektom i Kaznodzieiom.

4to. Przydatek do tey pierwiastkowey płacy nauczycielowi, po sześciu leciach uczenia z powinności, corocznie po pięćdziesiąt złotych rosnący dawany będzie, tak, iż dopiero w drugim roku dobrowolnego uczenia 50. złotych weźmie, w następuiącym 100. i tak daley, aż do lat dwudziestu; który kres zasłużonym iest. Prefektom równie, iak Professorom płaca nad pierwiastkową pomnażać się ma. Takowa płaca *dorobkowa* iest. Kaznodzieiom zaś do pierwiastkowey pensyi corocznie po pięćdziesiąt złotych bez pomnożenia dodawać się będzie.

5to. Płaca zasłużonego, to iest, który od początku dobrowolnego uczenia przez lat dwadzieścia tę posługę odprawił, będzie złotych tysiąc, prócz spólnego stołu, póki iakiego innego opatrzenia, z równą lub większą korzyścią, od Kommissyi nie dostąpi: a gdyby z tą płacą oddalił się od zgromadzenia, corocznie samę tylko pensyą złotych tysiąc odbierać będzie, przysyłaiąc autentyczne świadectwo bliższych szkół Rektora lub Prorektora, do swego zgromadzenia, iako przy życiu zostaie, i kwit własną ręką podpisany.

6to. Płaca, do urzędu iakiego w zgromadzeniu przywiązana, urzędową się nazywa. Takowa płaca Rektora *wydziałowego* iest złotych tysiąc osimset na rok; Prorektora sześćset na rok. Rektorowie i Prorektorowie przez czas urzędowania swego dorobkowey pensyi odbierać nie będą; po skończonym zaś urzędowaniu, powracaiącym do Prefektury lub Professoryi powiększenie dorobkowey pensyi rachowane będzie od tey kwoty, na którey stanęli przed zaczęciem urzędu; lata iednak strawione na urzędzie w liczbę lat dwudziestu do emerytury wyznaczonych policzone będą.

7mo. Kalece, nie ze swoiey winy w kalectwo popadłemu (podług Roz. VI) przez czas uczenia, oprócz spólnego stołu, będzie dawana *płacu ręczna.* Gdy który w pierwszych dziesięciu leciech dobrowolnego uczenia w kalectwo, niesposobnym go do tey usługi czyniące, popadł, odbierać ma co rok złotych czterysta; w drugich zaś dziesięciu leciech podobnemu kalectwu podpadaiący złotych sześćset brać będzie. Jeśli, z kalectwa wyszedłszy, powróci się do uczenia, taką płacę *ręczną* brać zacznie, na iakiey był przed kalectwem.

8vo. Na utrzymanie całości domu, wyznaczy Kommissya w proporcyi potrzeby mieyscowey, i zabraney o niey od Wizytatorów wiadomości.

9no. Nadzwyczayne wydatki są. *1mo.* Na pierwsze założenie zgromadzenia i opatrzenie w sprzęty gospodarskie wyznaczy Kommissya, podług potrzeby, którą uzna Wizytator. *2do.* Na porządki ogniowe. *3tio.* Nauczyciel kaleka, chcący oddalić się od zgromadenia, weźmie raz na zawsze płacę *stołową, pierwiastkową* i tę *dorobkową,* którą odbierał w czasie, gdy w zgromadzeniu pracował. *4to.* Wydatek na przesyłanie kandydatów z kassy Kommissyi łożony będzie.

10mo. Rektor lub Prorektor obowiązany iest na początku każdego półrocza, to iest 1. Października i 1. Kwietnia stołową płacę, podług liczby osób zgromadzenia, do spólney kassy złożyć, i z nią się obchodzić, iak się

opisało w Rozdziale VI. *Zgromadzenia Akademickie.* Pensye zaś ręczne, iako to pierwiastkowe, dorobkowe, i urzędowe oddawać będzie półrocznie 1. Października i 15. Lipca, kążdemu do rąk, za kwitem. Patrz do tego *artyk.* 12. w Roz. X. *Kassa Prowincyonalna.*

11mo. Na początku roku szkolnego w księgę porządku, podług *Wzoru VII.* o czym mówiło się w Rozd. VII. *Obrady;* Rektor i każda osoba zgromadzenia zapisze imię swoie własną ręką, z wyrażeniem oyczyzny, wieku, lat w zgromadzeniu, i płacy wszelkiego gatunku, iaką która odbierze: takoweż zapisy, powtórzone przez też same osoby, Rektor ma odesłać, ieden do Szkoły Główney, drugi do kassy generalney. Prorektorowie takoż, po uczynionych, podobnym sposobem, zapisach w księgę porządku swego zgromadzenia odeszlą ie do Rektora *wydziału,* dla przesłania do Szkoły Główney i kassy generalney.

ROZDZIAŁ XXIV.

Sąd, Kary, Nadgrody.

Nayżywszym iest Kommissyi życzeniem, aby wszyscy iey zwierzchności podlegli, rządząc się iak naypięknieyszemi sumnienia, honoru, słuszności, ubiegania się do chwalebnych nadgród pobudkami, wszelką potrzebę i przyczynę sądów, i kar oddalali. Atoli opatruiąc na przypadaiące okoliczności pewną i nieodwłoczną sprawiedliwość, te względem sądów i kar prawidła stanowi.

1mo. Sąd szkolny w rzeczach ważnieyszych składać się będzie z Rektora lub Prorektora, Prefekta, i Nauczycielów. Nie można wątpić, iż ci, którzy przykładem i nauką młodzież obywatelską do wszelakich cnot, których fundamentem iest sprawiedliwość, prowadzić maią, sami iak nayściśley sprawiedliwość szanować i zachowywać będą, nigdy iey dla żadnych względów nieodstępuiąc.

2do. Ten sąd tylekroć, nawet w rzeczach mnieyszych, składany być ma, ile razy tego, lub kto z maiących władzą sądzenia, lub obwiniony, albo oskarżaiący żądać będzie, bez uszczerbku szkolnego czasu. Nic się iednak nie uymie przez to władzy nauczyciela, zadawania kar umiarkowanych uczniom swoim, w szkole za przestępstwa tamże popełnione, iakie są wyrażone w Art. 5. w Roz. XIV *Nauczyciele.*

3tio. Sposób sądzenia prosty być ma i do tego kształtu, który się sądowi o rugowaniu ze szkół publicznych niżey przepisuie, stosowany; wyiąwszy, iż tam podanie tylko wiadomości do Szkoły Główney nakazane iest, w innych zaś okolicznościach ten sąd stanowić może.

4to. W potocznych przewinieniach szkolnych, nauczyciele, Prefektowie, Rektorowie sądzenia uczniów i karania władzą mieć będą w tych obrębach: *1mo.* Iż każdy z nich zarówno ten sąd sprawować, i mnieysze, iak się niżey wymieni, kary naznaczać może, do którego się pierwey sprawa wytoczy. *2do.* Pierwszy raz niedbalstwem, opuszczeniem lekcyi lub szkoły, niepilnością w słuchaniu, lekkomyślnością, małą obrazą drugiego, i tym podobnemi występkami wykraczaiący, napominany i strofowany być ma prywatnie; za powtórnym wykroczeniem publicznie w swoiey klassie; za trzecim zaś publiczniey w obecności klass innych; chybaby pierwsze przestępstwo publicznieysze było, tedy strofowanie w teyże publiczności ma być czynione. W każdey szkole regestr leniwych trzymany będzie, w który, przy powtórnym w szkolnych przewinieniach napomnieniu, wpi-

sywać nauczyciel każe. W tychże przypadkach kara klęczenia w szkołach, przepraszanie urażonego, i tym podobne używane bądą. *3tio.* Gdy się który z uczniów po mnieyszych karach w powinnościach swoich względem pobożności, obyczaiów, nauk, i winnego zwierzchności posłuszeństwa niepoprawnym ukaże, a ieszcze nic cięższego z zgorszeniem złączonego w szczególności nie popełni, na ów czas Rektor lub Prorektor, Professorowie przyzwą obwinionego, i zgromiwszy go, karę publiczną zawstydzenia na korytarzu szkolnym odbyć mu przykażą: kara ta zależeć będzie na trzymaniu w ręku karty z napisem, n. p. *niedbały w naukach, kłótliwy, nieposłuszny* etc. *4to.* Dalsze w tychże przestępstwach trwanie plagami skarane być ma. *5to.* Po dalszey ieszcze niepoprawie, Rektor lub Prorektor rodziców albo opiekunów uwiadomi, i niepoprawnego ucznia odeszle bez żadnego ogłaszania: gdyż o karze rugowania ze szkół, czyli *exkluzyi*, niżey dadzą się przepisy. *6to.* Ktoby na święta wyiechał przeciwko zakazom w Roz. XXI. *Czas wolny od nauk*; ten odesłany do niższey klassy będzie, bez powrotu w tym roku do wyższey; za powtórnym zaś wyiechaniem mieysce w szkołach utraci. Za wczesny na wakacye wyiazd, lub opoźniony powrót, zostanie się w dawney klassie przez czas, w proporcyi opóźnienia, i póty do wyższey przypuszczony nie będzie, póki examinu z opóźnionych w teyże wyższey klassie lekcyi, a prywatną pilnością nadgrodzonych nieodprawi.

5to. W przestępstwach nie stosuiących się do szkolnych iedynie obowiązków, albo nie tak małey wagi, iak są w przeszłym artykule wyrażone, władza sądu i kary przy Prefekcie, a przez odwołanie się od tego przy Rektorze będzie: lubo w większych przypadkach Rektor zaraz w rozsądzenie wchodzić może, gdy, za spólnym Prefekta i nauczycielów zdaniem, potrzeba wyniknie.

6to. Przełożeni szkolni iak naybardziey około tego czuwać powinni, aby wmawiać w uczniów iak naywiększey wstręt kłótni, zawziętości, gniewu; wprawiać ich w łatwe przebaczanie wzaiemnych uraz, zwłaszcza z prędkości popełnionych. Nichay uczniowie, nie mogąc się sami poiednać, obieraią sobie roziemców i poiednaczów z pomiędzy spółuczniów swoich, na których postanowieniu większością zdań uczynionym przestawać koniecznie maią: a gdy tego między sobą nie uczynią, rzecz się do nauczyciela moralney nauki wytoczy. Ten trzech sędziów z pomiędzy uczniów mianować będzie; a gdyby na ich zdaniu strony uspokoić się niechciały, sam nauczyciel moralney nauki w rozeznanie rzeczy wnidzie, i podług okoliczności, albo w sądzących błąd, lub przestępstwo sprostuie lub zgromi, albo spornych do przestania na dobrym sądzie przymusi, i za niepotrzebne wywołanie postrofuie.

7mo. Ogólnie każdy z podległych zwierzchności, czuiąc się być uciemiężonym w niższym sądzie, może wytoczyć sprawę do wyższey po stopniach władzy, iako to od nauczyciela do Prefekta, od Prefekta do Rektora, od tego do Wizytatora i Rektora Szkoły Główney: ale kiedyby się kto bez przyczyny, przez samą niespokoyność i krnąbrność, wywołuiącym pokazał, taki poddanym być ma podwóyney, lub potróyney karze, która mu w pierwszym, lub drugim sądzie naznaczona była.

8vo. Szczególniey ci, którzy sądzić będą, takim się kar do występku wymiarem rządzić maią.

Ktoby spółucznia albo obcego zelżył, prywatnie go przeprosi, a w przytomności obrażonego od Prefekta lub nauczyciela zgromiony będzie.

Za potwarz rzuconą, odwoła potwarz przy świadkach, i plagi odbierze, podług miary ciężkości potwarzy, i godności spotwarzoney osoby.

A tego występku, iako niezmiernie niewinność krzywdzącego, naywięcey wstręt wpaiać w umysł młodzi należy, równie iak i kłamstwa, które i do potwarzania i do innych przestępstw, do zbrodni nawet, do upodlenia duszy i utraty sławy prowadzi.

Napastowanie, rzucanie kamieńmi, uderzenie i tym podobne przestępstwa, publicznym zawstydzeniem, i podług okoliczności, plagami karane będzie. Ktoby ważył się ranić, ten znaczną karę na ciele odbierze i za leczenie rany zapłaci.

Za kradzież mnieyszą domową lub w szkole, prócz wrócenia rzeczy, nadgrodzenia szkody, plagom podpadnie. Za kradzież obcą, sąd, podług iawności występku, czytanie dekretu, kara publicznieysza zawstydzenia i plag; za powtórzoną kradzież obcą, wyrzucenie ze szkół, podług warunków, niżey o rugowaniu opisanych, chybaby i pierwsza kradzież znaczna i z ogłoszeniem była; w ten czas bowiem do oddalenia ze szkół zaraz przystąpić należy. Przełożeni mieć będą na to baczność iak naywiększą, aby, ile możności, sekret o takowym występku, kiedy skryty iest, i o ukaraniu był zachowany.

Piiaństwo przypadkowe pierwszy raz zgromieniem, powtórzone uięciem pokarmu, częściey trafiaiące się plagami być ma ukarane: a gdyby się postrzegł nałóg, zwłaszcza z zgorszeniem, napastowaniem i kłóceniem się, uczeń ze szkoły oddalonym będzie, dyrektorowi zaś kondycya odebrana, i toż oddalenie nakazane. Rugowanie publiczne ze szkół, gdyby okoliczności występku na nie zarabiały, ma się, podług opisu w niższym artykule, wykonywać.

Iawne nieposłuszeństwo zwierzchności, zelżenie nauczycielów, mianowicie od dyrektora, sąd na to złożony iawnym upokorzeniem przy publicznym zwierzchności obrażoney przeproszeniu, klęczeniem na iawnieyszym między szkołami mieyscu, a w młodszych, plagami ukarze: gdyby zaś odwarzył się który przeciw zwierzchności rozruchy i bunty wszczynać, taki na sądzie, iaki się o rugowaniu ze szkół przepisuie, z nich wyrzucony zostanie. A kiedyby zwłoka udawania się do wyższey zwierzchności, o tę rugowania ze szkół karę, ośmielała buntowników, tak, iżby nie przestawali rozruchów, Rektor lub Prorektor, wraz z Prefektem i nauczycielami, weźmie przed się mocne a rostropne śrzodki, aby hersztowie buntów albo oddaleni, albo zamknięci zostali.

Obwiniony o rospustę prywatną i bez gorszenia, prywatnie plagi odbierze; kiedy ta wina publicznieysza i ze zgorszeniem będzie, publicznie surowe zgromienie i publiczne plagi nastąpią. Ktoby ieszcze w nią popadł, ze szkół prywatnym odesłaniem oddalony zostanie: dyrektor zaś w pierwszym takowym zgorszeniu, kondycyą utraci, za powtórnym, ze szkół prywatnie oddalony, albo publicznie rugowany będzie, podług okoliczności występku i wyroku złożonego na to sądu.

Dyrektor opuszczaiący powinności swoie, względem poruczonych sobie dzieci, pieniężnym karom podpadać ma, iako nie czyniący zadość umówionym między sobą, a rodzicami, lub ich namiestnikami obowiązkom, których same tylko wykonanie płacić się powinno. A ten warunek Prefekt, przy dawaniu kondycyi, dyrektorom wyraźnie opowie, oraz z każdym z osobna, w przytomności iednego przynaymniey nauczyciela, i iednego z strony dyrektora świadka uczyni wymiar winy pieniężney za opuszczenie każdey powinności, w proporcyi rostropnie wziętey do całoroczney płacy. Tak n. p. za powtórne nieodprowadzenie dzieci do szkoły, do kościoła, na rekreacyą, dyrektor zapłaci tyle... Rzekło się, za powtórne opuszczenie, bo pierwsze przebaczone być może, przestaiąc na upomnieniu.

Za opuszczenie domowego lekcyi szkolnych powtórzenia, za opuszczenie oddania Prefektowi raportu miesięcznego zapłaci tyle... Te pieniężne winy odbierać będzie Prefekt przy dwóch ze zgromadzenia osobach, regestr ich zapisywać i na ubogich uczniów, a mianowicie chorych, obracać ma, sprawę zaś z tego Wizytatorowi zdawać; a kiedy się karze pieniężney dyrektor poddać nie zechce, wtenczas publiczną zawstydzenia, lub oddalenia od dyrekcyi, w proporcyi winy, karę odniesie.

Dyrektor za srogie z uczniami obchodzenie się utraci dyrektorstwo, na którym zostaie, a gdyby po poprawie, otrzymawszy potym inną dyrekcyą, tenże sam występek względem powtórnych uczniów popełnił, do wszelkiego napotym dozoru domowego w szkołach niesposobnym się stanie.

9no. Żądaiąc Kommissya zabiedz łatwości rugowania obwinionych ze szkół, iako ostatniey kary, a to ukaranie mocnieysze, a zatym rzadsze uczynić, taki porządek w przypadku obwinienia, któreby się na exkluzyą zarabiać zdawało, stanowi. Gdy który z uczniów o występek iakowy większy obżałowany zostanie, Rektor z Prefektem i nauczycielami, a Prorektor z nauczycielami złoży radę. Na niey oskarżaiący doniesienie swoie iawnie, lub, ieśliby okoliczność wyciągała, taiemnie poda na piśmie Rektorowi lub Prorektorowi, z podpisem swoim. Obwiniony, za daną sobie o skardze wiadomością, na posiedzeniu Rektora, lub Prorektora, Prefekta i nauczycielów słuchany będzie. Ieżeli przekonany zostanie, tedy zasiadaiący każdy z osobna zdanie swoie poda, czy sądzi winowaycę być godnym wyrugowania ze szkół; kiedy większość głosów przeciw oskarżonemu będzie, wtedy Rektor lub Prorektor poda uwiadomienie o całey rzeczy Wizytatorowi, albo Szkoły Główney Rektorowi, dostatecznie wykładaiąc, podług sumnienia, wszystkie okoliczności tyczące się winowaycy i winy, iako to: urodzenia iego, lat, przeszłego sprawowania się, dawnych napomnień, lub kar, zgorszenia, iawności i społeczeństwa w przestępstwie i tym podobnych. Doniesienie to wszyscy, którzy zasiadali podpiszą, toż dopiero, co Wizytator lub Rektor Szkoły Główney z swoią radą postanowi, Rektor lub Prorektor wykonać winien będzie. Gdy kto raz podpadnie exkluzyi, tym samym nigdzie, pod żadnym pozorem, nie będzie przyięty do szkół publicznych.

10mo. Co do karności osób zgromadzenia Akademickiego, te się przepisy stanowią, *1mo.* Wyiąwszy przypadki wielkiego zgorszenia i niezwyczaynego przestępstwa, zawsze, nim do sądu i kary przyidzie, napomnienie poprzedzać powinno. Rektor lub Prorektor napominać ma dwa razy prywatnie osoby swego domu za wykroczenia lub opuszczenia powinności; Rektora zaś i Prorektora naydawnieyszy z zasłużonych, lub w niebytności iego naydawnieyszy z nauczycielów. Zaczym, ktoby w Przełożonych winę wyciągaiącą napomnienia postrzegł, o tym naydawnieyszego z zasłużonych, lub nauczycielów uwiadomi, a sekret iego nayściśley ma być zachowany. *2do.* W przypadku niepoprawy, nastąpi napominanie publiczne na posiedzeniu zgromadzenia. Napominanie to czynić będą też same, które się wzwyż wymieniły osoby, oraz i posiedzenie zwoływać prawo maią. *3tio.* Kiedy, ani publiczne napomnienie skutku nie weźmie, sąd domowy złożony być ma. Jeżeli obwiniona osoba iest *vocis passivae*, zasiadać będą ci, którzy *passivam vocem* maią; ieżeli zaś obwiniony iest tylko *vocis activae*, zarówno tamci, iako i *vocem activam* maiący, na sąd zasiędą. Wtedy Rektor lub ten, który napomnienia Rektora ma prawo, w nieprzytomności obwinioney osoby przełoży oskarżenie; wezwany potym ten, który był oskarżony, usprawiedliwiać się będzie. Po wysłuchaniu stron i ustąpieniu obwinionego, sekretne kreski póydą, których większość karę stanowić będzie. Moc roz-

wiązania rowności przy Prezyduiącym zostanie. W tych przypadkach, w których nie o doniesienie tylko Szkole Główney (iako się niżey rzeknie) sąd złożony będzie, ale o ukaranie winnego, ten który oskarża, bądź przełożny, bądź który z nauczycielów, ani przezydować, ani kreski dawać nie może.

11mo. Kary, które, podług okoliczności winy, sąd stanowić może, a miarkować powinien, będą te:

Na Rektora i Prorektora w rzeczonym sądzie uczyniony ma być raport, od wszystkich sądzących osób podpisany, do Szkoły Główney, albo do Wizytatora posłany; to doniesienie ma być trzy razy wprzód na posiedzeniu czytane, a skoro większością sekretnych kresek przyięte zostanie, od wszystkich bez wymówki podpisane być powinno.

Na insze osoby zgromadzenia zakaz wychodzenia na iaki czas z domu, albo i z własney izby; wyrobienie od Kommissyi publicznego napomnienia, i czytanie onego na obradach domowych; odięcie *vocis activae* lub *passivae* na rok. Kara ta mianowicie naznaczona być ma za wyiawienie sekretu na posiedzeniach sądowych.

12mo. Kary pieniężne, uznaiąc zawsze rzetelną chorobę za sprawiedliwą niewykonaney powinności przyczynę, stanowią się te:

Rektorowi za oddalenie się od domu, nie z powodu powinności swoich, lub bez pozwolenia Szkoły Główney nad sześć dni w miesiącu, Prorektorowi zaś nad dni cztery, wytrącono być ma z całey płacy roczney tyle dwa razy, ile z niey równym podziałem na ieden dzień roku szkolnego przypada.

Prorektor i Prefekt za niebytność na examinach, lub którego dnia między szkołami, w równym wymiarze część płacy ręczney dzienney tracić będą.

Kaznodzieia podobnie, za opuszczenie powinności swoich, takowey pieniężney karze podpadnie.

Nauczycielom za opóźnienie na lekcye półgodziną, część półdzienna płacy roczney, za uchybienie godziny, całodzienna część takowa wytrącona być powinna.

Gdyby zaś który z nauczycielów lub innych chorobę zmyślał, zmyślenie to na domowym posiedzeniu wyiawione ku zawstydzeniu iego i na oczy wyrzucone mu będzie. Te pieniężne kary, za dowiedzionym przestępstwem, uiszczone być maią przy półrocznym oddawaniu płacy, którą osoby zgromadzenia do rąk biorą: a opuszczenia powinności zwyż wyrażone, zapisywane będą, względem Rektora lub Prorektora, od naydawnieyszego z zasłużonych lub z nauczycielów; względem Prefekta, od naydawnieyszego z nauczycielów; względem nauczycielów, od Prefekta, względem Kaznodziei, od Rektora lub Prorektora. Ilekroć to zapisanie nastąpi, ten, który zapisał, Rektorowi lub Prorektorowi doniesie, (a względem Rektora lub Prorektora, dwom osobom *vocis passivae*) ci zaś o tym doniesieniu uwiadomić maią tego, który zapisany iest. Co się z takowych win pieniężnych zbierze, około tego zgromadzenie na końcu szkolnego roku w ten sposób rozrządzenie uczyni: aby naprzód, podług wymiaru dzienney kwoty, tym płaca oddana była. którzy drugiego w opuszczoney powinności zastąpili, potym, co nadto zbędzie, między nauczycielów pilnieyszych, którzy obowiązków swoich nie uchybiali, podzielone było,

Ktoby, nieodwoławszy się do wyższey zwierzchności, po wydanym przez sąd domowy wyroku, wykonać go niechciał, doniesiony być ma Szkole Główney, z podpisem osób zasiadaiących na sądzie.

13mo. Kary sądowi Szkoły Główney zachowane są te: utratą pla-

cy urzędowey, utrata powiększaiącey się rokiem płacy, utrata *vocis passivae* na lat trzy lub więcey, odebranie urzędu, albo doczesne od niego zawieszenie, odalenie od stanu Akademickiego.

14to. Kary pieniężne z przyczyny opuszczenia lekcyi w Szkole Główney też same postanawiaią się, które w tym Rozdziale przepisane są na nauczycielów *wydziałowych i podwydziałowych*: co się ma rozumieć i o powinnościach osób urzędy sprawuiących w Szkołach Głównych.

Nadgrody.

Ile wstrętu i przymusu okazuie Kommissya w stanowieniu kar na przewiniaiących; ile sobie życzy, aby na samym pogrożeniu każń zawsze przestawać mogła, tyle czuie ukontentowania, wystawuiąc zasługom nadgrody, tyle ma nadziei, iż pobudki honoru i innych korzyści bezskuteczne nie będą.

1mo. Nadgrody zwyczayne dla osób stanu Akademickiego różnicą i trwałością pracy wymierzone wyznaczyły się w Roz XXIII. *Płaca*

2do. Nadgrody nadzwyczayne dla tychże osób być maią; przydanie roku do liczby lat pracy przepisaney, do otrzymania urzędu Rektora, Prorektora i Prefekta; przyśpieszenie rokiem płacy dorobkowey; dar w pieniędzach na ieden raz; policzenie iednego roku za dwa w przeciągu lat dwudziestu wyznaczonych do poczytania między zasłużonemi i do korzyści onychże; wysyłanie do cudzych kraiów z pomocą funduszu, ku wydoskonaleniu się wysłanego i ku pospolitemu dobru; oddanie prelatur, kanonii, beneficiów należących do kollacyi Kommissyi. Te nadgrody nie mogą być otrzymane, tylko przez osobliwsze zasługi, iakowe są: napisanie dobrego dzieła w którey umieiętności lub nauce; wynalazek pożyteczny w umieiętnościach i kunsztach; znaczny postępek uczniów w większey onychże liczbie, niż zwyczaynie bywa, który postępek iawnieby dowodził z strony nauczyciela osobliwszą pilność i biegłość w sposobie uczenia. Uznanie wartości tych nadzwyczaynych nadgród należeć będzie do sądu domowego tym kształtem, iaki względem kar przepisany iest, do rozeznania Wizytatora. Co do zasługi znakomitszego uczniów postępku, iako się wyżey rzekło, sprawę dać i tę zasługę rozeznawać dway następnie Wizytatorowie powinni, a iak się rzecz ma, Szkołę Główną, i przez iey raport Kommissyą uwiadomiać: Kommissya zaś nadgrody wyznaczać będzie.

Kiedy kto z osób stanu Akademickiego nadzwyczayną nadgrodę odbierze, Rektor Szkoły Główney wszystkim zgromadzeniom doniesie, i do publicznych gazet poda, z wyrażeniem osoby, zasługi, i nadgrody.

3tio. Dla uczniów zwyczayne nadgrody będą; pochwalenie w raportach do Szkoły Główney, a przez nią do Kommissyi z obyczaiów i z postępku w naukach; doniesienie o tymże rodzicom lub krewnym przez Prefekta uczynione; przy otwarciu szkół ogłoszenie przeyścia do wyższey klassy, podług opisu w Roz. XXI. pod tytułem *Otwarcie szkół*; dawanie dyrekcyi lepiey popisuiącym się na examinach; obieranie w klassach na *Dekurionów* i wyższe mieysca; obieranie przez nich gry i zabawek na rekreacyach, i tym podobne. Po każdomiesięcznym examinie, ci, którzy znakomiciey się popiszą, i od examinatorów iednostaynie osądzeni będą za godnych nadgrody, pozwolenie otrzymaią noszenia u czapki lub kapelusza kokardy błękitney; nadto na tablicy tak w klassie swoiey, iako i na korytarzu szkół, imiona się ich wyrażą a te nadgrody od iednego do drugiego examinu trwać maią. Kiedy zaś który z uczniów za całoroczny examen taką nad-

grodę otrzyma, przez cały następuiący rok używać będzie ponsowey. Prócz tego, za iednomyślną po examinach zgodą, Prefekt z Professorami rozrządzać mogą inne nadgrody, stosownie do postępków w naukach i obyczaiach każdego.

4to. Około nadgród nadzwyczaynych dla uczniów, takie się rozrządzenie czyni. Po examinach całorocznych i popisach publicznych, Prefekt w szkołach *wydziałowych*, *w podwydziałowych* zaś naydawnieyszy z nauczycielów, za daniem świadectw od Professorów, poda Rektorowi lub Prorektorowi tych uczniów, którzyby się nadzwyczaynym postępkiem popisali. Rektor lub Prorektor złoży obradę szkolną, na którey zniesione i porównane być maią zdania, po każdym examinie o uczniu żądaiącym nadgrody dawane, oraz kompozycye i ćwiczenia. Ieżeli ze wszystkich rzeczonych zdań ukaże się, iż statecznie w biegu nauk był pilnym, i zawsze sąd examinatorów przyznał mu postępek daleko większy nad mierność, wtedy przystąpi Rektor spólnie z Professorem nauki, o którą idzie, do naznaczenia mu materyi do pisania w rodzaiu oneyże, albo w taki sposób ułoży pytania, żeby z odpowiedzi znać bylo, iako uczeń obeymuie całą osnowę, całego ducha nauki; może nawet dozwolić, aby podług upodobania swego dał ustnie sprawę z teyże osnowy, porządku i związku nauki. Prefekt przyzwoite ostrożności względem pisania naznaczoney próby opatrzyć powinien. Gdy popis uznany będzie większością głosów za godny przyięcia, z wymienieniem w szczególności gatunku nadgrody, wtenczas Rektor lub Prorektor doniesie Szkole Główney i Kommissyi, a za tey wyrokiem nadgroda na publicznym popisie przez naydostoynieyszą duchownego lub świeckiego stanu osobę na ten czas znayduiącą się, uroczyście zasłużonemu oddana będzie. Przeto zaś w przysądzaniu nadgród nadzwyczaynych przepisuią się ściśleysze warunki, aby i sąd ten od wszelkich pobocznych względów był iak naydalszy, i nadgroda sama rzadszą a tym samym chwalebnieyszą stawała się. Takowe nadgrody będą: darowanie znacznego iakiego dzieła uczonego, narzędzi fizycznych lub matematycznych, list od Kommissyi do rodziców lub krewnych z oświadczeniem ukontentowania; umieszczenie w czasie w kancellaryi Kommissyi; zalecenie J. K. Mci i Radzie Nieustaiącey; względem uboższych, przyięcie między ucznie funduszowe; a o tym wszystkim obwieszczenie po szkołach kraiowych, oraz doniesienie w publicznych gazetach, z wyrażeniem osoby, zasługi i nadgrody.

ROZDZIAŁ XXV.

Edukacya fizyczna.

Nieprzerwana osnowa starań około dziecięcia od pierwszych iego życia początków, około zdrowia, czerstwości i sił iego, starań stosowanych do pomnażaiącego się wieku, a zawsze za cel maiących uczynić człowieka szczęśliwym i do wykonania powinności zdolnym; takowa osnowa starań iest edukacyą fizyczną. Związek i ziednoczenie nayściśleysze duszy z ciałem gruntuie istotną potrzebę i okazuie równie ścisły związek edukacyi fizyczney z edukacyą moralną. Nie można być szczęśliwym, niemożna nabierać oświecenia umysłu, dzielności duszy, łatwości w używaniu iey władz, zdatności i zręczności w wykonaniu obowiązków swego stanu, bez zdrowia, bez mocnego i trwałego złożenia ciała: zdrowie zaś, czerstwość, moc zmysłów i sił, od pierwszego wychowania w niemowlęctwie, od sposobu życia w młodzieńskim wieku, nieochybnie zawisły. Pokarm, pielęgnowanie,

hartowanie z pomiarkowaniem, lub miękkie i zniewieściałe obchodzenie się z dziecięciem, więcey, niż się pospolicie rozumie, wpływaią w przymioty umysłu i serca, w charakter duszy człowieka. Za pierwszemi wrażeniami idzie przyzwyczaienie się, wprawa i nałóg, a ten iest po większey części naturą.

1mo. Temi prawdami przekonani Przełożeni i wszyscy edukacyi spółobywatelów poświęcaiący posługi i prace swoie, tak sami w wykonaniu tego obowiązku rządzić się niemi maią, iako też trzymać się powodu rostropności, rodziców radami i oświeceniem ku iednemuż celowi prowadzić. Rady te i przestrogi ściągnąć przyzwoicie można do tych punktów. *1mo.* Iż pierwsze niemowlęcia wychowanie istotnym iest rodzicielskim obowiązkiem; iż dalsza iego edukacya od tey pierwiastkowey koniecznie zawisła; iż pierwszych błędów, i wynikaiących ztąd przywar przez późnieysze ćwiczenia, nauki, strofowania, kary, zgładzić i poprawić zawsze niewymownie trudna, a częściey niepodobna iest; iż rodzice sami zdaleka przysposabiać się do tego celu powinni przez wstrzemięźliwość życia i cnotliwe obyczaie. *2do.* Słabość i niedołężność człowieka, nie tylko iemu samemu życie czyni ciężarem, pozbawia go korzyści towarzystwa ludzkiego, użycia darów opatrzności, ale też szkodę niezmierną narodowi całemu i obywatelstwu przynosi; gdyż moc i obrona kraiowa, z siły i mocy ludzi w szczególności wziętych składa się i stanowi, bo przy równości inszych korzyści i kondycyi, a częstokroć i bez tey równości, ten nakoniec kray potężnieyszym być musi, który siłą i czerstwością każdego z osobna obywatela ,drugi naród przewyższa. Doświadczenie uczy, iako daleko słabsze iest dzisieysze pokolenie od dziadów swoich; ten skutek, który się zaniedbaniu edukacyi winien, w późnieyszą potomność przesłany z większą ieszcze powszechności szkodą pomnoży się, ieśli temu wychowanie męzkie nie zabieży. *3tio.* Naywiększą rodziców baczność zabawiać powinno, aby naylepszy wybór osób maiących karmić i piastować dzieci czynili, tak co do zdrowia ciała, iako co do przymiotów duszy i obyczaiów. Bardzoby trzeba żałować tych rodziców z dziećmi ich razem, którzyby potrzebowali wyłuszczenia tey przestrogi i przekonania o tey prawdzie. Wesołość lub posępność, złość lub dobroć, odwaga i męstwo. albo gnuśność, lękliwość na całe życie człowieka zostaiące, nayczęściey początek maią w obchodzeniu się z dziećmi tych, którym pierwiastki dni onych poruczone były. Nieustannie zatym rodzice na naydrobnieysze w pielęgnowaniu synów i córek swoich okoliczności czuwać maią, zabawę tę poczytuiąc, równie za naypoważnieyszą, iako i naygodnieyszą stanu swego, a nie spuszczać się na osoby mniey o cudze dobro dbaiące, a często pełne błędów i złych nałogów. *4to.* Uwaga rodziców i troskliwe roztrząsanie wszystkiego, co się do edukacyi dzieci stosuie, kierować ich postępowaniem będzie, aby rostropne pomiarkowanie i śrzodek zachowywali w obchodzeniu się względem dzieci, co do ciepła, zimna, kąpieli, pokarmu, odzienia, hartowania sił i tym podobnych rzeczy, według okoliczności zdrowia, składu ciała, pory czasu, etc. zawsze iednak pewni u siebie być maią, iż gorąco, powietrze zamknięte, krępowanie, gnuśne leżenie, miękka pościel, zbytnie w szaty otulenie, osłabia, wątli i zniewieściałym czyni żyć zaczynaiącego człowieka. *5to.* Za wzmagaiącym się wiekiem i wzrostem dziecięcia, pomnażać w nim należy rzeskość, szykowność i siłę, daiąc mu wolność biegania i skakania, wprawuiąc go, bez zbytniego silenia, w okazywanie i nabywanie mocy, przez gry trudnieysze, gonitwy, ieżdżenie na koniu męszczyzn, ugadzanie pociskami, i innym tego rodzaiu ćwiczeniem: do czego stosuie się niżey podane na szkoły opisanie

gry i zabaw w czasach rekreacyi*). *6to.* Zbytnie fukanie, strofowanie, prędkość i łatwość karania, uciska w dziecięciu i głuszy równie żywość umysłu, iako i ciała *7mo.* Gdy przyidzie do początków nauk, z czym się ani spieszyć ani opóźniać należy, miarkuiąc się okolicznościami słabego lub dobrego zdrowia dziecięcia, otwartości lub tępości dowcipu i tym podobnemi; wtedy nieodstępnie tego rodzice przestrzegać powinni, aby nagle nieobciążać młodocianego umysłu naukami, gdyż w dalszym czasie doyrzalszego rozumu, więcey dzień ieden sprawi, niż długi przeciąg lekcyi w zahukanym a nierozumieiącym niemowlęciu. Smak młodym sprawiać należy w uczeniu się, aby tę zabawę mieli za rozrywkę, aby nauki i uczących kochali. Nic mniey nie przystoi rodzicom, iako uwodzić się ową próżną a równie śmieszną, iako szkodliwą chęcią, żeby się dzieci z dowcipem i obciążaiącemi samą pamięć naukami popisywały. Naypierwsze i naydostoynieysze staranie być powinno, żeby nabywały rozsądku (którego miara iest każdemu wiekowi przyzwoita) i wczesnych skłonności ku dobremu, zamiłowaniu prawdy, i rzetelności; czego wszystkiego, bez namów moralnych, bez napominania i strofowania nabiorą, kiedy widzieć będą rodziców, i tych, którzy ie otaczaią, rozsądnie mówiących i poczciwie czyniących.

2do. Kiedy iuż rodzice do szkół publicznych dzieci oddadzą, Rektorowie, Prefekci, nauczyciele, za iedną z istotnych powinności mieć sobie będą, nieprzerwanie z edukacyą moralną łączyć edukacyą fizyczną, i w tey mierze rządzić się maią temi prawidłami. *1mo.* W dawaniu nauk starać się należy, aby dać uczniom poczuwać smak z powiększania wiadomości, iżby sami lubili naukę, z ochotą i wesołością się do niey przykładali; aby nie obciążać umysłu, a zwłaszcza pamięci młodego, więcey na uwagę i rozmysł, który naygruntownieyszą czyni pamięć, aniżeli na oschłe wzmiankowanie rzeczy, albo słów, części nauk i osnowę ich podaiąc. *2do.* Utrzymuiąc młódź w granicach powolności, uszanowania ku starszym, i obyczayności wiekowi temu przyzwoitey, dawać iey przystoyną wolność mówienia i czynienia, nie tłumić w niey rzeskości i żywości przyrodzoney, ale umieć ią obrócić dobrze i ku dalszym korzyściom kierować: wystrzegać się zatym ustawicznego strofowania i fukania, potrzebnym napomnieniom moc i dzielność daiąc, przez rozsądne okazywanie skutków z ich błędów lub przywar, i przekonania na rozum. *3tio.* Doglądać przełożeni powinni, aby mieszkania dzieci iak nayzdrowsze były, aby iak nayczęściey izby przewietrzane i od zbytniego gorąca chronione, aby się młódź wprawiała w iak naywiększe około siebie, i około rzeczy swoich ochędóstwo. Wmawiać w dzieci będą wstręt wszelkiey miękkości, i zniewieściałey delikatności w pościeli, odzieniu, unikaniu trudów, lękliwości i boiaźni, które i zdrowiu szkodzą, duszę osłabiaią, i pogardę a pośmiech ściągać zwykły. *4to.* Rektor, Prorektor z Prefektem i nauczycielami uczyni ułożenie, które dyrektorom podane będzie, aby każdego dnia szkolnego, czasy wyznaczone były na rozrywkę dla dzieci, a zwłaszcza po obiedzie, i wieczorem, wyraźnie stanowiąc, aby codzień, ile możności, na wolnym powietrzu zabawiały się, a kiedy tego pora niedozwoli, różne ćwiczenia i rozrywki odbywały w domach: i takowe ułożenie wiadome Professora lub Prefekta być powinno uczniom. *5to.* Podczas rekreacyi i wakacyi, ćwiczenia sił, gry, rozrywki, cały czas zabierać powinny, miarkuiąc wszystko rostropnością, przez wzgląd okoliczności wieku, równych lub nierównych sił dzieci, zdrowia, przeszłego

---

*) W Rzeczypospolitey Rzymskiey, kiedy kogo o złą edukacyą zawstydzić chciano, zwyczay był mówić: *nec literas novit, nec natare*: ani czytać, ani pisać, ani pływać nie umie.

wychowania etc. *6to.* Takowe zaś ćwiczenia i gry, do mocy, szykowności, zręczności i szybkości ciała, do męstwa i odwagi pomagaiące, nayprzyzwoitsze zdaią się te: gra w piłkę z ubieganiem się i żywym obracaniem; palon, czyli gra w dużą piłę, ciskanie zręczne kamieni na wodę, gonitwy do pewnego kresu, wyprzedzanie się na wzgórki i przykre mieysca, potykanie się w palcaty, ieżdżenie konno, rozmierzanie ogrodów, pól, mieysc do przystępu trudnieyszych, i tym podobne. *7mo.* Za godne Szlacheckiey młodzi poczytać się powinny ćwiczenia takowe, które obrotów żołnierskich, w ciągnieniu, szykowaniu, dobywaniu, i bronieniu iakiego mieysca naśladuią: nic bardziey do wpoienia męstwa, mocy duszy, szlachetney wielkomyślności i ducha starodawnego rycerstwa nie pomoże, iako takowa młodzi zaprawa. W niey rostropnie kierowani nauczą się rozeznawać bezrozumne iunactwo od prawdziwego męstwa i waleczności: zawczasu przekonani zostaną o tey prawdzie, i do uiszczenia iey przygotuią się: iż każdy obywatel, we wszystkich kraiach, ale osobliwie w Rzeczypospolitey, żołnierzem, to iest obrońcą oyczyzny swoiey być powinien, nie oglądaiącym się na płacę, lecz idący torem sprawiedliwości i honoru. A iako Przełożeni i dozorce nad edukacyą, w zwyż wymienionych ćwiczeniach i rozrywkach, bronić iak naypilniey maią wszelkich zdrad, podstępów, napastowania, przewodzenia mocnieyszych nad słabszemi, okazywania iunactwa i zuchwalstwa, gdy się zaś co takowego przytrafi, surowo karać; tak z drugiey strony wielce pomoże, kiedy nie lękliwych, nie delikatnych, odważnieyszych i zwyciężców w grach i ćwiczeniach, iawnie, bez poniżenia nikogo, pochwalać, gałązki lub wieńce im ofiarować, na czele innych w podobnych rozrywkach stawiać, drugich do sławienia wierszem wygraney spółucznia zachęcać będą Tak nierozdzielnym idąc związkiem edukacya moralna z edukacyą fizyczną, będą zdolne dać społeczności cnotliwego człowieka, oyczyźnie dobrego obywatela.

REGESTR ROZDZIAŁÓW.

Rozdział I. Stan Akademicki. — *Rozdział II.* Szkoły Główne. — *Rozdział III.* Konkursa do katedr Szkół Głównych. — *Rozdział IV.* Wizyta Zgromadzeń Akademickich i Szkół Narodowych. — *Rozdział V.* Kandydaci do Stanu Akademickiego. — *Rozdział VI.* Zgromadzenia Akademickie. — *Rozdział VII.* Obrady Zgromadzeń Akademickich. — *Rozdział VIII.* Rektor Wydziałowy, Prorektor. — *Rozdział IX.* Dom. — *Rozdział X.* Kassa Prowincyonalna. — *Rozdział XI.* Nabożeństwo, i odprawuiący posługi duchowne. — *Rozdział XII.* Zasłużeni. — *Rozdział XIII.* Prefekt Szkół. — *Rozdział XIV.* Nauczyciele. — *Rozdział XV.* Klassy i Nauki. — *Rozdział XVI.* Szkoły maiące mniey od sześciu Professorów. — *Rozdział XVII.* Examina i popisy. — *Rozdział XVIII.* Uczniowie. — *Rozdział XIX.* Uczniowie funduszowi. — *Rozdział XX.* Dyrektorowie. — *Rozdział XXI.* Czas wolny od nauk, Szkół otwarcie. — *Rozdział XXII.* Szkoły Parafialne. — *Rozdział XXIII.* Płaca. — *Rozdział XXIV.* Sąd, Kary, Nadgrody. — *Rozdział XXV.* Edukacya Fizyczna.

Dyrekcja Państw. Kursów Nauczycielskich w Krakowie

Uwaga wydawcy. W pierwotnem wydaniu warszawskiem z roku 1783 i wileńskiem z r. 1819 następują teraz tablice, na które tekst często się powołuje. Idąc w ślad za wydaniem lwowskiem z r. 1872 przez Stanisława Sobieskiego, w niniejszem wydaniu, ze względów oszczędności, zamiast tablic, treść ich całkowitą podajemy w zwykłym druku.

TABL. I. ROZ. XV.

Rozłożenie nauk i godzin w szkołach o sześciu professorach, z których na każdego przypada na tydzień po godzin 20.

KLASSA I.

Professor pierwszey Klassy. Grammatyka: wypisy łacińskie, godz. 9.— Arytmetyka 6. — Formowanie charakteru 2. — Początki Geografii teraźnieyszey 2. — Moralna nauka, i wypisy łacińskie 1. —

KLASSA II.

Professor drugiey Klassy. W tey Klassie dalsze prowadzenie nauk tymże porządkiem, co wyżey, z Książek Elementarnych, które są przepisane.

KLASSA III.

W. Professor Wymowy. Grammatyka; wypisy z Korneliusza Neposa; Listy Cycerona i Pliniusza 8. — *M. Prof. Matematyki.* Powtórzenie Arytmetyki 2. — Część pierwsza Geometryi 4. — *F. Prof. Fizyki.* Historya naturalna o Ogrodnictwie 2. — Wypisy łacińskie do tegoż 1. — *P. Prof. Prawa.* Dzieie Assyryiskie i Perskie z Geografią, i wypisy łacińskie 2. — Moralna nauka i wypisy łacińskie 1.

KLASSA IV.

Prof. Wym. Wypisy z tychże Autorów, co wyżey; ćwiczenie się w wymowie 3. — *Prof. Matem.* Kończenie części pierwszey Geometryi 4 — Algebra 4 — *Prof. Fiz.* Historya naturalna o Rolnictwie, i wypisy łacińskie do tegoż 2. — Wstęp do Fizyki 4. — *Prof. Prawa.* Dzieie Greckie z Geogr. i wypisy łaciń. 2. — Moralna nauka i wypisy łacińskie do Moralney 1.

KLASSA V. Dwóletnia.

ROK I. Prof. Wym. Razem pierwszoletni i drugoletni. Wypisy z Poetów Klassycznych; Mowy niektóre 3. — *Prof. Mat.* Część druga Geometryi 4. — *Prof. Fiz.* Przypomnienie wstępu do Fizyki, i Część iey pierwsza 6. — Historya naturalna o Kopalnych, i wypisy łacińskie do tey materyi 2. — Botanika 1. — *Prof. Pr.* Dzieie Rzymskie z Geografią; wypisy łaciń. do Dzieiów 3. — Powtórzenie Moralney z poprzedzaiących Klass, i wypisy łać. do Moralney 1.

ROK II. Prof. Wym. Razem pierwszol. i drugol. Wypisy z Poetów Klassycznych w rozmaitym rodzaiu; Mowy niektóre 3. — *Prof. Mat.* Kończenie Algebry 2. — Rysunki miernicze i inne potrzebne 2. — *Prof. Fiz.* Przypomnienie wstępu do Fizyki, i Część iey druga 6 — O zachowaniu zdrowia, i wypisy łacińskie do tegoż 2. — Botanika 1. — *Prof. Pr.* Moralna i Prawo 3. — Wypisy łacińskie do Moralney 1.

KLASSA VI.

Prof. W. Uwagi i wiadomości o Wymowie i Poezyi; Mowy Cycerona, Liwiusza, Kurcyusza, Tacyta; List Horacyusza *de arte Poetica* 6. — *Prof. M.* Logika 2. — *Prof. F.* Historya sztuk i kunsztów; wypisy do tychże łacińskie 2. — *Prof. P.* Moralna i Prawo 7. — Dzieie Narodowe 2. — Wypisy łacińskie do Moralney nauki i Prawa 1.

Nota. 1mo. Nauka chrześciańska będzie dawana w każdą Niedzielę i w Święta. — *2do.* Lekcye ięzyków cudzoziemskich dawane będą przez dwanaście godzin w tydzień uczniom na trzy części podzielonym, iak się wyraża w rozłożeniu dziennym tey Tablicy, i podług opisu w Roz. XV. *Klassy i Nauki*, pod tytułem: *Ięzyki cudzoziemskie etc.* do którego opisu stosować się ma rozłożenie i innych pobocznych lekcyi.

NRO 1mo DO TABL. I.

Rozłożenie dzienne Tablicy I. na godziny porządkiem klass sześciu z odmianą Professorów.

KLASSA I.

Prof. pierwszey Kl. Godziny. Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Gramat. wypisy łaciń. — Wtor. Czw. Sob. Aryt. — Od 2 — 3. Śrz. Sob. i od 3 — 4. Sob. Gramat. wypisy łaciń. — Od 2 — 3. Pon. Piąt. Charakter — Od 3 — 4. Pon. Piąt. Początki Geogr. teraźniey. — Śrzoda. Moralna, wyp. łać.

KLASSA II.

Professor 2giey Klassy będzie prowadził dalszy ciąg tych samych nauk tymże porządkiem, co wyżey.

KLASSA III.

Pr. W. Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. i od 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Gramat. wypisy łacińskie.—*Pr. M.* Od 8 — 9 i 9 -- 10. Wtor. Arytm. Czw. i Sob. Geometr. — *Prof. F.* Od 2 — 3. Śrz. Wypisy łać. do Ogrodn. Od 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. Ogrodnictwo. — *Pr. P.* Od 2 — 3. i 3 — 4. Pon. Dzieie, wyp. łać. — Od 3 — 4. Śrz. Moral. wyp. łać.

KLASSA IV.

Prof. W. Od 2 — 3. i 3 — 4. Pon. i 3 — 4 Piąt. Wyp. łać. ćwiczenie się w wym. *Pr. M.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Geom. Piąt. Algebra. Od 2 — 3. Pon. i od 3 — 4. Śrz. Algebra. *Pr. F.* Od 8 — 9. i 9 10. Wtor. Czw. Wstęp. do Fizyki. Od 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Rolnictwo, wyp. łać.—*Pr. P.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Sob. Dzieie, wyp. łać. Od 2 — 3. Śrz. Moralna, wyp. łać.

KLASSA V. Dwoletnia.

ROK I. Pr. W. Od 2 — 3. Pon. Od 2 — 3. i 3 — 4. Śrz. Wyp. łać. mowy niektóre. — *Pr. M.* Od 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. Sob. część druga Geometryi. — *Pr. F.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Fizyka. Od 8 — 9. i 9 — 10. Sob. Kopalne, wyp. łać. Od. 3—4. Pon. Botanika — *Pr. P.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Czw. Od 8 — 9. Wtor. Dzieie, wyp. łać. Od 9 — 10. Wtor. Powtórzenie Moralney, wyp. łać.

ROK II. Pr. W. iak w roku I. *Pr M.* Od 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. Algebra. Sob. Rysunki miernicze. — *P. F.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Fizyka. Od 8 — 9. i 9 — 10. Sob. O zdrowiu. i wyp. łać. Od 3 — 4. Pon. Botanika. *Pr. P.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Czw. i od 8 — 9. Wtor. Moral. Prawo. Od 9 — 10. Wtor. Wypisy łać. do Moraln.

KLASSA VI.

Pr. W. Od 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Czw. Sob. Uwagi i wiadomości o wymowie i poezyi; wyp. łać. — *Pr. M.* Od 2 — 3. i 3 — 4. Śrz. Pon. Logika. *Pr. F.* Od 2 — 3. Pon. i 3 — 4. Śrz. Hist. sztuk i kunszt. wyp. łać. — *Pr. P.* Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Moral. Prawo. Od 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Moral. Prawo, wyp. łać. Od 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Moral. Prawo, wyp. łać. Od 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. Dzieie narod.

Msza Studentska co dzień ma się zaczynać o siódmey godzinie.

Język Niemiecki. Od 10 — 11. Pon. Śrz. Piąt. Sob. Poczynaiący.
Od 10 — 11. Wtor. Czwart. Postępuiący.
Od 1 — 2. Pon. Sob. Postępuiący.
Od 4 — 5. Pon. Śrz. Piąt. Sob. Doskonalący się.

Nota. Wolno będzie Rektorowi odmienić którą godzinę lekcyi ięzyka Niemieckiego, ieśliby inne lekcye extraordynaryine tego wyciągały, bez umnieyszenia iednak liczby godzin; takoż w zimie, maiąc wzgląd na dni krótkie, lekcyą Niemiecką od 4 do 5. może przełożyć na inny czas; porządku zaś nauk pryncypalnych żadney niewolno mu czynić odmiany.

NRO 2do DO TABL. I.

Toż samo rozłożenie tablicy I. na godziny, porządkiem klass i dni.

(Tej tablicy nie podajemy, gdyż zawiera to samo, co poprzednia, tylko w innym układzie. *Wyd.*)

TABL. II. ROZ. XVI.

Rozłożenie nauk i godzin w szkołach o trzech Professorach, z których na każdego przypada na tydzień po godzin 20.

KLASSA I. Dwóletnia.

Professor 1. Klassy. Dla pierwszoletnich Grammatyka na Klassę 1. Dla drugoletnich Grammatyka na Klassę II. Wypisy łacińskie iedneż będą dla obóletnich; iednego roku, co na Klassę I.; drugiego, co na drugą w szkołach o sześciu Professorach są wyznaczone. God. 10. —

Nota. Gdy pierwszoletni biorą lekcyą Gramatyki, drugoletni maią sobie przypominać i poprawiać pierwszoletnich. Gdy się tłumaczy drugoletnim, pierwszoletni będą częścią słuchać, co iuż mogą na swych początkach poiąć, częścią tłumaczyć na piśmie wypisy, częścią charakter formować.

Dla pierwszoletnich Moralna nauka na Klassę I. i wyp. łać. Dla drugoletnich Moralna nauka na klassę, II. i wypisy łacinskie. God. 1.

Nota. Wszyscy razem będą słuchać iedney i drugiey części, iako łatwych do zrozumienia.

Dla pierwszol. Arytmetyka. Dla drugol. Dalsza Arytmetyka. God. 6

Nota. Gdy się pierwszoletnim lekcya daie, drugoletni będą sobie przypominać, i pierwszoletnich poprawiać. Gdy drugoletni biorą swoię lekcyą, pierwszoletni będą częścią słuchać applikacyi łatwieyszey, częścią rozwiązywać na piśmie zadane sobie przykłady.

Formowanie charakteru dla obóletnich god. 1.

Dla obóletnich Początki Geografii teraźnieyszey. God. 2. — Wszyscy razem słuchać maią.

KLASSA II. Dwóletnia.

Prof. Wym. i razem Moralney. Dla pierwszol. Grammatyka z Klassy III. o 6. Prof,

Dla drugol. Taż sama. Tey wraz z pierwszoletniemi będą słuchać dla wrażenia sobie w pamięć prawideł Gram. Wypisy z Korneliusza, listy Cycerona i Pliniusza iedneż będą dla obóletnich; wzięte iednego roku z Klassy III. drugiego z IV. szkół o sześciu Professorach, God. 6.

Dla pierwszol. Dzieie Assyryiskie i Perskie wraz z Geografią, i wypisy do tych łacińskie — Dla drugol. Greckie z Geografią, i wyp. łać. God. 2.

Nota. Wszyscy razem maią słuchać Dzieiów, które z wypisami łacińskiemi będą brane z Klass III. i IV. szkół o 6 Prof. — Podobnie Moralna dla obóletnich wraz z wypisami łać. do tey materyi wzięta z Klass III. i IV. God. 1.

Prof. Matem. i razem Historyi naturalney. Dla pierwszol. Powtórzenie Arytmetyki i Część pierwsza Geometryi. Dla drugol. Kończenie części pierwszey Geometryi. God. 8.

Nota. Daiąc tę lekcyą podobnie postąpić należy, iak w pierwszey Klassie podczas Arytmetyki dawaney dla obóletnich.

Razem dla pierwszol. i drugol. Historya naturalna na przemiany, iednego roku o ogrodnictwie brana z klassy III., drugiego o rolnictwie z IV. szkół o 6. Prof. God. 2.

Wypisy łacińskie stosowane do teyże materyi. God. 1.

KLASSA III. Dwóletnia.

ROK I. Prof. Wym. i razem nauki mor. Razem dla pierwszol. i drugol. Ćwiczenie się w wymowie, Mowy niektóre; wypisy z różnych Poetów Klassycznych. Iak w Klassie V. Roku I. szkół o 6. Prof. — God. 6.

ROK II. Razem dla pierwszol. i drugol. Ćwiczenie się w wymowie. Nowy niektóre; wypisy z różnych Poetów Klassycznych. Iak w Klassie V. Roku II. God. 6.

Rok. I. Dzieie Rzymskie z Geografią i wypisy do tych łać. z Klassy V. Roku I. God 4. — Powtórzenie Moralney z poprzedzaiących Klass i wypisy łać. podobnie, iak w Klassie V. Roku I. God. 1.

Rok. II. Moralna, prawo, i wypisy łać do tey materyi, iak w Kl. V. Roku II. God. 4. — Dzieie narodowe z Kl. VI. God. 1.

Prof. Matem. i zarazem Histor. natur. Rok. I. Druga część Geometryi. God. 4. — Rysunki miernicze i inne. God. 1. *Rok II.* Algebra. God. 4. — Botanika God. 1.

Rok I. Wstęp do Fizyki z Klassy IV. szkół o 6 Prof. God. 4. — *Rok II.* Historya naturalna o kopalnych i wypisy łać. iak w Kl. V. Roku I. God. 2. — Historya sztuk i kunsztów; wypisy łać. do tychże; iak w Kl. VI. God. 2.

Nauka chrześciańska będzie dawana w każdą Niedzielę i Święta.

NRO 1mo DO TABL. II.

Rozłożenie dzienne Tablicy I. na godziny, porządkiem trzech Klass z odmianą Professorów.

KLASSA I. Dwóletnia.

Professor pierwszey Klassy. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Od god. 2 — 3. i 3 — 4. Śrz. Sob. Gram. wyp. łać. — Od god. 3 — 4. Piąt. Moral. wyp. łać. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Czw. Sob. Arytm. Od god. 2 — 4. Charakter. — Od god. 2 — 3. Piąt. Początki Geogr. teraźń.

KLASSA II. Dwóletnia.

Prof. Wym. i Moral. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Gram. wyp. łać. Od god. 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Dzieie, wyp. łać. — Od god. 3 — 4. Śrz. Moral. wyp. łać.

Prof. Geom. (Mat.) i Hist. nat. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Arytm. — Czw. i Sob. Geomet. — Od god. 2 — 3. i 3 — 4. Pon. Geometrya. — Od god. 2. — 3. Śrz. Wyp. łać do Ogrod. albo Roln. — Od god. 2 — 3. 3 — 4. Piąt. Ogrodnict. albo Rolnictwo.

KLASSA III. Dwóletnia.

ROK I. Prof. Wym. i Moral. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Czw. Sob. Ćwiczenie sie w wymowie. wyp. łać. — Od god. 2 — 3. i 3 — 4. Pon. Piąt. Dzieie, wyp. łać. Od god. 2 — 3. Śrz. Powtórz. Moral. wyp. łać.

Prof. Geom. i Hist. nat. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Pon Piąt. Część druga Geometryi. — Od god. 3 — 4. Śrz. Rysunki miern. — Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Śrz. i od god. 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Wstęp do Fizyki.

ROK II. Prof. Wym. i Moral. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Czw. Sob. Ćwiczenie się w wymowie, wyp. łać. — Od god. 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. Pon. Moralna, Prawo, wyp. łać. — Od god. 2 — 3. Śrz. Dzieie narod.

Prof. Geom. i Hist. nat. Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Piąt. Algebra. Od god. 3 — 4. Śrz. Botanika. — Od god. 8 — 9. i 9 — 10. Śrz. Kopalne, wyp. łać. — Od god. 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Hist. sztuk i kunsztów, wyp. łać.

Msza studentska codzień ma się zaczynać o godzinie siódmey.

NRO 2do DO TABL. II.

Toż samo rozłożenie Tablicy III. na godziny, porządkiem Klass i dni.

(Tej tablicy nie podajemy, gdyż zawiera to samo, co poprzednia, tylko w innym układzie. *Wyd.*)

TABL. III. ROZ. XVI.

Rozłożenie nauki i godzin w szkołach o czterech Professorach, z których na każdego przypada przez tydzień po godzin 20.

KLASSA I. Dwóletnia.

Professor pierwszey Klassy. W tey klassie Grammatyka, i inne nauki będą dawane przez godzin 20 na tydzień, tym sposobem, iakt iest na

Tablicy II. dla pierwszey klassy dwóletniey w szkołach o trzech Professorach, i w rozłożeniu teyże dziennym przepisany.

KLASSA II. przez ieden Rok.

Prof. Wym. i razem Moral. Grammatyka; wypisy z Korneliusza Neposa; Listy Cycerona i Pliniusza God. 6. Jak w Klassie III. o 6. Prof. — Dzieie Assyryiskie; wypisy do tych łać. God. 1.

Moralna, wyp. łać. God. 1. Wszystko iak w Kl. III. szkół o 6. Prof.

Prof. Matem. Powtórzenie Arytmetyki God. 2. Część pierwsza Geometryi. God. 6. Rysunki miernicze. God. 1.

Prof. Fizyki. Ogrodnictwo. God. 2. Wypisy łać. do tegoż God. 1. Jak w Klassie III. szkół o sześciu Prof.

KLASSA III. przez ieden Rok.

Prof. Wym. i Moral. Wypisy z tychże Autorów, co wyżey. Ćwiczenie się w wymowie. God. 3 Jak w Klassie IV. szkół o 6. Pof. — Dzieie Greckie z Geografią; wyp. łać. God. 1. — Moralna i wyp. łać. God. 1. Jak w Klassie IV szkół o 6. Prof.

Prof. Matem. Algebra. God. 4. — Kończenie Części pierwszey Geometryi i Część iey druga. God. 3.

Prof. Fizyki. Rolnictwo. God. 2. Wyp. łać. do tegoż. God. 1. — Wstęp do Fizyki. God. 4. Jak w Klassie IV. szkół o 6. Prof. — Botanika. God. 1.

KLASSA IV. Dwóletnia.

ROK I. Prof. Wym. i Moral. Razem dla pierwszol. i drugol. Wyp. z różnych Poetów Klassycznych; mowy niektóre. God. 1. Jak w Klassie V. Roku I. i II. szkół o 6. Prof — Rok. II. Razem dla pierwszol. i drugol. Uwagi i wiadomości o Wymowie i Poezyi; Mowy Cycerona, Liwiusza, Kurcyusza, Tacyta; List Horacyusza *de arte Poetica.* Jak w Kl. VI. God. 5.

Rok. I. Dzieie Rzymskie z Geografią; i wyp. łać. do tychże. God 3. — Moralna, Prawo, wyp. łać. God. 3. Jak w Kl. V. Roku I. i II. — Rok II. Dzieie narod. z Klassy VI. God. 1. — Powtórzenie Moralney z poprzedzających Klass i wyp. łać. God. 1.

Prof. Matem. Rok I. Kończenie Części drugiey Geometryi. God. 3. — Rysunki Miernicze. God. 1. — Rok II. Kończenie Algebry. God. 1. — Logika z Klassy VI. God. 2.

Prof. Fizyki. Rok I. Przypomnienie wstępu do Fizyki i Część iey pierwsza. God. 6. — Histor natur. o kopalnych i wyp. łać. do tychże. God. 2. — Botanika God. 1. — Jak w Kl. V. Roku I. szkół o 6. Prof. — Rok. II. Przypomnienie wstępu do Fizyki i Część iey druga; iak w Kl. V. Roku II. God. 6. — O zachowaniu zdrowia, i wyp. łać. z Klassy V. Rok. II. God. 1. — Historya sztuk i kunsztów; wyp. łać.; iak w Kl. VI. God. 2.

Nauka chrześciańska będzie dawana w każdą Niedzielę i w Święta.

NRO 1mo DO TABL. III.

Rozłożenie Tablicy III. na godziny, porządkiem czterech Klass z odmianą Professorów.

KLASSA I. Dwóletnia.

Professor pierwszey Klassy. Godziny od 8 — 10 i od 2 — 4. W tey Klassie lekcye iść będą podług rozłożenia dziennego przyłączonego do Tablicy II. Nro. 1mo.

KLASSA II. przez ieden Rok.

Prof. Wym. i Moral. Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Gram. wyp. łać. — Od 2 — 3. Śrz. Dzieie, wyp. łać. Od 3 — 4. Sob. Moral. wyp. łać.

Prof. Matem. Od 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Arytm. Czw. Sob. Geometr. Od 2 3. i 3 — 4. Pon. Geometr. Od 2 — 3. Sob. Rysunki miernicze.

Prof. Fiz. Od 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. Ogrodnictwo. Od 3 — 4. Śrz. Wyp. łać. do Ogr.

KLASSA III. przez ieden Rok.

Prof. Wym. i Moral. Od 2 — 3. i 3 — 4. Piąt. i od 2 — 3. Sob. Wyp. łać. ćwiczenie się w wymowie. — Od 2 — 3. Pon. Dzieie, wyp. łać. — Od 3 — 4. Śrz. Moral. wyp. łać.

Prof. Matem. Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Algebra. Piąt. Geomet. Od 3 — 4. Sob. Geometrya.

Prof. Fiz. Od 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Czw. Wstęp do Fizyki. Sob. Rolnictwo. Od 2 — 3. Śrz. Botanika. Od 3 — 4 Pon. Wyp. łać. do Roln.

KLASSA IV. Dwóletnia.

Prof. Wym. i Moral. Rok. I. Od 3 — 4. Pon. Wyp. łać. mowy niektóre. Od 8 — 9. Sob. Od 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Dzieie, wypisy łać. Czw. Moralna, wyp. łać. Od 9 — 10. Sob. Moral. wyp. łać. — Rok. II. Od 8 — 9. i 9 — 10. Wtor. Czw. Uwagi i wiad. o wymowie i Poezyi, wyp. łać. Od 9 — 10. Sob. toż samo. Od 8 — 9. Sob. Dzieie narodowe. Od 3 — 4. Pon. Powtórzenie Moralney; wyp. łać.

Prof. Matem. Rok. I. Od 2 — 3. Piąt. Rysunki miern. Od 2 — 3. i 3 — 4. Śrz. i od 3 — 4. Piąt. Geometr. — Rok. II. Od 2 — 3. i 3 — 4. Śrz. Algebra. Piąt. Logika.

Prof. Fiz. Rok I. Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Fizyka. Od 2 — 3. Pon. Botanika. Od 2 — 3. i 3 — 4. Kopalne; wyp. łać. — Rok. II. Od 8 — 9. i 9 — 10. Pon. Śrz. Piąt. Fizyka. Od 2 — 3. Pon. O zdrowiu wraz z wypisami łać. Od 2 — 3. i 3 — 4. Sob. Historya sztuk i kunszt. wyp. łać.

Msza studentska codzień ma się zaczynać o godzinie siódmey.

NRO 2do DO TABL. III.

Toż samo rozłożenie Tablicy III. na godziny, porządkiem klass i dni.

(Tej tablicy również nie podajemy, gdyż zawiera to samo co poprzednia, w innym układzie. *Wyd.*)

TABL. IV. ROZ. XVI.

Rozłożenie nauk i godzin w Szkołach o pięciu Professorach, z których na każdego przypada przez tydzień po godzin 20.

Gdzieby dla liczności uczniów potrzeba było mieć pięciu Professorów, porządek dla tych będzie ułożony stosownie do trzech poprzedzaiących Tablic, a to w ten sposób: ieżeliby większa liczba uczniów była w pierwszych klassach, tedy Klassy I. i II. póydą tym rozłożeniem nauk i godzin, iakie iest na Tablicy I. ułożoney na szkoły o sześciu Professorach; trzy zaś

dalsze wypełnią przepis Klass II. III. i IV. na Tablicy III. szkół o czterech Professorach, tak, iż Klassa druga na Tablicy III będzie uważana trzecią, trzecia czwartą, czwarta piątą, zachowuiąc wiernie rozłożenie nauk i godzin na każdą przepisane. Lecz, gdzieby większa liczba uczniów znaydowała się w wyższych klassach, tedy Klassa I. może być dwóletnia i stosowna do rozłożenia nauk i godzin, iakie iest na Tablicy II. szkół o trzech Professorach: cztery zaś dalsze wykonane będą, iak są rozrządzone na Tablicy I. szkół o sześciu Professorach, tak, iż klassa trzecia na Tablicy I. będzie uważana drugą, czwarta trzecią, piąta czwartą, szósta piątą. A zatym wyszczególnienie Tablicy IV. przez rozkład na pięciu Professorów tu się niekładzie, iako łatwo z poprzedzaiących mogącey się uformować, gdzieby potrzeba było tey liczby Nauczycielów. Ta tylko zostawuie się przestroga, ażeby nic niezdmieniać z porządku tygodniowego i dziennego nauk i godzin w nadmienionych trzech Tablicach i w innych do nich przyłączonych opisanego, które Rządcy szkół i Nauczyciele wiernie wypełnić powinni.

Nauka chrześciańska będzie dawana w każdą Niedzielę i w Święta.

Wzór I. Roz. IV.

PROTOKOŁ MIEYSCOWY WIZYT

PRZEZ

GENERALNYCH WIZYTATORÓW

LUB PRZEZ REKTORÓW WYDZIAŁU N.

odprawionych

W SZKOŁACH N.

ZACZĘTY

W MIESIĄCU N. ROKU N.

Nota. Papier tego Protokółu i innych ksiąg rządowych, ile można, będzie tey wielkości, iaką określaią wkoło linie na tym wzorze, a zwłaszcza rapporta posyłane do Szkoły Główney zachowaią koniecznie tę miarę papieru, dla łatwieyszey ich oprawy w iednę księgę.*)

*) Szerokości niespełna $20^1/_2$ centym, wysokości blisko $32^1/_2$ centymetrów. *W.*

Wizyta generalna szkół N. Zgromadzenia akademickiego lub XX. Piarów, Bazylianów etc. odprawiona w Roku N. przez N... generalnego wizytatora; lub przez N... Rektora Wydziału N. Zaczęta dnia N miesiąca N. skończona dnia N.

ZAGAIENIE WIZYTY NA OBRADZIE.

IMIONA OSÓB.

Dnia, *ut supra*, zaczęta i zagaiona iest Generalna Wizyta na obradzie zgromadzenia, którą składali, N. Rektor *vel* Prorektor, N. Prefekt, N. Zasłużony, N. Professor etc. N. Kaznodzieia. Po przemowie stosowaney do

okoliczności dałem do czytania instrument Delegacyi Wizytatorskiey; czytana była księga przestróg na przeszłey generalney wizycie zostawionych; uczynione potym pytania o stanie szkół, prowadzeniu nauk, postępku uczniów w nauce i obyczaiach; o Dyrektorach i fizyczney edukacyi; słowem przebieżone w generalności ustawy Kommissyi na szkoły przepisane. Powzięte z tey obrady potrzebne wiadomości osobno w pamiętniku zapisałem do dalszego rozważenia, z których, iako i z dalszych, w następuiących dniach robot ułożone artykuły są te:

Księgi Rządowe.

Podane mi były księgi tyczące się rządu szkół i domu, inwentarze etc. wyrażone pod rozdziałem VIII. *Rektor*, podług wzorów. *Te Wizytator, gdy będą dokładne, podpisze.*

Rozmowy osobiste.

Porządkiem, zacząwszy od Rektora, przyzywane były osoby zgromadzenia etc. Przełożenia ich są te etc. *Nic nie wyrazi w tym akcie, coby sekretu wyciągało; to zapisze osobno w swoim pamiętniku.*

Nabożeństwo.

Nabożeństwo się wypełnia stosownie do ustaw takowym porządkiem etc. Obchodzona bywa corocznym nabożeństwem pamięć dobroczyńców edukacyi. Msze się za nich odprawuią etc. Co zapisano bywa w księgę na to sporządzoną. *Nadmieni, ieśli sam tylko Kaznodzieia powinność duchowną odbywa, lub kto mu iest na pomocy.*

Dom, Kościół, Sale Szkolne.

Te budowle w dobrym stanie zostaią, równie iak biblioteka i *Musaeum. Naznaczy co przybyło, a co ubyło z Inwentarzów etc.* Stół spólny się utrzymuie, ekonomika tym idzie porządkiem etc.

Kassa prowincyonalna i płaca zgromadzeń.

Kassa w tym stanie etc. Płaca dochodzi wszystkieh etc. *Postąpi podług ustawy.*

Zwiedzenie Klass, liczba uczniów.

Zwiedzaiąc klassy, znalazłem liczbę uczniów wynoszącą do N. Lekcye idą podług rozłożenia nauk w ustawach przepisanego z książek elementarnych. Doświadczenie Klassy pierwszey trwało godzin N. drugiey godzin N. trzeciey etc. Zadawane były pytania przezemnie i przez NN. Znaydowali się przytomni NN. Ze wszystkich rodzaiów nauk uczniowie ściśle doświadczani byli. Naywięcey się popisali w pierwszey klassie NN. w drugiey NN. w trzeciey etc. Czytane były w wyższych klassach kompozycye, w niższych przeglądane formowania charakteru. Mowa stosowana do dzieła wizyty poprzedzała i kończyła każde doświadczenie. *Słowem zapisze różne mogące wypaść zdarzenia.*

Ięzyki cudzoziemskie.

Metrowie ięzyków NN. Przykładaią się do nich uczniowie w liczbie NN.

Examina miesięczne, popisy roczne.

Te się podług ustaw pełnią. Jest księga one zapisuiąca. Na popisach rocznych przytomni bywać zwykli goście NN. etc.

Kandydaci do Nauczycielstwa.

Wpraszaią się NN. Zgromadzenie o nich zaświadcza. Na doświadczeniach wizytatorskich wybornie się popisali etc.

Edukacya fizyczna, Dyrektorowie.

Zwiedzane bywaią przez Prefekta stancye uczniów, przestrzegane ochędóstwo, i porządek w pomieszkaniach etc. Gry są, piłka mustra, ubieganie się etc. Zdrowie służyło, lub podlegali słabościom. Dyrektorom czytaią sie ich ustawy etc. Przełożenia im podczas wizyty uczynione są te etc.

Uczniowie funduszowi.

W liczbie ich iest NN. Postępek, ochędóstwo. Na fundusz wpraszaią się ci NN.

Konwikty, Pensye.

Są z pozwoleniem Kommissyi te. Młódź w nich do szkół publicznych chodzi etc. *Wypytać się, ieśli nie ma szkół w okręgu wydziału bez pozwolenia Kommissyi.*

Szkoły Parafialne.

Są te NN. odległość ich taka etc. Urządzenie Rektora z Prorektorem względem wizytowania onych iest takie etc.

Patenta.

Bez patentów Prefekta lub listu Wizytatora nie byli do szkół przyimowani.

Sprawy.

Sprawy takowe były, tak się zakończyły etc. *lub* sąd przez Wizytatora złożony etc.

Inne artykuły.

Różne okoliczności, i zdarzenia mogą ieszcze uformować inne artykuły, które się w akt wizyty wpiszą, z przestrogą zawsze dla Wizytatora, aby sekretne wiadomości w pamiętniku iego tylko zostały. Przestrogi stosowane do tego aktu i innych okoliczności wpiszą się w księgę osobną, na to sporządzoną.

Zakończenie wizyty.

Po roztrząśnieniu wyrażonych i innych materyi tyczących się szkół i zgromadzeń, sprosiłem osoby, którym uczyniłem niektóre przełożenia, zaleciłem zachowanie ustaw etc. Dałem do czytania ten akt wizyty wciągniony w protokół mieyscowy, z którego wypis, aby podpisali, upraszałem. Dan N. dnia etc. N. Wizytator Generalny mpr.

Nota. Ta cała wizyta wypisana będzie dla Wizytatora z położeniem na początku:

Wypis z Protokółu mieyscowego Generalnych wizyt.

WIZYTA GENERALNA SZKÓŁ N.

Zgromadzenia etc.

Na końcu. Wyięto z protokółu, czyli Aktów Generalnych Wizyt szkół N.

Na co się zgromadzenie podpisuie.

wszyscy maią podpisać się.

Potym będzie dana do czytania księga osobna przestróg stosowanych do tego aktu i innych okoliczności, którey wzór następuie.

Wzór II. Rozdz. IV.

KSIĘGA PRZESTRÓG I ZALECEŃ.

ZOSTAWIONYCH

PRZEZ

GENERALNEGO WIZYTATORA

SZKOŁOM WYDZIAŁOWYM N. lub SZKOŁOM PODWYDZIAŁOWYM N.

NALEŻĄCYM DO WYDZIAŁU N.

ZACZĘTA W MIESIĄCU N. ROKU N.

ROK N.

W MIESIĄCU N.

Odprawiła się Wizyta Generalna, zaczęta dnia N. skończona N. którey Akt wciągniony iest w protokół mieyscowy Wizyt. Tu się osobne zostawuią zgromadzeniu przestrogi i zalecenia. *Naprzód etc.*

Wzór III. Roz. IV.

RAPPORT
WIZYTY GENERALNEY SZKÓŁ NN.

Wymieni wszystkie szkoły.

ODPRAWIONEY PRZEZ N. etc.

albo

WIZYTY WYDZIAŁU N.

Zawieraiącego Szkoły NN.

Odprawioney przez N. Rektora Wydziału N.

w roku N.

Dany Szkole Główney.

Nota. Papier tego rapportu będzie koniecznie takowey wielkości, iaką określaią wkoło linie na tym wzorze, a to dla łatwieyszey oprawy wszystkich rapportów w iednę księgę.

Rapport Wizyty Generalney przez N.

Przestroga. *Rozmaite są roboty pod czas Wizyty, iedne służące wszystkim szkołom, drugie właściwe niektórym mieyscom, inne naostatek wypadaiące z różnych zdarzeń i okoliczności: rapport zaś Wizytatora wszystko to zamykać i określić powinien. Bezstronność i rostropność powoduiąca go poda mu zdania; Akt wizyty, przestrogi i zapisania w pamiętniku podadzą mu materye.*

Artykuły Generalne wizyty wszystkim Szkołom służące.

Opisze krótko sposób swóy wizytowania generalnie we wszystkich szkołach zachowany: przywiedzie rzecz przemowy swoiey przy zagaieniu wizyty na obradzie, tudzież mów i przełożeń podczas zwiedzenia klass do uczniów mianych: wyrazi sposób, iakim czynił doświadczenia w ich postępku: nadmieni o rozmowach swoich z obywatelami, o innych robotach wszystkim szkołom spólnych, o zakończeniu wizyty etc.

Wyszczególnienie Wizyty.

I. WYDZIAŁ N.

I. Szkoły N.

STANU AKADEMICKIEGO lub ZAKONNE N.

Ma zachować porządek artykułów, iaki iest w akcie Wizyty położony, którego wypis przyłączy.

Zagaienie wizyty na obradzie.

Imiona osób.

Wizyta Generalna zaczęta i zagaiona była na obradzie zgromadzenia, dnia N. miesiąca N. Skończona dnia N. Szkoły te są o sześciu, trzech, czterech etc. Professorach. Imiona ich są położone w Tabelli generalney, i w akcie wizyty.

Księgi rządowe.

Da Wizytator zdanie o dokładności onych, podług Roz. VIII. *Rektor.*

Rozmowy osobiste.

Do tego, co w akcie wizyty wyraził, przyda wiadomości w swym pamiętniku zapisane, i szczególnieysze doniesienia tyczące się Szkół i edukacyi; wyrazi, iakie przedsięwziął potrzebne zaradzenia i śrzodki etc. Postąpi, iak przepisuie artykuł 11. w Roz. IV. *Wizyta.*

Nabożeństwo.

Opisze nabożeństwo, obyczaie osób zgromadzenia, dyrektorów i uczniów etc. Da zdanie o Kaznodziei.

Dom, Kościoł, Sale szkolne.

Do tego, co położył w akcie wizyty, przyda zdanie swoie o budowli, o dozorze domu, stole spólnym etc. da zdanie o Inwentarzach etc. *Musaeum* etc. podług art. 13. w Roz. IV. *Wizyta*; takoż podług Roz. IX. *Dom.*

Kassa prowincyonalna i płaca Zgromadzeń.

Podług tegoż 13 artykułu w Rozdziale IV. i podług Roz. X. względem Kassy postąpi i wyrazi wszystko w rapporcie. Nadmieni takoż, ieśliby co postrzegł zdrożnego względem płacy. Roz. XXIII, *Płaca*.

Zwiedzenie klass, liczba uczniów.

Do tego, co iest w akcie wizyty opisane, przyda w rapporcie zdania swoie o Rektorze, osobach zgromadzenia, lekcyach etc wymieni uczniów osobliwszym postępkiem przewyższaiących: postąpi we wszystkim podług artykułów 14. 15. 16. w Rozdz. IV. *Wizyta*, i innych przepisów w ustawach Rektora, Prefekta, Nauczycielów, uczniów, klassy i nauki etc.

Języki cudzoziemskie.

Da zdanie o metrach i uczniach, do czego przeczyta w Rozdz. XV *O ięzykach i innych pobocznych naukach.*

Examina miesięczne, popisy roczne.

Opisze, iak się te pełnią etc. Przeczyta Roz. XVII. *Examina i Popisy.*

Kandydaci do Nauczycielstwa.

Zapisze o nich zdania podług artykułu 16. w Roz. IV. *Wizyta*, i podług Rozdz. V. *Kandydaci.*

Edukacya fizyczna, dyrektorowie.

Postąpi w tym, i opisze podług przepisów w ustawach.

Uczniowie fundnszowi.

Stosować się ma do art. 18. w Rozdz. IV. *Wizyta*, i do Rozdz. XIX. *Uczniowie funduszowi.*

Konwikty, Pensye.

Postąpi podług art. 19. w Roz. IV. *Wizyta*, i art. 22 w Roz. VIII. *Rektor.*

Szkoły Parafialne.

Zachowa przepisy pod Rozdziałami IV. *Wizyta*, VIII. *Rektor*, XXII. *Szkoły Parafialne.*

Patenta, *Sprawy*, *Obrady zgromadzeń*, *wizyty ektorów Wydziałowych* uformuią tyleż artykułów Wizytatorowi do rapportu. Prócz tych, inne artykuły wypaść mogą z różnych okoliczności, zdarzeń etc. Przeto Wizytator ma dobrze wrazić sobie Rozd. IV. o *Wizytach*, a w szczególności art. 6; takoż ma mieć przed oczyma całe Ustawy Kommissyi Edukacyi na szkoły przepisane, do których się ma stosować, i ieśli te przez zgromadzenia Akademickie były pełnione, przeświadczyć się, wykonanie onych zalecić, i wiernie Szkole Główney rapportować etc.

Zakończenie wizyty i zostawione przestrogi.

Po przeczytaniu Aktu Wizyty przed zgromadzeniem, i podpisaniu przez nie wypisu tegoż aktu z protokołu, czytane były następuiące przestrogi

i zalecenia, zostawione w księdze na to sporządzoney. *Tu ie wszystkie wiernie wyrazi.*

II. Szkoły N. Zgromadzenia N.

Podobnie w każdych szkolach przeydzie wszystkie opisane artykuły, stosuiąc ie do każdego mieysca.

Tabella generalna Wizyty przez N. odprawioney.

Wydział	Szkoły należące do Wydziału.	Osoby Zgromadzenia	Metrowie.	Kalecy	Uczniowie Funduszowi.	Szkoły Parafial.
Wielkopolski.	Poznań	Rektor N. Prefekt N. Professor N. etc. Kaznodz. N. Zasłużon. N.	N.	N.	N. etc.	N. etc.
	Kalisz	Prorekt. N. etc.	N.	N.	N.	N.
Wydział N.	N.	N.	N.	N.	N.	N.

Wzór IV. Roz. VII.

DZIEIE

OBRAD WYDZIAŁOWYCH N.

Odprawionych w mieście N.

Zaczęte w miesiącu N. Roku N.

Dzieie obrad wydziałowych.

Rok N. Dzień Miesiąca N. Zagaione iest posiedzenie z osobami zgromadzonemi, dla wybrania osób na urzędy, podług ustaw Prześwietney Kommissyi.

Znaydowały się na tym posiedzeniu:

1mo. Osoby szkół tuteyszych Wydziałowych NN.

2do. Osoby szkół N. N. należących do tego Wydziału N.

(Należy wyrazić wszystkie osoby, które wchodziły do posiedzenia).

Ułożono to etc. Przystąpiono do tego etc.
Posiedzenie odłożone na dzień N.

N. N. Odprawiło się posiedzenie w materyi N. etc.

(I tak podobnie i innych dni będą wyrażone materye posiedzeń. Gdy się te zakończą, podpiszą ie wszystkie osoby. Któreby nie były przytomne, wzmiankować należy, dla czego).

Wzór. V. Rozdz. VII.

DZIEIE

OBRAD DOMOWYCH CO DO RZĄDU EKONOMICZNEGO

w szkołach wydziałowych N. albo szkołach podwydziałowych N.

należących do Wydziału N. zaczęte w Miesiącu N.

roku N.

Dzieie obrad domowych co do Rządu ekonomicznego.

Rok.	Dzień Miesiąca	Materye obrad	Resultatum
N.	N.	Złożone posiedzenie względem obrania Prowizorów i ułożenia materyi ekonomicznych &.	Obrany Prowizorem N. Udecydowano względem N.
	Dnia N.	Ukazał rachunki Prowizor Zgromadzenia.	Examinowano i podpisano rachunki domowe.

Wzór VI. Rozdz. VII.

DZIEIE

OBRAD DOMOWYCH CO DO SPRAW SZKOLNYCH N.

w szkołach wydziałowych N. albo w szkołach podwydziałowych N.

należących do Wydziału N. zaczęte w Miesiącu N.

roku N.

Dzieie obrad co do spraw szkolnych.

Rok	Dzień Miesiąca	Materye obrad	Resultatum
N.	N.	Złożone posiedzenie ze Zgromadzeniem z okoliczności N. Dla naradzenia się względem N. Z przyczyny N. Dla poprawienia nieporządku. Dla ogłoszenia listu okolnego N. (i tym podobnych użyią wyrazów). Znaydowali się na nim. N. Rektor N. Prefekt N. N. Professorowie.	Uchwalono, aby etc. Zdało się zgromadzeniu, aby etc. Zabieżono przez te śrzodki etc. Porządek ułożony. Zalecono wykonanie rozkazów Prześwietney Kommissyi. (i tym podobnych użyią wyrazów).
		Nota. Ieśliby się który nieznaydował, należy zanotować, dla czego.	Resultatum to ma być podpisane przez zgromadzenie.

Wzór VII. Rozd. VII.

KSIĘGA PORZĄDKU OSÓB ZGROMADZENIA

w szkołach wydziałowych N. albo podwydziałowych N.

należących do Wydziału N.

zaczęta w Roku N.

Porządek osób zgromadzenia w szkołach N. w Roku N.

Osoby zgromadzenia z wyrażeniem ich oyczyzny. Rektor lub prorektor N. z Woiewództwa Poznańskiego lub Wołyńskiego etc. — Prefekt. —

Professor Fizyki. — Professor Matem. — Prof. Wymowy. — Prof. Prawa. — Prof. II. Klassy. — Prof. I. Klassy. — Kaznodzieia. — Zasłużony. — Substytut. — Metr ięzyka. — Kandydat posłany do Szkoły Główney. — Kaleka.

Wiek N.

Lata w zgromadzeniu N.

Powinności w zgromadzeniu N.

Płaca. Pierwiastkowa N. — Dorobkowa N. — Urzędowa N.

Nota. Prócz tego Rektor wpisze w tęż księgę porządek wszystkich zgromadzeń swego wydziału.

Wzór VIII. Rozd. VIII.

RAPPORT

Rektora lub Prorektora o osobach zgromadzenia szkół N.

do Szkoły Główney Roku N.

Nota. Papier tego rapportu i następuiących będzie koniecznie takowey wielkości, iaką określaią wkoło linie na tym wzorze, a to dla ławieyszey oprawy wszystkich rapportów w iednę księgę.

Rapport o osobach zgromadzenia.

Osoby zgromadzenia z wyrażeniem ich oyczyzny. (Jak w tabl. poprzedniej. Porządek osób zgromadz. itd. z dodatkiem przy Rektorze *Noty* a.) *Wyd.)*

Wiek N.

Lata w zgromadzeniu N.

Zdrowie... Dobrego.

Zdatność... Nadmierney.

Pilność... Wielkiey.

Obyczaie... Stateczny — Uważny. — Płochy.

Przydatkowe powinności N.

a) O Rektorze zdanie w raporcie Wizytatora.

Nota 1mo. Na końcu rapportu położy szczególne doniesienia wyięte z opisu Dzieiów i wynalazków; przyłączy uwagi i postrzeżenia, które podadzą mu Nauczyciele względem ksiąg Elementarnych, oraz wyrazów służących do umieiętności i sztuk różnych.

2do. Ten rapport o osobach zgromadzenia poszle tylko do Szkoły Główney, nie wciągaiąc go w protokół domowy rapportów podług *art. 12. w Rozdziale VIII.* Będzie iednak książka, w którey Rektor i Prorektor przy zdaniu urzędów podadzą następcom swoim informacyą tak o osobach zgromadzenia, iako o całym rządzie. Podobnie postąpią inni zdaiący urzędy swoie, podług szczególnych każdego obowiązków. *Patrz art. 7. w Roz. VII.*

Wzór IX. Roz. VIII.

RAPPORT

O DYREKTORACH SZKÓŁ WYDZIAŁOWYCH N.

lub podwydziałowych N.

do Szkoły Główney w Roku N.

Nota. Rektor ten rapport podany sobie od Prefekta, przeszle wraz z innemi rapportami do Szkoły Główney.

Rapport o Dyrektorach.

Nazwisko N.
Liczba uczniów N.
Zdatność. Mierney. — Nadmierney.
Jeśli zadość czyni. Powtarza lekcye, albo nie; ieśli chodzi z uczniami na rekreacye? Czy ochędóstwa przestrzega etc.
Dalsze zdanie względem nauk, obyczaiów, odsyła się do rapportu o studentach, stosownie do klass, w których się sam dyrektor uczy... Jest w Klassie N.

Wzór X. Rozdz. VIII.

RAPPORT

REKTORA lub PROREKTORA

o studentach szkół wydziałowych N. lub podwydziałowych N.

Do Szkoły Główney w Roku N.

Nota. Ten wzór służyć oraz będzie Prefektowi za wzór XVIII. do sporządzenia księgi, w którą się zapiszą zdania o postępku uczniów podczas examinów i popisów, maiące służyć do układania rapportu do Szkoły Główney.

Rapport o studentach szkół N.

I. Klassa.

Nazwisko i oyczyzna. I N. z Woiewództwa N. (wyrazi urząd, ieśli ma) (Jeżeliby drugi rok siedział w iedney Klassie, przyda:) Drugi rok iest w tey Klassie. — 2. N. etc.
Wiek. N.
Zdrowie. Dobrego. — Słabego.
Pilność. Dobrey. — Mierney. — Nadmierney. — Małey.
Postępek. *W Łacinie.* Dobrego—miernego—nadmiernego—małego.
W Arytmetyce...
W Moralney...
W formowaniu charakteru...
Obyczaie. Płochy. Uważny. Stateczny.

II. Klassa.

Podobnie iak pierwsza.

III. Klassa.

Jak w Kl. I. ze zmianą zamiast: *w Arytmetyce — w Geometryi; Formowanie char.* opuszczone; dodano: *w Historyi natur. — w Historyi dzieiów ludzkich.*

IV. Klassa.

Jak w Kl. III. ze zmianą:
Zamiast: *w Geometryi — w Geometryi i Algebrze;* zam. *w Hist. nat. — w począt. Fizyki i Hist. nat.*

V. Klassa dwóletnia.

Jak w Kl. IV ze zmianą.

Zam. *w Łacinie — w łacinie i wymowie*; zam. *w Geom. i Alg. — w Geom. lub Alg.*; zam. *w Moralnoy, — w Mor. i Prawie*; zam. *w Hist. dzieiów ludzkich. — w Hist. dzieiów.*

VI. Klassa.

Jak w Kl. V. ze zmianą:

Opuszczono: *w Geom. lub Alg. i w Fizyce i Hist. nat.* — dodano: *w Logice i w Hist. sztuk i kunsztów.*

Wzór XI. Rozdz. IX.

INWENTARZ DOMU.

ZGROMADZENIA AKADEMICKIEGO N.

y sprzętów domowych

sporządzony miesiąca N. Roku N.

Opisanie Domu, a naprzód Dół.

Wchodząc do *Collegium* od ulicy N. furta maiąca sklepienie, do którey drzwi podwóyne wielkie dębowe na zawiasach potróynych. Ławy w niey dębowe w koło do ściany przybite; posadzka z kamienia Krakowskiego. Z furty na kurytarz dolny drzwi poiedyńcze dębowe na zawiasach podwóynych z zamkiem polskim. Na lewey stronie furty izba dla Murgrabiego, do którey drzwi sosnowe poiedyńcze z zamkiem francuskim, okna taflowe w ołów oprawne; piec biały w paski niebieskie, podłoga z tarcic sosnowych. Za izbą Murgrabiego, izba szafarza, do którey drzwi sosnowe etc.

Takim sposobem opisanie kuchni, refektarza i każdey izby dolney być powinno.

Po opisanym dole następować ma *pierwsze piętro, drugie etc. potym piwnice.*

Nakoniec przyległe *Collegio* mieszkania, ogród, wszelkie place etc.

Sprzęty Domowe.

Szafy. Szafa dębowa z drzwiami podwóynemi, z zamkiem francuskim i czterema pułkami. (W izbie Rektora lub N.)

Krzesła. Krzeseł 12 Gdańskich skórą zieloną złotem nabiianą powleczone, używane (6 w izbie Rektora, 3 u Prefekta, 3 u Prof. Matem.)

Stolików etc.

Toż samo ma się rozumieć o wszystkich sprzętach, naczyniach i narzędziach domu, których pod swemi tytułami dokładne powinno być opisanie, a na boku oznaczenie, do czyiego ta rzecz dana iest używania.

Wzór XII. Roz. IX.

INWENTARZ

SZKÓŁ WYDZiAŁOWYCH N. albo PODWYDZIAŁOWYCH N.

i ich sprzętów

Sporządzony miesiąca N. Roku N.

I. Opisanie szkół.

Szkoły są murowane, od *Collegium* osobne, o dwóch piętrach, prócz dołu. Na dolnym kurytarzu po prawey stronie dwie klassy: druga i trzecia. Po lewey także dwie: pierwsza i czwarta. W klassie pierwszey drzwi sosnowe na zawiasach żelaznych z zamkiem francuskim, trzy okna taflowe w ołów oprawne, kraty żelazne od ulicy, maiące pułap, piec zielony z blachą żelazną; ławek w całey klassie 20. *W klassie drugiey, trzeciey, etc. podobne będzie opisanie, wyrażaiąc pierwsze, drugie etc. piętra, a osobliwie powinien dokładnie opisać sale, gabinet Historyi naturalney, Musaei i Biblioteki.*

II. Sprzęty szkolne.

1. Musaeum; w którym iakie się znayduią instrumenta, te opisać pod osobnemi tytułami. *Na przykład:* Fizyczne, Geometryczne etc.
2. Gabinet historyi naturalney. *Opisze wszystkie osobliwości* etc.
3. Regestr ksiąg biblioteki; *porządny uczyni.*
4. Mappy, rysunki, tablice, *iakie w których się klassach znayduią, wymieni.*

Wzór. XIII. Rozdz. IX.

INWENTARZ KOŚCIOŁA

i sprzętów kościelnych

przy szkołach wydziałowych N. albo podwydziałowych N.

z Wydziału N. sporządzony Miesiąca N.

roku N.

I. Opisanie kościoła.

Wchodząc do Kościoła od ulicy N. drzwi dębowe podwóyne w kostkę, na potróynych zawiasach, z podwóynemi zasuwami, z zamkiem polskim. W Kościele po prawey stronie okien siedm wielkich i tyleż po lewey, nad któremi, bliżey sklepienia, tyleż okien owalnych. Szkła w tych oknach w drzewo oprawne. Ołtarzów wszystkich razem z wielkim 13. Ołtarz wielki SS. Piotra i Pawła pozłacany etc. Ołtarze poboczne etc.

Zakrystya etc.

Skarbiec etc.

Dzwony etc.

II. Sprzęty Kościelne.

Apparaty.

Ornat i para dalmatyk na dnie zielonym, złotem wyszywane, nowe albo używane.

Ornaty cztery czerwone z adamaszku z lamką złotą etc.

Srebro, to iest: kielichy, patyny, puszki, monstrancya, i inne sprzęty będą opisane.

Wzór XIV. Roz. X. i XXIII.

RACHUNEK.

Kassyera prowincyonalnego i wszystkich przełożonych szkół odbieraiących i rozdaiących opłatę, zdany Kassie generalney z raty N. w Roku N.

Percepta z Raty N. do Kassy Prowincyonaln. N.	z Remanentu		z Dóbr		od Summ.		Potoczna i extraordyn.		Prawna		z Kassy N.		Summa ogólna	
	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.
Remanentu od ostatnich rachunków.	nn.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	nn.	—
Z Dóbr n. za ratę n.	—	—	nn.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	nn.	—
Z Dóbr n. za Ratę n.	—	—	nn.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	nn.	—
Od summy n. na Dobrach n. za Ratę n.	—	—	—	—	nn.	—	—	—	—		—	—	nn.	—
Z naymu apteki *v.* drukarni.	—	—	—	—	—	—	nn.	—	—	—	—	—	nn.	—
Z naymu stancyi.	—	—	—	—	—	—	nn.	—	—	—	—	—	nn.	—
Za kondemn. od JP. n.	—	—	—	—	—	—	—	—	nn.	—	—	—	nn.	—
Za expens pozwu od JP. n.	—	—	—	—	—	—	—	—	nn.		—	—	nn.	—
Z kassy Generalney *v* Prowincyonalney.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	nn.	—	nn.	nn
Summa percepty.	nn.	nn	nn.	nn	nn.	nn	nn.	nn	nn.	nn	nn.	nn	nn.	nn

Expens Raty n. z Kas. Prowincyonalney n.	na szkoły	na pensyą stołową	na pens. ręczną pierwiast.	na pens. ręczną dorobkową	na pens. ręczną urzędową	na sarta tecta podatki extra.	na Emerytów	Prawna	Summa ogólna
	zł.	zł.	zł.	zł.	zł.	zł	zł.	zł.	zł.
Na Szkoły n. *vide* kwit Rektora *v.* Prorektora.	nn	—	—	—	—	—	—	-	nn
Na szkoły mieyscowe. Rektorowi *v.* Prorektorowi. odebrałem die n. anno n. N. Rektor *v.* Prorektor.	—	nn	nn	—					
Prefektowi									
Professorowi.									
Kaznodziei.									
Metrowi ięzyka.									
Na sarta tecta i expensa potoczne, podatki etc.									
Na Emeryta n.									
Na expens prawny.									
Summa expensy.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Percepty było zł. nn. gr. nn. Expensy. nn. nn.									
Remanentu nn. nn. N. Rektor *v.* Prorektor.									

Nota. Podobnym wzorem odsyłać będą rachunki do kassy Generalney Rektorowie i Prorektorowie szkół, którzy odpłatę odbieraią z kass Prowincyonalnych lub Generalney, czyniąc tyle tylko przedziałów w tablicy, ile gatunków percepty i expensy mieć będą.

Wzór XV. Rozdz. XIII.

ZAPISY STUDENTÓW.

Przychodzących y odchodzących w szkołach wydziałowych N. albo podwydziałowych N. z Wydziału N. Zaczęte 29. Września Roku N. skończone 29. Lipca Roku N.

Zapis przychodzących.

Przyiścia. Rok N. Dzień Miesiąca N. N.

Nazwisko i oyczyzna. 1. N. z Woiewództwa N. (ieśli ma urząd, dodać.)— 2 N. etc. 3. N. etc.

Wiek N.

Z domu lub z innych szkół; czy miał patenta. Z domu. — Ze szkół. — Z patentami.

Do którey klassy N.

Sposób sustentacyi. Kosztem swoim; — lub cudzym, lub z dyrekcyi lub z iałmużny.

Nota. Zapisy Studentów przychodzących i odchodzących, nie przez alfabet będą czynione, ale, iak kto pierwey przyszedł; na końcu zaś księgi będzie porządek abecadłowy odsyłaiący do tych zapisów.

ZAPIS ODCHODZĄCYCH.

Odeyścia. Rok N. Dzień Miesiąca N.

Z Klassy N.

Zdrowie. Miernego. Dobrego. Słabego.

Zdatność do nauk. Postępek. Ukazał sposobność do nauki N. — Do nauki N. wcale żadney w nim zdatności niewidać, postępku żadnego, albo mały, mierny, nadmierny, uczyniły.

Obyczaie. Stateczny. Rozwięzły. Płochy. Uważny.

Patenta czyli świadectwa. Wziął, niewziął.

Kontynuacya wzoru XV.

Porządek nazwisk abecadłowy, odsyłaiący każdego do zapisu.

Pierwsza liczba znaczy *Rok*, druga *kartę*, trzecia *zapis nazwiska*.

Liczba.

roku-karty-zapisu.

A. N. N. N.
— — — —
— — — —
— — — —
B. N N. N. etc.

Porządek abecadłowy na osobnym sexternie wprzód zrobiony, dla niemylnego ułożenia alfabetu, będzie potym wpisany przy kończącym się zapisywaniu księgi.

Wzór XVI. Rozdz. XIII.

OPIS DZIENNY.

osobliwszych dzieiów i przypadków mieysca w szkołach wydziałowych lub półwydziałowych N. *z Wydziału* N. *zaczęty w miesiącu* N. *Roku* N.

Nota. Ta dzieiów księga nie codzień ma się zapisywać, ale w ten czas tylko, gdy się co ważnego zdarzy; co należeć będzie do Prefekta, lub Prorektora.

Opis dzienny.

Rok N.

Dzień miesiąca N.

Dzieie. Odprawił się popis przy licznym zgromadzeniu gości, między któremi znaydowali się N. N. Pytania zadawali NN. — Przeieżdżał przez

to miasto Cesarz Jmć Rzymski Józef II. powracaiący przez Litwę z Mohylowa, gdzie był dla widzenia się z Imperatorową Rossyiską Katarzyną II. Oglądał tu etc. — Spadł grad gwałtowny w okolicach tuteyszych, połamał i wytłukł zboża; burza drzewa powywracała etc. — Odprawił się anniwersarz za dobroczyńców funduszu Edukacyinego etc. — Ziazd był wielki na tuteysze Seymiki, które się odprawiły spokoynie, obrani Deputatami NN.

Nota. Różne zdarzenia, czy interessuiące, czy ku ciekawości, maią być zapisane.

Wzór XVII. Rozdz XIII.

RAPPORT.

miesięczny dyrektorów o uczniach w szkolach wydziałowych N. *albo podwydziałowych* N. *z Wydziału* N. *dany Prefektowi lub Prorektorowi w miesiącu* N. *Roku* N.

Nazwisko i lata uczniów NN.
Klassa N.
Stancya N. Na ulicy N. w domu N.
Bywanie w szkołach, powtarzanie lekcyi w stancyi. Był lub nie był razy N. Powtarzanie lekcyi dwa razy na dzień.
Pilność. Mierney. Nadmierney, Żadney.
Formowanie charakteru Miernie. Dobre. Gładkie.
Ochędóstwo. Zachowuie. Niezachowuie.
Posłuszeństwo. Posłuszny. Krnąbrny.

Wzór XIX. Rozdz. XV.

OPIS.

wynalazków i doświadczeń ważnych, przez nauczycielów lub inne osoby uczynionych w szkołach wydziałowych N. *lub podwydziałowych* N. *z Wydziału* N. *albo w okolicach mieysca zaczęty w miesiącu* N. *Roku* N.

Rok N.

Wynaleziona iest machina N. przez Professora N. składa się z tych części etc. Uczynione są doświadczenia w przytomności Ichmciów NN.

W Dobrach N. przez N. wydoskonalony iest pług do orania, którym się czyni ulga sprzężaiowi etc. Części są takie etc.

W Dobrach N. wynaleziona iest sól.

Wyższej Szkoły Pedagogicznej w KRAKOWIE

TABLICA

RZECZY ZAWARTYCH W USTAWACH.

A.

	Karta	Artykuły.
Abrys domu, kościoła, i szkół	39	2
Academici vocis activae et passivae	31	2
Akademika wolność w rozrządzeniu maiątkiem swoim; testament	10	9
Wolność odstąpienia od Stanu Akadem. .	11	10, 11
Akademik kaleka	71	7
Apteka	39	4
Archivum Rektora i Prorektora	38	25 — 27
Assygnacye do kass Prowincyonalnych . . .	42	10

B.

Biblioteka, regestr ksiąg, narzędzia fizyczne . .	39	5

C.

Collegia Szkoły Główney	15	14, 15
Ćwiczenia się uczniów podczas wakacyi . . .	68	7
Czas oduczenia z powinności	11	10, 11
Czas biegu nauk w szkołach maiąch mniey od sześciu Professorów	36 i 58,	1 i 2, 3
Czas szkolny wiele obeymuie rano i po obiedzie .	59	3
Czas biegu nauk w szkołach o sześciu Professorach .	50	1
Czas wolny od nauk. Szkół otwarcie Roz. 21. .	67	
Czeladź domowa	40	12

D.

Dekuryonowie, ich obowiązek	51	11
Dekuryonowie Dekuryonów	51	11
Dozór ustaw władzy wykonywaiącey . . .	9	3
Dyrektorów obowiązki względem uczniów sobie powierzonych	64	1, 2, 3
Dyrektorów obowiązki względem przełożonych szkolnych, nauczycielów, i rodziców uczniów swoich	67	4
Dyrektorowie Roz. 20.	63	

E.

Edukacya fizyczna Roz. 25.	72	
Edukacya moralna	64	1
Elekcya Rektora Szkoły Główney	17	18

	Karta	Artykuły.
Emeryt	46	2, 3, 4
Examina i Popisy Roz. 17.	59	
Examina miesięczne, i całoroczny	59	1, 2, 3
Examinatorowie	59	4
Examina podczas wizyty i zwiedzenie klass . .	24	14, 15
Examinom miesięcznym przytomność Rektora . .	35	10
Exkluzya ze szkół	75	9

F.

Fundamentalne ustawy, *patrz w Przedmowie.*

I.

Języki Francuzki, Niemiecki, Słowiański; czas wyznaczony na ich uczenie się	57	2, 3, 4, 5
Inwentarz domu, kościoła, szkół	39	3, 13, 15
Instrukcya albo ćwiczenie młodzi w naukach . .	66	2

K.

Kandydatów przyimowanie po wydziałach i od Szkoły Główney	26	1
Kandydatów przyięcie i examinowanie od zgromadzenia wydziałowego	26	2
Kandydata suknia Akademicka	27	4
Kandydata odesłanie do Szkoły Główney i iego przed wyiazdem submissya	27	5
Kandydatom wyznaczenie lekcyi w Szkole Główney .	27	6
Kandydatów wizytowanie przez Szkołę Główną wyznaczone	27	7
Kandydatom czytanie ustaw przez Sekretarza lub iednego z Professorów	27	7
Kandydata praktyka nauczycielska przez dyrekcye .	27	7
Kandydata examen generalny po skończonym roku .	28	8
Kandydata pierwszy stopień promocyi . . .	28	9
Kandydatowi forma przepisana w przyięciu Stanu Akademickiego	28	9
Kandydata po czterech leciech examen i wyższe stopnie Doktorskie	28	10, 11
Kandydat swoim kosztem edukuiący się . . .	29	14
Kandydata płaca	29	13
Kandydata powrót do wydziału	29	15
Kandydatów wpraszaiących się sposobności poznanie.	24	16
Kandydatowi wyznaczenie lekcyi przez Zgromadzenia	29	16
Kara pieniężna na dyrektorów niedbałych w powinnościach swoich	73	8
Kara utraty durekcyi	75	8
Kara za niesłuszne odwołanie się od sądów niższych do wyższych	73	7
Kara za potwarz rzuconą, kradzież. napastowanie, piiaństwo, iawne nieposłuszeństwo . . .	73	8
Kary w miarę przewinienia	71	4, 5
Karność osób Zgromadzenia . . . . : .	75	10

	Karta	Artykuły.
Kary na osoby Zgromadzenia	76	11
Kary sądowi Szkoły Główney zachowane . .	77	13, 14
Kassa Zgromadzenia	31	11
Kassa Prowincyonalna Roz. 10.	42	1
Kassy bespieczeństwo	42	9
Kassyer Prowincyonalny	42	2
Kassy spólney Zgromadzenia skład . . .	31	14
Kazanie, nauka Chrześciańska	44	9 — 13
Klassy i nauki Roz. 15.	50	
Kompozycye i ćwiczenia szkolne	51	7
Kompozycyi i ćwiczeń szkolnych z każdego miesiąca zachowanie do czasu examinów i wizyt . .	51	9
Kompozycye i ćwiczenia zadawane od Professora wymowy	54	3
Konkursa do katedr w Szkołach Głównych po wyuczeniu lat sześciu z powinności . . .	20	1
Konkursów pozwolenie od Kommissyi nie Akademikom do katedr w Collegium Physicum . . .	20	1
Konkursów sposób	20	2
Konkursów odprawa we trzech leciech . . .	21	3
Konkursów przyśpieszenie	22	9
Konkordat Biskupich weryfikowanie . . .	25	20
Korrespondencya z kassą generalną . . .	42	12
Kościoła dozór	40	14
Książki Elementarne	38	25
Książki rządowe	38	27
Książki, kopersztychy po zmarłym Akademiku . .	10	9
Kwity od kassy	42	5

M.

Metrowie ięzyków	36	13
Mieszkania Akademickie	30	7
Msza Studentska	43	5

N.

Nabożeństwo przy otwarciu i zakończeniu szkół .	43	3, 5
Nabożeństwo do SS. Patronów	43	4
Nabożeństwo za dobroczyńców Edukacyinych . .	44	8
Narzędzia Matematyczne po zmarłym Akademiku .	10	9
Narzędzi matematycznych, fizycznych, i zbioru historyi naturalney dozór	55 i 56	7 i 5
Naymowanie domu obcym	40	8
Nieprzyimowanie uczniów do stancyi . . .	39	7
Nadgrody nadzwyczayne dla osób stanu Akademickiego	77	2
Nadgrody zwyczayne uczniom	77	3
Nadgrody nadzwyczayne	78	4
Nauczyciele Roz. 14.	48	
Nauczycielów władza w ukaraniu	49	5
Nauczycielów względem Rektora i Prorektora podległość	49	7
Nauczyciele, kiedy mogą dawać prywatne lekcye .	50	11
Nauczycielów rapport o uczniach w Lipcu . .	50	12

	Karta	Artykuły
Nauczycielów względem książek Elementarnych postrzeżenia	50	12
Nauczycielów ubior	30	6
Nauczyciel pierwszey klassy	52	
Nauczyciel klassy drugiey	53	
Nauczycielów przechodzenie z lekcyami w czterech klassach	53	
Nauczyciel wymowy, iego powinności	53	1
Nauczyciel Fzyki	55	
Nauczyciel Matematyki	54	
Nauczyciel moralney nauki i Prawa	56	
Nauka chrześciańska	44	9, 10

O.

Obrady szkolne	35	
Obrad zgromadzeń Akademickich cel	31	4
Obrady wydziałowe, domowe	32	5
Obrad domowych czas, porządek	33	9, 10
Obrad wydziałowych czas i porządek	32	7
Obrad protokóły	33	11
Odmiany mieysca Akademika za zezwoleniem Zgromadzenia	30	4
Ochędóstwo i bespieczeństwo domu	40	9
Odźwierny domu	40	9
Ogniowe porządki	41	20
Otwarcie Szkół	68	
Otwarcia Szkół obrządek	69	

P.

Patentów wydawanie	36	17
Patenta urzędowe i Professorskie Szkoły Główney	20	23
Pensye osób Szkoły Główney etc. etc.	20	24
Pensyi i konwiktów wizyty	24	19
Popis publiczny	59	10
Popisów czas od kogo ma być wyznaczony	60	12
Porządek osób na obradach i posiedzeniach	11	12
Pozwów kopie	42	5
Pozwów wydawania czas	42	5
Pieczęcie Szkół Głównych	15	13
Płaca do spólney kassy	30, 31	12
Płacy Nauczycielskiey czas oddawania	31	13
Pieczęć wydziałowa przy Rektorze	36	17
„ Podwydziałowa przy Prorektorze	36	17
Pensyi, konwiktów dozór, urządzenie	36	22
Płaca Roz. 23	70	
Płaca zwyczayna i nadzwyczayna	70	1
Płaca stołowa	70	2
Płaca kandydata	71	3
Płaca dorobkowa	71	4
Płaca zasłużonego	71	5
Płaca urzędowa	71	6

	Karta	Artykuły
Płaca ręczna dla kalek	71	7
Prefekta obieranie zwyczayne	46	2
Prefektów urzędowania przeciąg czasu . . .	46	2
Prefektorstwa lata w zasługę liczone . . .	46	2
Prefekta obieranie w przypadku śmierci podczas urzędu	46	2
Prefekta obowiązek, co do rządu domowego, porządku szkół	46	3
Prefekta co sobota raport Rektorowi o uczniach, dyrektorach	46	4
Prefekta zwierzchność nad nauczycielami . .	46	5
Prefekta obowiązki co do examinów . . .	46	6, 7
Prefekta władza i powinności względem Dyrektorów .	47	9, 14
Prefekta powinności względem odwiedzania stancyi studentskich	47	12
Prefekta baczność na obchodzenie się dyrektorów z uczniami	47	13
Prefekta wiedza o bibliotece, względem niey powinności	47	17
Pieczęcie zgromadzeń	34	15
Prefekta urząd w zgromadzeniach mnieyszych, czyli szkołach podwydziałowych	46	1
Prefekt szkół Roz. 13	46	
Prorektora powinność udawania się do Rektora .	36	20
Prezesowie Collegiorum	19	20
Protokóły	15	11, 22
Prowizor domu	31	10
Propozycyi odesłanie do Prezesa w Szkole Główney .	21	4, 5
Propozycye do konkursu	21	3

R.

Rachunki do kassy generalney	42	12
Rada Szkoły Główney, iey porządek . .	13, 16	3—6 i 16—17
Rady Szkoły Główney sessye	13	4—7
Raport Rektorów do Szkoły Główney . . .	35	12
Raport do kassy generalney	42	4—7
Rektora powinność wizytowania klass . . .	35	10
Rektor wydziałowy, Prorektor Roz. 8 . . .	34	
Rektora, lub Prorektora złożenie lub śmierć . .	34	2
Rektora, Prorektora wyieżdżanie	34	3
Rektora ogłoszenie	34	4
Rektorowi, i osobom zgromadzenia czytanie przepisów .	34	8
Rekollekcye	44	7
Rekreacye	68	1
Regent kancellaryi sądowey	43	13
Regestr sartorum tectorum	41	19
Remanent w kassie prowincyonalney . . .	42	11
Reparacya domu	41	18
Rozrywki, gry, ćwiczenia pod czas rekreacyi . .	80	2
Rektora powinność zwiedzania chorych uczniów . .	36	14

S.

Sąd polubowny między współuczniami . . .	57	5
Sądu polubownego uznanie lub odrzucenie przez Professora moralney nauki	73	6

	Karta	Artykuły
Święta, Boże Narodzenie, Wielkanoc; niewyieżdżanie uczniów na nie	68	6
Sąd Rektora Szkoły Główney	19	22
Sąd szkolny w ważnieyszych rzeczach . . .	72	1—3
Sąd przysłanych pism do konkursów . . .	21	6—8
Sąd Wizytatora w przypadku spraw iakich do niego wytaczaiących się	25	23
Sąd, kary, nadgrody Roz. 24	72	
Sessye rady Szkoły Główney, ich porządek . .	13	4—7
Sessye w materyi nauk	14	8
Sessye w materyi rządu	14	9
Sessye w materyach ekonomicznych . . .	14	10
Słudzy szkolni	40	17
Śmierć Rektora lub Prorektora	34	2
Spowiedź Wielkonocna	44	7
Spowiedź miesięczna	44	6
Stan Akademicki	9	1
Stanu Akademickiego podział	10	5
Stanu Akademickiego rząd	9	2
Stanu Akademickiego hierarchya	10	6
Stół spólny zgromadzeń	30	9
Szkoły Główne, ich prerogatywy, przywileie Roz. 2 .	11	
Szkoły zakonne, ich podległość, wybór na prefektury i nauczycielstwa	11	13
Szkoły parafialne Roz. 22	69	
Szkół dozór.	40	16
Szkół parafialnych zamiar	69	2
Szkołami parafialnemi zawiadowanie . . .	69	3
Szkół parafialnych nauki, ćwiczenie, czas ich otwarcia i wakacyi	69, 70	4—6
Szkół parafialnych raport do Rektora lub Prorektora .	70	9

T.

Testament Akademika	10	9

U.

Uczniowie; Roz. 18	60	
Uczniów przychodzących do szkół zapisywanie się w regestr	60	2
Ucznia przychodzącego do szkół świadectwo . .	60	2
Ucznia podległość	60	3
Uczniów obżałowania zaniesienie przed Wizytatora .	60	4
Uczniowie funduszowi Roz. 19	62	
Uczniów funduszowych mieszkanie, powinności, dozór	62	5, 6
Uczniów funduszowych zalecenie Kommissyi . .	62	3
Ucznia funduszowego przy wyiściu z edukacyi opisanie się	62	5
Uczniów funduszowych dozór przez Rektora . .	36	15

W.

Wakacye	68	5
Wizytatora zalecenie zgromadzeniom szkolnym . .	25	24

	Karta	Artykuły
Wizyta szkół przez Rektora	36	19
Wizyty do Szkół Głównych	19	22
Wizyty dwoiakie	22	2
Wizyty czas	23	7
Wizytatorów obieranie	22	3
Wizytatorom zlecenia	23	4
Wizytatorów płaca	23	5
Wizytatorów w przypadku choroby zastąpienie .	23	8
Wizyta szkół parafialnych	25	21
Wizyty otwarcie i sprawowanie	23	9—14
Wizytatora powinność w rostrząśnieniu stanu domu kassy prowincyonalney, sprawowania się osób zgromadzenia	24	12, 13
Wizytatora mieszkanie i stół	26	27
Wizytatora raport do Szkoły Główney . . .	26	26
Wizytatora sąd w przypadkach spraw do niego wytaczaiących się	25	23
Wizytatora powinność wybadywania się o szkołach bez pozwolenia Kommissyi otwartych . .	25	20
Vocis activae et passivae Academici . . .	31	2
Wolność Akademika w rozrządzeniu maiątkiem swoim	10	9
Wolność odstąpienia od stanu Akademickiego . .	11	10, 11
Wotowanie na elekcyach	31	3
Wydziałowe i podwydziałowe zgromadzenia . .	10	5
Wypłacanie pensyi zgromadzeniom	42	8
Wydatki nadzwyczayne	41 i 71	21 i 9

Z.

Zapisanie imion przez osoby zgromadzenia w księgę porządku	72	11
Zaradzenie w niedostatku Professora razem i Vice-Professora	22	9
Zasłużonych obowiązki	45	2—4
Zasłużeni opatrzeni chlebem duchownym . . .	20	24
Zasłużony	45	1
Zgromadzenie Szkoły Główney	12	2
Zgromadzenie wydziałowe składaiące osoby . .	29	1
Zgromadzenie podwydziałowe	30	2, 3
Zgromadzenia Akademickiego spólność . . .	30 i 71	5 i 9

Druk W. Dunina i S-ki, Nowy Swiat 35.

TABELA SZKÓŁ KOMISYI EDUKACYJNEJ, PRZEDSTAWIONA SEJMOWI 1776 ROKU PRZEZ P^sła LIPIŃSKIEGO.

SZKOŁY W KORONIE.

Departament Wielkopolski

Jaka Szkoła	Nazwisko mieysca	Przez kogo uczone	Liczba Profes. od Kom. płacon.
Akademia Szkoły Wydziałkie	w Poznaniu	Ex-Jezuici	15
	w Kaliszu	Ex-Jezuici	7
	w Łęczycy	Ex-Jezuici	7
	w Wrocławku	Ex-Jezuici	6
	w Piotrkowie	Piarowie	4
	w Wschowie	Ex-Jezuici	4
	w Międzyrzycu	Ex-Jezuici	4
	w Toruniu	Ex-Jezuici	4
	w Rydzynie	Piarowie	4
	w Rawie	Piarowie	5
	w Radziejowie	Piarowie	3
	w Wieluniu	Piarowie	3
	w Łowiczu	Piarowie	3
13			69

Departament Mazowiecki

Jaka Szkoła	Nazwisko mieysca	Przez kogo uczone	Liczba Profes. od Kom. płacon.
Wojewodzie	Płock	Ex-Jezuici	7
	Pułtusk	Ex-Jezuici	7
	Warszawa	Ex-Jezuici	8
Powiatowe		Piarowie	⊗
	Sandomierz	Ex-Jezuici	8
	Łomża	Piarowie	5
	Podlaski) Szczuczyn)	Piarowie	3
	Węgrow	Comunist.	3
	Góra	Piarowie	3
	Radom	Piarowie	⊗
9	NB. Gdzie się znayduią w tey Tabelli ⊗ na te Szkoły nic nie iest dawane z kassy Kom. Edukacyiney.		44

Departament Małopolski

Jaka Szkoła	Nazwisko mieysca	Przez kogo uczone	Liczba Profes. od Kom. płacon.
Woiewodzka	Lublin	Ex-Jezuici	8
	Krasnystaw	Ex-Jezuici	4
Powiatowe	Łukow	Piarowie	4
	Drohiczyn	Piarowie	5
	Chełm	Piarowie	⊗
5			21

Kosztowało tego Roku

		Złote	Gr.
Szkół 13 w Depart.	Wielkopolski	120800	—
— 9 — —	Mazowieckim	74000	—
— 5 — —	Małopolskim	288000	—
— 14 — —	Ruskim	80800	—
— 12 — —	Wileńskim	80000	—
— 11 — —	Białoruskim	100000	—
64	Summa	484400	—

Departament Ruski

Jaka Szkoła	Nazwisko mieysca	Przez kogo uczone	Liczba Profes. od Kom. płacon.
Woiewodzkie	Luck	Ex-Jezuici	7
	Żytomirz	Ex-Jezuici	7
	Kamieniec	Ex-Jezuici	7
	Winnica	Ex-Jezuici	7
	Włodzimirz	Bazylian.	⊗
	Mieczyrzyce	Piarowie	4
	Lubar	Bazylian.	⊗
	Humań	Bazylian.	⊗
Powiatowe	Ostrog	Ex-Jezuici	4
	Krzemieniec	Ex-Jezuici	5
	Owrucz	Ex-Jezuici	4
	Bar	Ex-Jezuici	4
	Hoszcza	Bazylian.	⊗
	Szarogrod	Bazylian.	3
14			52

SZKOŁY W LITWIE.

Departament Wileński

Jaka Szkoła	Nazwisko mieysca	Przez kogo uczone	Liczba Profes. od Kom. płacon.
Akademia Colleg. Astronom.	Wilno	Ex-Jezuici	10
	Wilno	Ex-Jezuici	4
Woiewodzkie	Grodno	Ex-Jezuici	8
	Kowno	Ex-Jezuici	9
	w Krotach	Ex-Jezuici	4
	Słonim	Ex-Jezuici	4
	Jerewicze	Ex-Jezuici	4
Powiatowe	Lida	Piarowie	⊗
	Szczucin	Piarowie	⊗
	Zodziski	Ex-Jezuici	4
	Postawy	Ex-Jezuici	4
	Widze	Ex-Jezuici	4
12			65

Departament Białoruski

Jaka Szkoła	Nazwisko mieysca	Przez kogo uczone	Liczba Profes. od Kom. płacon.
Woiewodzkie	Nowogrodek	Ex-Jezuici	10
	Mińsk	Ex-Jezuici	10
	Pińsk	Ex-Jezuici	8
	Brzześć	Ex-Jezuici	9
	Słomin	Ex-Jezuici	5
Powiatowe	Zurawice	Bazylian.	⊗
	Dąbrowice	Piarowie	⊗
	Niesiwiesz	Ex-Jezuici	5
	Słuck	Ex-Jezuici	5
	Bobrujsk	Ex-Jezuici	5
	Lubieszow	Piarowie	⊗
11			57

TABELLA

Okazuiąca liczbę Osob przez Kommissyą Edukacyiną płaconych y utrzymowanych.

	Liczba Osob.
Towarzystwo do Ksiąg Elemantarnych) konieczne potrzebnych	8
Officyalistów (co z czasem nie będą) trzymani — — —	6
Emerytow — — —	15
Professorow w Szkołach 64 — —	391
Osob Duchownych — — —	308
Ubogiej Szlachty — — —	83
	205
Summa	1016

W dalszym czasie Kommissya Edukacyina widzi potrzebę pomnożenia liczby mnieyszych Szkoł y przy każdey Woiewodzkiey szkole, aby był Konwikt dla 20 ubogich Szlachty, Tudzież aby była Szkoła w któreyby Professorow edukowano, y ażeby Akademii Krakowskiey stan był polepszony.

2418

2-415

UP - Kraków BG
1050145492

EX LIBRIS
UP
Muzeum Podręcznika